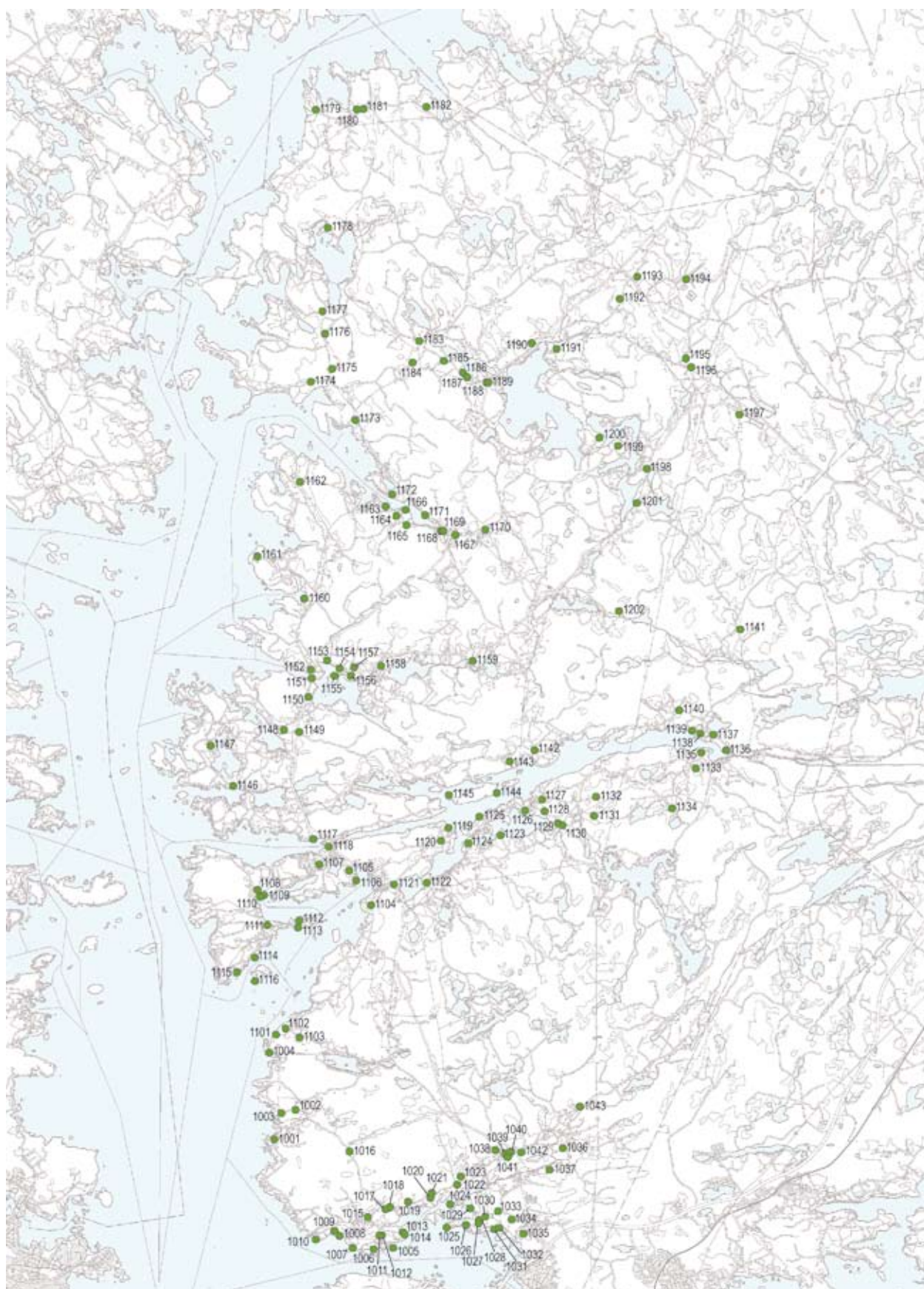

TAMPEREEN AITOLAHDEN JA TEISKON RAKENNUSKULTTUURI

TAMPEREEN AITOLAHDEN JA TEISKON RAKENNUSKULTTUURI

Tekstit Juha Jaakola,
pohjautuvat osittain Aitolahden ja Teiskon koskeviin teksteihin julkaisussa
”Tampereen rakennuskulttuuri, maisemat ja luonnonsuojelu”

Tampereen kaupungin kaupunkiympäristön kehittäminen

Tampere 2008

ISBN 978-951-609-389-8 nid.
ISBN 978-951-609-390-4 sid.

Taitto Jyrki Ristilä
Kirjapaino Esan Kirjapaino Oy 2008
Etukansi: Aitolahden vanhan kirkon tapuli, Jyrki Ristilä 2008
Takakansi: Teiskon kirkon tapuli, Jyrki Ristilä 2008

© Tampereen kaupungin kaupunkiympäristön kehittäminen
kartat kaupunkimittaus

SISÄLLYSLUETTELO

	sivu
Sisällysluettelo, julkaisun kohteiden tunnuskentän selostus.....	3
Kohdeluettelo.....	4
Saatteeksi.....	6
Johdanto.....	7
Aitolahden historiaa ja rakennuskulttuuria, kohteet.....	10
Aitoniemen kohteet.....	12
Hirvenniemen eli Hirviniemen kohteet.....	16
Laalahden kohteet.....	32
Nurmin kohteet.....	36
Palon kohde.....	48
Sorilan kohteet.....	49
Teiskon historiaa ja rakennuskulttuuria, aluejako.....	56
Tervalhti – Käälahti – Sääksniemi, kohteet.....	58
Paarlahden eteläpuolen kohteet.....	81
Savonkylä – Kulkila – Isosaari, kohteet.....	96
Taulaniemi – Teiskon kirkko, kohteet.....	107
Polso – Terälahti, kohteet.....	124
Jutla – Löytänä – Kapee, kohteet.....	138
Velaatan kohteet.....	148
Kaanaa – Vehokylä – Ukaa, kohteet.....	158
Kivinavetat.....	170
Aitat.....	173
Maitolaiturit.....	176
Sillat ja laivalaiturit.....	178
Muistomerkit ja veistokset.....	181
Laivaliikenne ja talvitiet.....	184
Lähdeviitteet.....	186
Suunnittelijahakemisto.....	190
Valokuvaajat ja kuvien omistajat.....	191
Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, korjaukset.....	192

JULKAISUN KOHTEIDEN TUNNUSKENTTÄ, harmaa pohja

Otsikkorivillä nimi: vanha nimi / uusi nimi

Numero: juokseva numerointi, Aitolahti 1001-, Teisko 1101-

Toinen rivi: osoite, kiinteistötunnus

Kolmas rivi: omistaja

Neljäs rivi: suunnittelija ja suunnitteluvuosi/valmistumisvuosi

Alin rivi: kohteen tyyppi- ja arvoluokitus, valintaperusteet

Numeron vieressä on pihapiiristä kartta, joka osoittaa rakennusten koot ja etäisyydet.

TAMPEREEN AITOLAHDEN JA TEISKON RAKENNUS-KULTTUURI, KOHDELUETTELO

AITONIEMI

- 1001. Kupi
- 1002. Aitoniemi
- 1003. Erkkilä
- 1004. Viljasniemi / Leiniö (ja Ignatius)

HIRVENNIEMI eli HIRVINIEMI

- 1005. Björknäs / Pättiniemi
- 1006. Ensilä
- 1007. Pirttilä
- 1008. Bergbacka / Hypönniemi
- 1009. Fredensborg / Virkkula ja Diabeteskeskus (V+U)
- 1010. Käärmeistö / Kirjoniemi (U)
- 1011. Kiikkinen
- 1012. Aitolahden pappila
- 1013. Junkkari
- 1014. Kölli
- 1015. Lampu
- 1016. Hurman koulu (U)
- 1017. Keso
- 1018. Kivimäki / Villa Vaahtera (U)
- 1019. Ruokonen
- 1020. Tiikko ja Marttila (U+V)

LAALAHTI

- 1021. Aitolahden vanha (ja uusi) kirkko
- 1022. Laalahdi
- 1023. Laalahden mäkitupaistalot (U)

NURMI

- 1024. Charpantier / Pellas (U)
- 1025. Niemenkärki
- 1026. Niemi-Mikkola (U)
- 1027. Kangas-Mikkola ja Aalto (U)
- 1028. Pihlajamäki (U)
- 1029. Rumootta-Mikkola (U)
- 1030. Kokki
- 1031. Saarenkanta eli Vanha Kokki

- 1032. Juopo / Aitolahden työväentalo (U)
- 1033. Kovapää
- 1034. Nattari
- 1035. Ketara / Kirjatoimi ja adventtikirkko (U)

PALO

- 1036. Utukka (U)

SORILA

- 1037. Partola (U)
- 1038. Päivölä, Heitoksenperä (U)
- 1039. Sorilan koulu ja terveysasema (U)
- 1040. Karjanhoitokoulu / Sorilan päiväkotiki (U)
- 1041. Peukunen / Sorinrinne (U)
- 1042. Kulkas (ja Korpi)
- 1043. Pirjola, Peuranta (U)

TERVALAHTI – KÄÄLAHTI – SÄÄKSNIEMI

- 1101. Vernamo
- 1102. Tervakiven huvila
- 1103. Tervakivenkartano (U)
- 1104. Niemi-Kartano
- 1105. Mikkola
- 1106. Väliniemi
- 1107. Kämenniemen kaupunginosa (U)
- 1108. Uskali (U)
- 1109. Tapola
- 1110. Rauhalinna
- 1111. Ala-Paavola
- 1112. Kotkanranta
- 1113. Villa Strandella / Linkola
- 1114. Tallbacken
- 1115. Saarentausta
- 1116. Näsinranta
- 1117. Neitsytniemi

- 1118. Aunessilta
- 1119. Sääksniemen seurojentalo / Peräjärvi (U)
- 1120. Sääksi (U)
- 1121. Värmälä ja Mäntylä (V+U)

PAARLAHDEN ETELÄPUOLI

- 1122. Pirilä
- 1123. Ala-Pärri (U)
- 1124. Yli-Vattula
- 1125. Kesäranta
- 1126. Vanha-Pärri
- 1127. Pohtolan koulu (U)
- 1128. Ylä-Korpula
- 1129. Liuttu ja myllärin torppa (V+U)
- 1130. Pohtolan kauppa / Ranni (U)
- 1131. Sipilänmoisio (U)
- 1132. Heinänen (U)
- 1133. Viitaniemi
- 1134. Petäjäinen (U)
- 1135. Männistö (U)

SAVONKYLÄ – KULKKILA – ISOSAARI

- 1136. Viitapohjan koulu (U)
- 1137. Ahvenistonkallio ja Erämaja (U)
- 1138. Kuivaniemi (U)
- 1139. Viitapohjan Voiman kauppa (ja Velaatan Voima) (U)
- 1140. Veitto-Paavola (U)
- 1141. Markkula
- 1142. Vähä-Kulkkila
- 1143. Iso-Kulkkila
- 1144. Suviranta (U)
- 1145. Kesämaa

TAULANIEMI – TEISKON KIRKKO

- 1146. Haikka
- 1147. Iso-Taulaniemi
- 1148. Toijala

1149. Padustaipaleen koulu
 1150. Teiskolan työväenasunnot
 1151. Teiskolan lainamakasiinit
 1152. Teiskola
 1153. Teiskon kirkon terveystalo (U)
 1154. Pekkala / Salokanta (U)
 1155. Teiskon pappila
 1156. Teiskon kirkko ja hautausmaa
 1157. Teiskon museo
 1158. Iso-Kovero
 1159. Asuntilan koulu

POLSO - TERÄLAHTI

1160. Polso / Maisansalo
 1161. Murikka (U)
 1162. Kiviranta
 1163. Vironmäki
 1164. Heikkilä
 1165. Rantala (ja Rothin pirtti)
 1166. Terälahden vanha koulu (U)
 1167. Terälä / Terälahden koulu (U)
 1168. Teiskon Kauppa Oy
 1169. Terälahden mylly ja saha
 1170. Kalmakurjen mylly ja myllytupa
 1171. Teiskon meijeri
 1172. Mattila
 1173. Saarlahti

JUTILA – LÖYTÄNÄ – KAPEE

1174. Paksula
 1175. Jutila / Ylinen
 1176. Jutilan koulu / Leppälahti (U)
 1177. Järvenpää
 1178. Syvälahti (U)
 1179. Ylä-Kapee
 1180. Kapeen koulu (U)
 1181. Kapeen työväentalo / Myrsky (U)
 1182. Hietalahti (U)

VELAATTA

1183. Ylä-Yrjölä (U)
 1184. Kauppila
 1185. Velaatan työväentalo (U)
 1186. Kurjenlahti
 1187. Velaatan koulu / Peltomaa (U)
 1188. Velaatan Pirtti (U)
 1189. Jokisen kauppa / Koivikko (U)
 1190. Kukonharja (U)
 1191. Valkeeniemi (U)

KAANAA – VEHO KYLÄ – UKAA

1192. Niemi (U)
 1193. Kaanaan koulu (U)
 1194. Kaanaan lentokentän rakennukset (U)
 1195. Iso-Penttilä (U)
 1196. Vehoniemi (U)
 1197. Pehunautio (U)
 1198. Ukaan koulu (U)
 1199. Naappila
 1200. Seppälä (U)
 1201. Keskinen
 1202. Loppinen (U)

YHTEISKOhteet

1203. Kivinauetat (U)
 1204. Aitat
 1205. Maitolaiturit (U)
 1206. Sillat ja laivalaiturit
 1207. Muistomerkit (V+U)

ERILLISARTIKKELI

Laivaliikenne ja talvitiet

Suluissa oleva tunnus (U) osoittaa, että kohde on uusi eikä ollut mukana vuoden 1986 rakennuskulttuuriselvityksessä. Tunnus (V+U) osoittaa, että vanhan kohteen yhteydessä on uusi osa. Suluissa oleva nimen osa ”(ja Ignatius)” osoittaa, että tekstissä on kerrottu sellaisesta rakennuksesta, jota ei ole inventoitu eikä otettu itsenäiseksi kohteeksi, mutta se liittyy jollakin tavalla pääkohteeseen.

SAAATTEEKSI

Aitolahden ja Teiskon rakennuskulttuuriselvitys valmistuu vihdoinkin, kymmenen vuotta Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuriselvityksen jälkeen. Ajan kulumisen huomaa värikuvien tulosta, mutta alueen onneksi uusia kohteita on myös voitu ottaa julkaisuun suhteessa enemmän kuin kantakaupungin kohdalla.

Rakennuskulttuuri on sitä, mitä ihmiset käyttävät jokapäiväisen elämänsä puitteina. Se kuluu ja muuttuu, mutta perusasiat säilyvät ympäröivän maiseman osana. Kantakaupungissa historia alkaa vasta 1780-luvulta (liitosalueita lukuun ottamatta), rakennuksissa vielä myöhemmin. Aitolahden ja Teiskon historialliset juuret ovat keskiajassa, ja 1500-luvun talonpaikkoja on useita. Pitkä rakennuskulttuuri on vaikuttanut esimerkiksi, ja talonpoikaisen rakentamisen käytännön läheisyys on edesauttanut sitä. Se näkyy vielä tänäkin päivänä tasapainoisena maisemakuvana.

Tunnesiteet ovat suuri tekijä siinä, millä lailla paikan rakennuskantaan suhtaudutaan. Yllättävän monet pihapiirit ovat erittäin hyvässä kunnossa, ja kunnostustyöt ovat käynnissä useassa paikassa. Vanhan rakennuskannan arvostus on noussut silmin nähten, ja asukkaat kokevat asuinympäristön viihtyisyyden yhtenä elämänlaadun osatekijänä. Sen leikkimielinen ilmentymä on myös maitolaiturikulttuurin uusi nousu keertomassa hienosta paikallisbengestä.

Selvitystyö on kestänyt kauan ja vaatinut monelta paikalliselta asukkaalta kärsivällisyyttä, kun inventoijat ja valokuvien ottajat ovat käyneet pihalla useamman kerran. Asuinympäristössä vieras koee heti tulewansa yksityisalueelle, jonka intiiuuiys on este mennä sinne sopimatta. Asukkaat ovat kuitenkin ottaneet vieraat vastaan ja käyttäneet auuliisti aikaansa paikan elämästä ja historiasta kertomiseen. Loppuvaiheessa asukkaat ovat jopa ottaneet itse valokuvia parempien kuvakulmien saamiseksi ja tarkastaneet kirjan kohdetekstejä. Siitä sydämeellinen kiitokseni, sillä asia on ollut yhteinen. - Ainoastaan yksi omistaja on kieltänyt kuvien liittämisen tekstin joukkoon. Kaksi on hyväksynyt vain vanhojen valokuvien käyttöön.

Julkaisu on valmisteltu yhdyskuntatuotannon suunnittelupalveluissa, jossa työstä ja tekstisisällöstä on vastannut projektiarkkitehti Juba Jaakola. Inventointivaiheessa mukana ovat olleet arkkitehdit Sami Kumpulainen ja Arja-Liisa Järvinen, insinööri Jouni Vesterinen, FM Kirsi Niinikko ja kaavoitussihtööri Erkki Kuusela. Taitto on markkinointisihtööri Jyrki Ristilän tekemä, ja kartat ovat valmistelleet kaavoitusavustajat Elvi Hakola ja Birgitta Helsing. Työtä on ohjannut ohjausryhmä puheenjohtajana kaavoitusjohtaja Jyrki Laiho, jäsenenä ympäristöarkkitehti Kaarina Kivimäki, rakennustutkija Hannele Kuitunen, kaupunkikuva-arkkitehti Jalo Virkeki ja sihteerinä Juba Jaakola.

Kymmenen vuotta sitten valmistuneeseen kantakaupungin selvitykseen pujahti virheitä, ja osa kohteista kaipasi täydennystä. Tämän selvityksen lopussa on luettelo sen korjauksista.

Juba Jaakola

JOHDANTO

Lähtökohta

Julkaisu ”Tampereen rakennuskulttuuri, maisemat ja luonnonsuojelu” valmistui v. 1985 ja painettiin v. 1986. Se esitteli myös Aitolahden ja Teiskon alueiden merkittävimmän rakennuskannan vuoden 1985 tilanteessa. Siihen kuului 84 rakennuskohdetta, Aunessilta sekä yleiskuvaukset aitoista, laivalaitureista ja muistomerkeistä.

Vuonna 1996 alkoi rakennuskulttuuriselvityksen päivittäminen ja laajentaminen. Julkaisu katsottiin parhaaksi jakaa kahteen osaan, kantakaupungin alue ensimmäisenä osana ja Aitolahden ja Teiskon alue toisena osana. Kantakaupungin osa valmistui v. 1998 ja julkaistiin samana vuonna nimellä ”Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998”. Tarkoituksena oli välittömästi jatkaa selvitystyötä myös Aitolahden ja Teiskon osuudella, ja kohteiden inventointi oli jo käynnissä. Mutta aika muuttui ja tekijöiden työpanos tarvittiin kipeämmin toisaalla, joten selvityksen loppuun saattaminen jäi kesken.

Vuoden 1986 julkaisu oli suosittu ja paljon käytetty. Se oli kuitenkin loppuunmyyty jo 1990-luvulla. Kun uudelle julkaisulle on edelleen olemassa selvä tarve, selvitystyö käynnistettiin uudelleen kesällä 2007.

Jatkotyön tarve

Maaseutumaisen asumisen ja työnteon muutos on ollut tuntuva viimeisen neljännesvuosisadan aikana. Tilakoko on suurentunut, ja useat tilakeskukset ovat jääneet tyhjiin; niitä käytetään enää loma-asuntolina. Loma-asukas tai muualla työssä käyvä ei tarvitse useita ulkorakennuksia. Karjasuojat, riidet ja ladot eivät saa välttämättömiä korjauksia ja perushuoltoa, jolloin niiden alamäki alkaa. Suuret päärakennukset ovat myös liian suuria pienentyneeseen käyttöön.

Sama koskee suuria puuhuviloita, jotka on tehty suuremmille perheille ja pitempää kesäkäyttöä varten kuin nykyinen tarve on. Yli sadan vuoden ikäisen puurakennuksen ylläpito vaatii paljon pääomaa.

Uhkana on, että suuri osa Aitolahden ja Teiskon alueiden perinnerakennuskannasta häviää. Kun yhteiskunnan rahalliset avustukset yksityisen rakennuskannan hoitamiseen ovat lähinnä symbolisia, tukea tulee antaa omistajille ainakin arvostuksen osoittamisena. Tämä selvitys laajentaa aikaisemman julkaisun kohdelukumäärää merkittävästi.

Kaupunki on käynnistänyt pohjoisen suuralueen kulttuuriympäristöselvityksen laatimisen. Selvitys palvelee lähinnä maankäytön päätöksenteon pohja-aineistona. Tavoitteena on antaa laadukas ja laaja kokonaiskuva Teiskon ja soveltuvin osin Aitolahden maise-
mahistoriasta, rakennetusta kulttuuriympäristöstä, muinaismuistoista sekä perinnebiotoopeista. Tämä julkaisu on ensimmäinen osa em. kulttuuriympäristöselvitystä.

Uusi tutkimus

Edellisen julkaisun valmistumisen jälkeen Aitolahden ja Teiskon rakennuskannan tutkimusta on jatkettu.

Seutukaavaliiton (Pirkanmaan liiton) julkaisusta ”Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet” on otettu kolmas, tarkistettu painos vuonna 1990. Siinä olevat kohteet ovat samat kuin aikaisemmissakin painoksissa, mutta tekstiä on päivitetty.

Jaana Alajoen ”Aitolahti – matkalla kaupunkiin” ilmestyi v. 1994 kaupunginosakirjasarjassa. Se kertoo kansantajuisia kuvauksia ja tapahtumia Aitolahden entisestä ja nykyisestä elämästä.

Maarit Kaurilan toimittama ”Tarinoida maitolaiturilta” ilmestyi v. 2002

ja ilmensi teiskolaisen kotiseutuhengen voimaa maitolaiturimuodossa. Kirja esittelee sekä vanhoja että uusia teiskolaisia maitolaitureita, joista tunnetuin on Velaatan maitolaiturimuseo.

Hanna Aitoahon laatima ”Viitapohjan ja Sisaruspohjan maisemahistoriaselvitys” valmistui v. 2004. Se sisältää myös rakennetun kulttuuriympäristön kohteita sellaiselta alueelta, johon seutukaavaliiton julkaisu ei kiinnittänyt huomiota.

Marita Palokosken laatima ”Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt” antaa uuden näkemyksen Pirkanmaan liiton alueen arvokkaista kohteista. Se valmistui v. 2006 ja ilmestyi Pirkanmaan liiton julkaisusarjassa.

Ulla Nummen laatima ”Nurmi-Sorilan kulttuuriympäristöselvitys” valmistui v. 2007. Se keskittyy Nurmin ja Sorilan osayleiskaava-alueen selvittämiseen ja sisältää Aitolahden rakennetun kulttuuriympäristön kohteita aikaisempaa laajemmin.

Yksityistä selvitystyötä on tehty mm. Aitolahden taloista ja niiden omistajasuvuista (Pertti Ruokonen) sekä Ensilästä ja Koivuniemestä. Teiskon kirkon juhla-kirja ilmestyi v. 1988 Martti Helinin toimittamana. Aikakauslehdet Tammerkoski ja Teiskon Joulu ovat jatkaneet artikkeleissaan alueen menneen elämän kuvauksia.

Rakennuskannan inventointi

Paikallisen rakennusperinnön selvityksen pohjatieto saadaan aikaan rakennusten inventoinnilla. Se tarkoittaa rakennuksen sijainnin, syntyhistorian, tyylin ja materiaalien, yksityiskohtien, menneisyyden ja nykyhetken tilanteen systemaattista selvittämistä. Tämä tehdään tutkimalla paikan päällä, valokuvaamalla ja haastattelemalla nykyisiä käyttäjiä ja kohteen historian tuntijoita. Perinnetietoa täydennetään ja tarkistetaan kirjallisuudesta, lehdistä ja mah-

dollisesti muista lähteistä saatavalla lisätiedolla.

Inventoinnissa on käytetty Museoviraston vv. 1979 ja 1984 laatimia mallilomakkeita, joista on kehitetty paikallisiin oloihin sopiva, tietomäärältään laajempi malli. Sillä voidaan tallentaa enemmän rakennuksen sijaintitietoja ja yksityiskohtia.

Rakennuksen inventointi tallentaa pysyvästi tärkeimmät tiedot rakennuksesta. Inventointitietoa voidaan käyttää rakennusperinteen tutkimuksessa, paikallisten ja valtakunnallisten rekisterien laatimisessa, rakennuskannan arvottamisessa, peruskorjausten suunnittelussa, korjaustöiden lainoittamisessa, kiinteistökaupoissa jne. Siksi tiedon täytyy olla selvityshetkellä luotettavaa, vaikka inventoitu tietaines muuttuikin ajan myötä.

Inventoinnin rajaustavoitteet

Museoviraston tavoitteena on, että kaikki rakennukset inventoidaan. Ainoastaan sillä tavalla voidaan varmistaa rakennusten kaikkien arvojen huomioon ottaminen ja kokonaiskuvan saaminen maan rakennusperinnöstä.

Tampereen oloissa inventointi on rajattu rakennuskannan määrän ja resurssien vuoksi vain merkittävimpään rakennuskantaan ja ympäristökokonaisuuksiin. Oleellista on ollut löytää juuri se osa rakennusperinnöstä, jonka säilyttäminen koetaan erityisen tärkeäksi. Inventoinnilla ja sen julkaisemisella rakennus saa toivottavasti riittävästi arvostusta, joka helpottaa sen säilyttämistä ja ehkäisee arvokkaiden osien turmeltumista. Tosin sellaisiakin kohteita on inventoitu, joiden purkaminen voi olla vain ajan kysymys. Tällöin on ollut perusteena sinänsä merkittävän kohteen historiallinen dokumentointi.

Aitolahden ja Teiskon tyypillisintä ja sen vuoksi arvokasta rakennuskantaa ovat tilakeskukset. Kun vanhat ja uudemmat rakennukset sijoittuvat sopusointuisesti pihapiiriin, inventoinnin ensimmäinen raja on täyttynyt. Jos rakennusryhmän paikka, keskimääräinen ikä ja asuinrakennusten tyyllinen edustavuus ovat laadukkaita, tilakeskus on otettu inventointiin. Joissakin tapa-

uksissa muuten tasokkaan pihapiirin reunalle on rakennettu uusi, omakotitalomallistosta hankittu asuinrakennus, joka laskee pihapiiriin yleisilmettä. Rakennusten hieman repsahtanut kunto tai heikko maalipinta eivät sinänsä ole ratkaisevia, koska ne ovat korjattavissa.

Inventoinnin kriteerit ovat seuraavat:

- *tilakeskukset: rakennusten ikä ja tyyllinen edustavuus, rakennusryhmän paikka*
- *torpat, mäkituvat, työväenasunnot, asutus-tilat, rintamamiestalot: esimerkkejä*
- *julkiset rakennukset: harvinaisina inventoitu lähes kaikki, kulttuuriarvo, ikä*
- *kaupat, meijerit, myllyt, lainamakasiinit: esimerkkejä, kulttuuriarvo, ikä*
- *huvilat, loma-asunnot: tyyllinen edustavuus, ikä, suunnittelija*
- *nykyarkkitehtuuri: tyyllinen edustavuus*

Kantakaupungin inventoinnissa ollut suunnittelijateema ei ole Aitolahden ja Teiskon oloissa samalla tavalla merkityksellinen. Anonyymien kansanrakentamisen lisäksi yhtenä syynä on suunnittelijanimen epävarmuus monessa rakennuksessa. Aikaisemman linjan jatkumisen vuoksi Birger Federleyn, Wivi Lönnin, Lars Sonckin ja Bertel Strömmerin työt tuodaan kuitenkin aina esiin, myös epävarmoissa tapauksissa.

Julkaisuun valitut kohteet ja niiden luokitus

Vuoden 1986 julkaisun kohteiden lisäksi uusia selvitettäviä kohteita saatiin haastattelella Matti Korpea, Ulla Kulkasta, Jussi Mäenpäästä, Timo Hanhilahtea, Simo Siltasta ja Pekka Rantasta. Aineistoon lisättiin uudessa tutkimuksessa esitetyt edustavalta vaikuttavat rakennukset ja rakennusryhmät. Näin kootussa kohdelistassa oli 180 nimeä.

Karsivan maastotutkimuksen perusteella löytyi vielä viisi kriteerit täyttävää kohdetta, mutta kriteerirajan ulkopuolelle joutui lähinnä edustavakriteerin perusteella yli 30 rakennusta. Täten päädyttiin uudelle julkaisulle asetettuun noin 150 esiteltävän kohteen

kokonaisuuteen. Ne on myös inventoitu. Lisäystä vuoden 1986 julkaisuun on 65 täysin uutta kohdetta sekä viisi vanhan kohteen yhteydessä esiteltyä uutta rakennusta tai rakennusryhmää. Merkittävin uusi löytö oli Birger Federleyn suunnittelema Tervakivenkartanon tilan asuinrakennus, jota ei ole aikaisemmin tunnettu.

Vuoden 1986 julkaisussa oli kolme kohdetta, jotka ovat nyt joko kokonaan tai osittain tuhoutuneet. Ne ovat Koivuniemi, Torisevan torppa ja Iso-Frantsi. Mainitut kohteet on jätetty pois uudesta julkaisusta.

Julkaisussa esiteltävät kohteet eivät edusta kaikkea arvokasta rakennuskulttuuria Aitolahdella ja Teiskossa. Tilakeskusten pihapiireissä, joissa kokonaisvaikutelma ei ollut asetetuilla kriteereillä riittävä, voi olla tyylikkäästi erillisrakennuksia tai yksityiskohtia. Muiden asuinrakennustyyppien esimerkit eivät vielä kerro kaikkia puolia edustamista talotyypeistä.

Uusin, kaupunkimaisempi asutus on jäänyt näillä kriteereillä vähälle huomiolle. Lisäksi kohteiden valitsijoiden subjektiivinen näkemys vaikuttaa pakostakin valintoihin.

Asukkaiden taholta on tullut yhteydenottoja, joissa esitellään lisää arvokkaita rakennuksia. Nyt selvitettyissä kohteissakin on joitakin vanhempia osia (mm. Terälä), joiden historiasta ei ole löytynyt riittävästi tietoa. Selvitystyö ei siten voi eikä saa päättyä tähän julkaisuun, vaan sitä tulee sopivassa yhteydessä jatkaa. Tähänkin julkaisuun jääneet puutteet ja virheet tulee myös voida oikaista myöhemmin.

Kohteet on luokiteltu soveltaen saman periaatteen mukaan kuin kantakaupungin selvityksessä. Luokitus antaa kuvan syistä, miksi kohde on valittu julkaisuun. Se antaa myös yleiskuvan kohteiden nykytilasta ja keskinäisestä arvosta.

Luokitustasot:

1. Tyypiluokitus

H = henkilöhistoria

K = kulttuurihistoria, asutushistoria, liikennehistoria, historia

M = maisema, ympäristökokonaisuus

R = rakennushistoria, rakennusperintö, rakennustaide

T = teollisuushistoria

Luokka H osoittaa kohteen, jonka historiaan liittyy kiinteästi valtakunnallisesti merkittävä henkilö, tai kohde on yhden ihmisen elämäntyön näyttävä saavutus. Luokka K sisältää tavanomaisesta asumiskäytöstä poikkeavaa historiaa: koulutus, kirkollinen toiminta, järjestötoiminta, kauppa, pankit, liikenne, sosiaalinen toiminta ja poikkeuksellinen asutushistoria. Luokka M kertoo kohteen maisemallisesta näyttävydestä ja merkittävästä osasta kulttuurimaisemassa. Luokka R kuvaa kohteen rakennusten tyylillisiä ominaisuuksia ja niiden edustaman rakennusperinteen merkittävyyttä. Luokka T esittää maaseutumaista teollista toimintaa varten rakennetun kohteen, joka on ympäristössään merkittävä.

2. Arvoluokitus

I = suojeltu lailla tai valtakunnallisesti merkittävä

II = erittäin merkittävä, alkuperäisyysaste suuri

IIv = erittäin merkittävä, alkuperäisyysaste vähentynyt tai ympäristökokonaisuus kärsinyt

III = merkittävä, alkuperäisyysaste suuri

IIIv = merkittävä, alkuperäisyysaste vähentynyt tai ympäristökokonaisuus kärsinyt

Osana korkeinta luokitustasoa ovat valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt: rakennukset, rakennusryhmät ja ympäristökokonaisuudet. Ne on määritelty Museoviraston luettelossa 6.2.2004 ja ympäristöministeriön ja Museoviraston julkaisussa v. 1993. Niiden tunnuksena julkaisussa on ”valtakunnallisesti merkittävä”.

Erittäin merkittävä arvo on annettu kohteelle, jonka historiallinen ja / tai rakennustaiteellinen arvo on paikallisissa oloissa harvinaisen suuri. Siksi se on luokkana vähemmän käytetty kuin luokka merkittävä. Merkittävyysskriteeri on suhteessa kohteen edustamaan asumis- tai rakennustyyppiin eikä kaikkiin muihin saman arvoluokituksen kohteisiin.

Alkuperäisyysasteen vähentyminen tarkoittaa rakennetun ympäristön huonontumista purkamisen tai lisärakentamisen vuoksi sekä yksittäisen rakennuksen tyyliä heikentäviä lisäosia, materiaalivalintoja ja aukotuksia sekä hyvin heikkoa kuntoa. Kriteeriä on käytetty sitä herkemmin mitä merkittävämmästä kohteesta on kysymys.

Rakennussuojelu

Rakennusperintöä on Tampereella suojeltu lähinnä asemakaavamääräysten avulla. Aitolahden ja Teiskon alueilla asemakaavoja on kuitenkin hyvin vähän, eikä niissä ole suojelumääräyksiä. Siten rakennussuojelu on kokonaan omistajien toimenpiteiden varassa. Tiloilla ja rakennuksissa, joissa vielä on alun perin rakennuksille tarkoitettua toimintaa, rakennusten pitäminen kunnossa ja niin myös rakennusten suojelu on luontevaa. Muissa tapauksissa omistajan kulttuuritahto ja halu taloudelliseen panostukseen on rakennussuojelun kannalta ratkaiseva asia.

Ympäristöministeriö ja Museovirasto ovat määritelleet valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt vuonna 1993. Pirkanmaan liitto esitteli alueensa merkittävimmät kulttuurimaisemat ja rakennetut kulttuuriympäristöt vuonna 2006. Ne on lueteltu Aitolahden ja Teiskon esitelysteissä.

Kirkkojen suojelu perustuu kirkkolakiin, jonka perusteella on suojeltu varsinaisesti ennen v. 1917 rakennetut evankelis-luterilaiset kirkot ja käytännössä muutkin.

Tätä julkaisua voidaan käyttää arvottamaan Aitolahden ja Teiskon rakennuskantaa kaavoituksen ja lupavalvonnan tarpeisiin. Julkaisu ei kuitenkaan sisällä yksiselitteisesti kaikkea

suojelemisen arvoista rakennuskantaa, koska koko aluetta ei ole voitu käydä systemaattisesti läpi. Julkaisun pohjana oleva inventointiaineisto on paperikopioina yhdyskuntatuotannon kirjastossa; uusimmat vuoden 2007 inventoinnit on tehty jo sähköisiin tiedostoihin.

Painetut lähteet:

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, Tampereen seutukaavaliitto, Tampere 1990
Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, Pirkanmaan liitto, Tampere 2006
Rakennettu kulttuuriympäristö, Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt, Ympäristöministeriö ja Museovirasto, Helsinki 1993

Tampereen rakennuskulttuuri, maisemat ja luonnonsuojelu, Tampereen kaupungin kaavoitusvirasto, Tampere 1986

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, Tampereen kaupungin ympäristötoimi kaavoitusyksikkö, Tampere 1998

AITOLAHDEN HISTORIAA JA RAKENNUSKULTTUURIA

Aitolahden alue ulottui kunta-aikana Kumpulasta Aitoniemeen. Nykyisin Aitolahdesta puhuttaessa eteläraja rajoittuu valtatiehen 9. Aitolahden kuusi kylää ovat Aitoniemi, Hirviniemi (Hirvenniemi), Laalahti, Nurm, Palo ja Sorila.

Vanhinta Aitolahdetta ovat hiilipussit, joita on löydetty Näsijärven rantakallioilta. Ne tunnettiin pitkään maailman vanhimpina eliöjäännöksinä.

Mahdollisesti kampakeraamiselta ajalta (3000-1800 eKr.) olevia tasatalttoja ja kourutalttoja on löydetty Hirviniemestä, Nurmista ja Palon kylästä. Ne kertovat alueen varhaisimmasta asutuksesta.

Alueen nimistössä on myös viitteitä historiasta. Pakanuuden aikaisiin paikkanimiin viittaa Junkkari, joka on ollut lappalaisten jumalia. Kupin lähtökohtana lienee ollut vironkielinen sana kupias, suomen vouti. Aitoniemen Ristiniemeen liittyy kertomus, jonka mukaan sinne on tuotu lapsia kasteelle Pirkkalan papin käydessä paikalla.

Nimistön kiistakapula on ollut Hirviniemi, jota paikalliset kutsuvat perinteisesti Hirvenniemeksi. Molempia muotoja on käytetty virallisissa asiakirjoissa. Maarekisteriin on vähitellen vakiintunut muoto Hirviniemi, jonka vuoksi sitä käytetään nykyisin myös kartoissa.

Vanhimmat viralliset tiedot alueen taloista ovat vuoden 1540 maakirjoista, joihin on merkitty verovelvolliset talot veroyksikköineen. Messukylän emäpitäjän Aitolahden alueella oli kuudessa kylässä noin 30 kantatila.

1. Aitoniemen kylässä oli kolme kantatila: Kupi, Sikka ja Juho Loiman tila eli Aitoniemi. Kupi tunnettiin myös Harana. Sikka hävisi 1550-luvun alussa.

2. Hirvenniemen kylässä oli kuusi kantatila: Ruokonen, Keso, Kiikkinen,

Kölli, Junkkari eli Käkä sekä Lampu.

3. Laalahden kylässä oli kaksi kantatila, joista toinen nähtävästi liitettiin kantatilaan Laalahti.

4. Nurmin kylässä oli seitsemän kantatila: Juopo, Kovapää, Kokki, Ketara, Mikkola, Nattari ja Nivari, joka 1570-luvulla yhdistettiin Ketaraan.

5. Palon kylässä oli myös seitsemän kantatila: Partola, Utukka, Hempura eli Rahola, Rekola eli Sälli, Holvasti, Rentto ja Niilo Raholan tila. Viimeksi mainittu hävisi jo 1550-luvulla. Rentto liitettiin Rekolaan 1680-luvulla.

6. Sorilan kylässä oli kuusi kantatila: Sorri eli Marttila, toinen Sorri (joka liitettiin myöhemmin Kulkkaaseen), Korpi, Juudas eli Peukunen, toinen Juudas (hävisi hyvin pian) ja Pekan tila (yhdistettiin toisiin tiloihin 1500-luvun lopulla). Kulkas esiintyy maakirjassa vasta v. 1553.

1800-luvulla Kiikkinen, Kölli, Ketara, Mikkola ja Korpi kuuluivat Hatanpään kartanoon.

Pääosa tiloista on edelleen olemassa. Melkein kaikki kantatilat voidaan vieläkin erottaa sekä kartalta että maastosta. Pitkä ja yhtenäinen historia on edesauttanut vanhan rakennuskannan ja miljöönsä säilymistä kauan asuilla talonpaikoilla.

Tampereen läheisyys ja laivaliikenteen kasvu toivat Näsijärven rannoille myös kesäasutusta. Varsinkin 1900-luvun vaihteen vahva taloudellinen kehitys antoi mahdollisuuden suurten, Tampereen parhaiden arkkitehtien suunnitteleminen huviloiden rakentamiselle. Ne ovat vielä valtaosin jäljellä rantojen komistuksena.

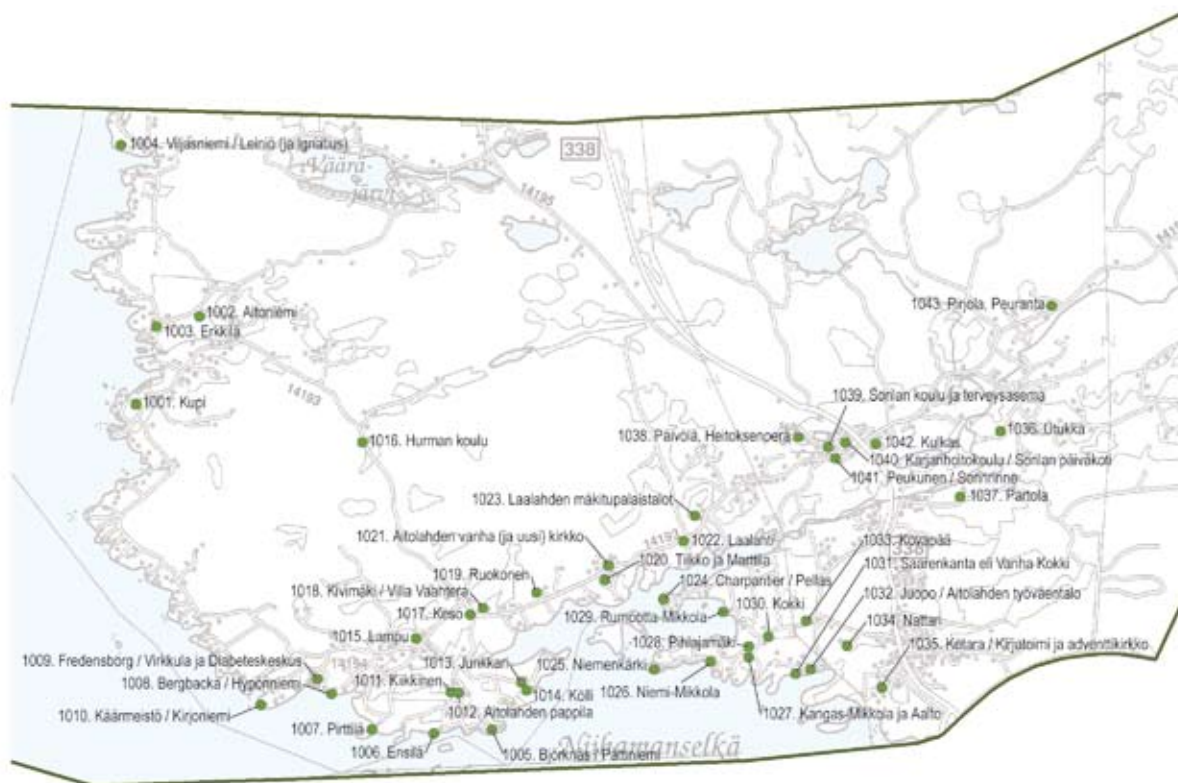
Aitolahden alueen kylät panivat vuonna 1918 vireille itsenäistymisen Messukylän seurakunnan alaisuudesta. Vuoden 1924 alusta Aitolahden muodostui omaksi kunnakseen ja seurakunnakseen. Vain 42 vuotta kestänyt

itsenäinen kausi päättyi vuonna 1966 liittymiseen Tampereen kaupunkiin. Itsenäisen ajan tuloksena alueelle rakentuivat kuitenkin sekä kirkko että kunnantalo.

Liittymisen jälkeen olleet voimakkaat odotukset alueen pääsystä mukaan kaupungin rakentamisaaltoon eivät sellaisenaan toteutuneet. Kaupunkirakenteen laajeneminen Aitolahteen päin alkoi kaakosta, valtatie 9 eteläpuolelta. Kumpulan ja Olkahisten kaupunginosat ovat jo hyvin pitkälle rakentuneet. Parhaillaan menossa oleva Nurmin ja Sorilan alueiden osayleiskaavoitus tuo uudisrakentamisen lähelle vanhoja asuinpaikkoja. Niille onneksi kaupungin vyöry ei alkanut jo 1960- ja 1970-luvuilla, jolloin vanhan rakennuskannan arvostus oli aivan eri tasolla kuin tänä päivänä.

Ympäristöministeriö ja Museovirasto ovat määritelleet valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt vuonna 1993. Aitolahden alueelta niihin kuuluvat Aitolahden kirkko ja tapuli. Pirkanmaan liiton vuoden 2006 selvityksen mukaan Aitolahden kulttuurihistoriallisesti merkittäviä kohteita ovat Sorilanjoen kulttuurimaisema ja Hirviniemen kulttuurimaisema.

Aitolahden alueen rakennuskulttuurin erityispiirteenä voi pitää satoja vuosia vanhojen talonpaikkojen suurta määrää.

Aitolahden kohteet

Sorilan kylää. TKM

AITONIEMEN KYLÄ

KUPI

Kupintie 118, Aitoniemi-1-74
yksityisomistuksessa
RM III: rakennusperintö, maisema

1001

Kupi on vuoden 1540 kantatila. Kupi eli Hara eli Arikkiä oli 1700-luvulla Sankilan rusthollin augmentti. 1900-luvun alussa tila suunniteltiin halotavaksi kymmeneen osaan. Useiden omistajavaihdosten jälkeen Kupin tilakeskuksen ostivat v. 1946 Karjalasta siirtolaisina tulleet Onni ja Liisa Tuomola, joiden suvulla tila edelleen on.

Tila sijaitsee Kupintien päässä, Näsinelän rannalla, omassa rauhasaan. Rakennukset muodostavat avoimen laajan neliöpihan. Hirsirunkoisen päärakennuksen vanhin osa lienee rakennettu 1700-luvun lopulla, ja sitä on jatkettu pohjoispään kamariosalla 1800-luvun alkupuolella. Vaikka rakennusta on uusittu paljon 1940-luvulla, siinä on säilytetty 1800-luvun talonpoikaistalon ilme. Ikkunoiden erikoisuutena ovat harjakattoiset kehykset. Suuressa pirtissä on vanha leivinuuni ja pohjoispään kamarissa kakluuni, joka on peräisin Rongankadulta puretusta talosta.

Pihapiirin toinen asuinrakennus 1840-luvulta on ollut väentupana. Sen hirsirunko on vuorattu tasakertaan asti, mutta yläosa on vuoraamaton. Pohjoispuolelle 1940-luvulla rakennetun hirsirunkoisen navetan kirvesmiehinä olivat Paavo Rantala ja Kalle Rantanen; piirustukset laati Hämeen-Satakunnan maanviljelysseura. Vain vähän aikaa käytetty rakennus muutettiin v. 1971 Matti Suurosen suunnitelmilla vapaa-ajan asunnoksi. (Tuomola+)

Pihapiirin kaksikerroksinen komea luhtiaitta lienee rakennettu v. 1800 ja siirretty paikalleen v. 1875.

Päärakennuksen länsisivu. KN 2007

Luhtiaitta pihan puolelta. KN 2007

AITONIEMI

Aitoniementie 789, Aitoniemi-2-341
yksityisomistuksessa
RM IIIv: rakennushistoria, maisema

1002

Aitoniemi on vuoden 1540 kantatila. Sen haltijasuvut ovat vaihtuneet mo-
neen kertaan. Nykyinen omistaja on
ostanut paikan v. 1989.

Tilakeskus sijaitsee vielä tänäänkin
ikimuistoisella paikallaan laajahkolla
kumpareella puolen kilometrin pääs-
sä Näsijärven rannasta. Päärakennus
oli pihapiirissä koivukujan päätte-
nä, mutta se paloi v. 1931. Vieressä ollut-
ta ”vanhan vaarin taloa” laajennettiin
ja korotettiin osin palosta säästyneillä
hirsillä nykyiseen muotoonsa 1930-lu-
vun kuluessa. Nytemmin vanha tikku-
rappaus on korvattu vaakapaneloinnil-
la, ikkunat on vaihdettu pääosin jaot-
tomiksi ja kate on uusittu profiloiduksi
teräskatteeksi. Kokonaisvaikutelma on
muuttunut.

Pihapiirissä oleva osin hirsirun-
koinen navetta on rakennettu v. 1916,
joten siinä on jugendin yksityiskohtia.
Se toimii nykyisin hevostallina. Pää-
rakennuksen lähellä oleva luhtiaitta
on siirretty paikalleen Erkkilän tilalta
1900-luvun alussa. Sen lattialankkuina
on käytetty erittäin paksua ja leveää
puutavaraa, mikä antaa syytä olettaa
sen olleen Erkkilän tilallakin pitkään.
Sivutien varressa oleva vilja-aitta lienee
1800-luvun lopusta. (Kotiranta+)

Tallin pihasivua. EK 2007

Päärakennuksen nykyinen sisäänkäynti. EK 2007

Rappauspintainen päärakennus 1980-luvun alussa. (Jori Härkönen)

ERKKILÄ

Aitoniemenranta 5, Aitoniemi-2-12
yksityisomistuksessa
RM III: rakennusperintö, maisema

1003

Päärakennuksen pohjoissivu. EK 2007

Erkkilä erotettiin Aitoniemen kanta-tilasta v. 1764. 1900-luvun alussa tilat jälleen yhdistettiin. Nykyään Erkkilä on taas itsenäinen tila.

Erkkilän pitkä päärakennus on lähempänä rantaa kuin Aitoniemen talouskeskus. Rakennus lieene peräisin 1800-luvun alusta. Sen erikoisuutena ovat kauniit päätykolmio- ja lapeikkunat ja kuistin yläpuolella olevan parvekkeen puolipyöreä kehys. Kuistin toisessa päässä on viehättävä kesähuone, jonka lasituksissa on salmiakkikuvioiset yläosat. Rakennus on kunnostettu viime vuosina erittäin tyylikkäästi,

vanhaa lähtökohtaa kunnioittaen.

Pihapiirissä on vanha maakellari, jonka maanpäälliset osat ovat kiviladellmaa. Se oli kymmenen vuotta sitten täysin romahtanut, mutta nyt sekin on kunnostettuna pihan komistus. Yhteen kiveen on hakattu vuosiluku 1877. Pihan uudetkin talousrakennukset on toteutettu vanhaan ympäristöön sopivalla tavalla.

Päärakennuksen komea sisäänkäynti. EK 2007

VILJASNIEMI/LEINIÖ (JA IGNATIUS)

1004

Latohuhdantie 141, Aitoniemi-2-315
yksityisomistuksessa
Bertel Strömmer 1918
RM II: rakennustaide, maisema

Insinööri V. M. J. Viljanen osti v. 1918 Näsijärven Pylsynlahden rannalla olevan tilan, joka sai nimen Viljasniemi. Vuodesta 1921 tila on kuulunut varatuomari Arvid Leiniön suvulle.

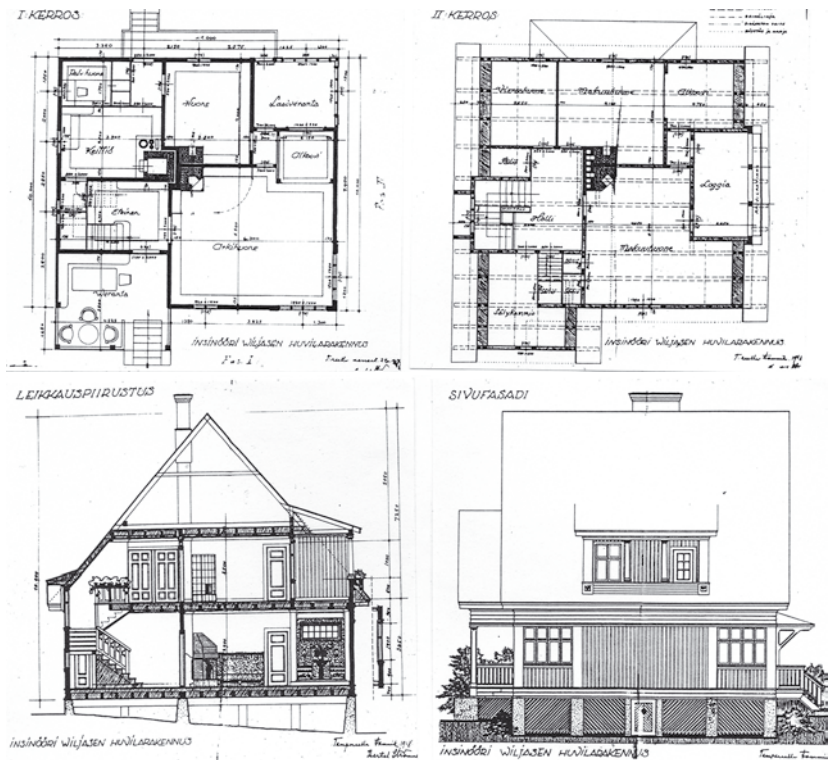
Nuori Bertel Strömmer suunnitteli lounaaseen viettävälle rinteelle hirsirakenteisen huvilan, joka sai myöhäisjugendin ja alkavan klassismin piirteitä. Sen tyypillisyyksiä ovat kuis-tin pylväiden kapiteeliosat ja mahtavat päätykolmioaiheet. Rakennus on puolitoistakerroksinen; seinissä on peiterimoitettu pystylauditus ja hyvin leveät vaakalistakentät. Ovet ovat lasitettuja peiliovia. Eteläisivulla ollut avoin ”loggia” osoittautui kovin tuuliseksi ja lasitettiin umpeen jo 1920-luvulla. Huvila on erittäin hyvin hoidettu ja säilytetty sekä ulkoa että sisältä.

Rakennusvaiheessa kirvesmiehet piilottelivat hirsikehikon takana, kun punaisten joukot liikkuiivat Näsijärven jäällä. (Leinonen+)

Pylsynlahden etelärannan tuntumassa on viulisti Ignatiuksen rakennuttama hirsihuvila, jonka sanotaan olevan myös Bertel Strömmerin suunnitteleman. Huvila on tyyliltään yksinkertaista klassisismia ja hyvin huonosuunnossa.

Länsipääty. EK 2007

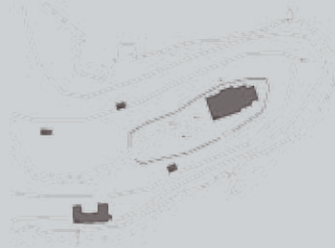
Nuoren Bertel Strömmerin piirustukset vuodelta 1918. TKA

HIRVENNIEMI ELI HIRVINIEMI

BJÖRKNÄS / PÄTTINIEMI

1005

Kiikkisensalmentie 123, Hirviniemi-3-89
Tampereen ev.lut. seurakuntayhtymä
RM III: rakennushistoria, maisema

Hatanpään kartanon omistajat myivät 8.9.1904 tehtailija Oskar Björkellille tiluskappaleen, josta muodostettiin uusi Björknäsin tila.

Suurikokoinen kaksikerroksinen huvila rakennettiin tilan korkeimmalle kohdalle, metsäisen niemen kärkeen. Se on uusrenessanssiin pohjautuvaa nikkarityyliä pienin jugendnyanssein. Rakennuksen erikoisuutena ovat päätyjen ja kuistien hammastusreunukset. Sisällä on säilytetty alkuperäiset kaakeliuunit. Tilalla on myös samanhenkiset sauna, puutarhurin mökki ja leikkimökki.

Huvila oli pitkään Klingendahlin suvun kesäviettopaikkana ja sittemmin Klingendahlin tehtaan työntekijöiden virkistyskäytössä. V. 1969 se myytiin Tampereen ev.lut. seurakunnille, jotka ovat käyttäneet sitä rippikoululeirien ja muiden leirien pito-
paikkana. Klingendahlin aikana noin v. 1949 tilalle on rakennettu kaksi majoitusrakennusta, seurakuntien aikana pesutiloja ja kota. (Mäkkylä)

Päärakennuksen monimuotoinen länsipääty. EK 2007

Kesänviettoa Björknäsissä 1910-luvulla. TKA

ENSILÄ

Kiikkisensola 5, Hirviniemi-3-91
Tampereen Kisatoverien kesäkotisäätiö
RM III: rakennushistoria, maisema

1006

Hatanpään kartanon omistajat myivät 9.9.1904 kasööri Juho Smalenille ja hänen vaimolleen Marylle tiluskappaleen, josta muodostettiin uusi Ensilän tila.

Kaksikerroksisen päärakennuksen alkuosa oli rakennettu etelärinteelle rannan tuntumaan jo v. 1902 hirrestä. Pankinjohtaja Heribert Granbergin aikana v. 1917 se laajennettiin nykyisiin mittoihinsa. Sen pieniruutuiset ikkunat ja erikoinen kattomuoto ovat jugendin muotomaailmaa. Sauna on myös samalta ajalta. Herttainen leikkimökki on vielä uusrenessanssin henkinen.

Huvilan osti v. 1933 TAKO:n johtaja Emil Arno Jaatinen, joka asennutti rakennukseen sähköt ja rakennutti tenniskentän sekä suuren autotallin. Kisatoverit hankkivat huvilan v. 1947 valmennus- ja leirikeskukseksi ja seuran jäsenten perheiden yhteiseksi lomanviettopaikaksi. Sen peruina ovat mm. iso mökkikylä ja uusi tilava ranta-sauna. (Ensilä 1998)

Päärakennuksen juhlava itäisivu. Markku Koskinen

Leikkimökin uusrenessanssi-ilottelua. SK 1998

Vanha sauna. SK 1998

PIRTTILÄ

Pirttiläntie 65, Hirviniemi-3-4
Tamrock Oy:n Eläkesäätiö s.r.
Birger Federley 1902
RM II: rakennustaide, maisema

1007

Pirttilän tilan ostivat Hatanpään kartanon omistajilta kauppias Gösta Sumelius ja vaimonsa Thyra samana päivänä kuin läheinen Björknäs vaihtoi omistajaa. Birger Federley oli jo aikaisemmin suunnitellut huvilan tälle 7,36 hehtaarin suuruiselle luonnonkauniille alueelle Idmanin perheelle, jolta Sumeliukset rakennukset ostivat.

”Pirttilä on veistetyistä hirsistä ristinurkille salvottu rakennus, joka lepää erikokoisista kivenjärkeleistä ladotulla muuraamattomalla kivijalalla. - - Huvilan pohjaratkaisu on ajan tavan mukaan melko vapaa, arkkitehtuuri jyrkevää ja rikasta. On erimuotoisia ja -kokoisia tiloja, päätyjä ja parvekkeita, on myös erilaisia ikkuna-, ovi- ja porrasmalleja. Kaiken tämän päällä lepää laaja ja monimuotoinen kattorakennelma, joka samalla sitoo rakennuksen yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Pääjulkisivuna voinee pitää ilta-auringon puolelle esittäytävää. Sen keskeisenä osana on laaja parveke, jonka kohdalla katon räystäsviiva kaartuu loivasti ylöspäin. Tällaista yksityiskohtaa Federley joskus sovelsi muihinkin rakennuksiinsa ja eri materiaaleihin. - -

Pirttilän keskeinen huone on Federleyn arkihuoneeksi mainitsema tupa, jossa ensimmäiseksi kiintyy huomio veistämättömien hirsien kannattamaan komeaan laipioon. - -

Rannassa aivan uima- ja venelaiturin kupeessa on – niinkään Federleyn piirtämä – sauna, joka muodostaa päärakennuksen kanssa yhtenäisen koko-

naisuuden.” (Kivinen 1982)

Perimätiedon mukaan Pirttilän hirret on tuotu Terijoelta rautateitse. Rakennus on nykyään edustustilana. Se ja vanha rantasauna on peruskorjat-

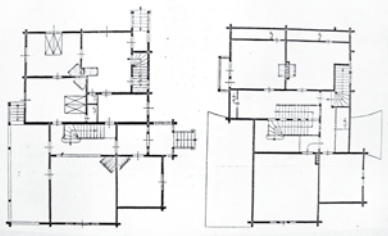
tu v. 1988-89. Keittiö on nykyaikaistettu, mutta muuten alkuperäinen miljöö ja takat ovat hyvin säilyneet. Alueelle on rakennettu muutama vuosi sitten myös savusauna. (Miesmäki)

Muotojen leikkiä itäisivulla. EK 2007

Rantasauna järven puolelta. EK 2007

Pohjapiirroksat. TKA

BERGBACKA / HYPÖNNIEMI

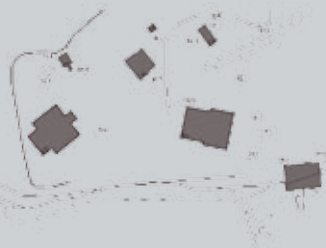
Hypönniemi 42, Hirviniemi-3-75

yksityisomistuksessa

mm. Frithiof Strandell 1905

HRM III: henkilöhistoria, rakennushistoria, maisema

1008

Hatanpään kartanon omistajat myivät 9.9.1904 Bergbackan palstatilan kauppias Märten Strandellille. Hän oli samana vuonna tullut Turusta Tampereen kaupunkiin, jossa hän piti miesten asusteliikettä Tirkkoson talossa Kauppakadun varrella. Etelärinteeseen sijoitetun huvilan suunnitteli hänen veljensä, tunnettu turkulainen jugendarkkitehti Frithiof Strandell. Hänen piirustuksissaan nimenä on Bärbacka.

Arkkitehti Birger Federley osti huvilan Strandellilta v. 1912 ja vietti siellä perheineen kesä vuoteen 1934 saakka. Kauppaneuvos Aleksi Hyppölä osti paikan v. 1937 ja muutti tilan nimen Hypönniemeksi. Hänen aikanaan rakennuksessa tehtiin pieniä muutostöitä Arne Ervin suunnitelmien mukaan. Rakennus peruskorjattiin v. 1982 vakinaiseksi asunnoksi Marita Palokosken suunnitelmilla. Rakennuksen erikoisuutena ovat harjan ja räystäiden pitkät päätyjatkot.

Osittain veden päällä oleva ranta-sauna lieene 1800-luvun lopusta. Jugendhenkinen käymälä on huvilan

aikainen. Aleksi Hyppölän tyttarelleen tekemä ”pikkuhuvila” on aloitettu 1940-

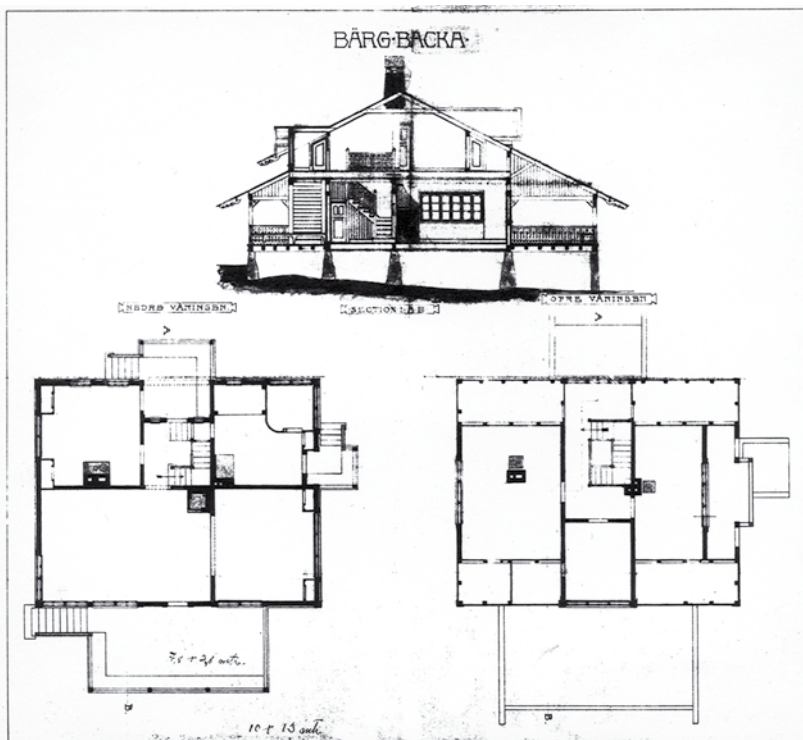
ja 1950-lukujen vaihteessa ja laajennettu huone kerrallaan 11-huoneiseksi.

Päärakennus sisäänkäynnin puolelta. EK 2007

Ulko-ovi. SK 1998

Frithiof Strandellin piirustukset. TKA

Kirjoniementie 15, Hirviniemi-3-130
Suomen Diabetesliitto ry
Birger Federley? 1906?, Pekka ja Olli Ilveskoski 1980, 1993
RM III: rakennushistoria, maisema

Hatanpään omistajat myivät valokuvaaja Niels Rasmussenille Fredensborgin palstatilan samana päivänä kuin viereinen Bergbacka myytiin kauppias Strandellille.

Rannan tuntumaan etelärinteesen rakennettiin seitsemän huonetta, keittiön sekä lasi- ja avoverannan sisältävä jugendhenkinen huvila. Tätä piirustuksissa Villa Rasmussenin nimellä kulkevaa rakennusta on otaksuttu Birger Federleyn suunnittelemaksi.

Vuodesta 1963 huvila on kuulunut Suomen Diabetesliitolle. Se korjattiin v. 1982 eläkeläisten virkistyskäyttöön ja muutettiin muutaman vuoden kulluttua toimistoksi. Pyramidikattoinen rantasauna lieene huvilan aikainen ja mahdollisesti myös Federleyn piirtämä.

Samalle tilalle rakennettiin v. 1980 kaksikerroksinen koulutuskeskus, jonka pintamateriaali on keltainen tiili. Sen suunnittelija oli Pekka Ilveskoski. Keskusta laajennettiin v. 1993 naapuritilasta hankitulle lisäalueelle Olli Il-

Huvilan lounaisnurkka. EK 2007

veskosken suunnitelmilla. Keskuksen vanhempi osa on hyvin lähellä vanhaa huvilaa. (Riihelä)

Diabeteskeskuksen vanha puoli. SK 1998

Pilareiden hienoa puutyötä. SK 1998

KÄÄRMEISTÖ / KIRJONIEMI

1010

Kirjoniementie 80, Hirviniemi-3-7
yksityisomistuksessa
mm. Stig Lindholm 1991
RM III: rakennushistoria, maisema

Hatanpään kartanon omistajat myivät v. 1904 tohtori Eino Ahlmanille tiluskappaleen, josta muodostettiin Käärmeistön tila.

Aivan lähelle rantatöyrästä rakennettiin n. 1905 hirsipintainen huvila, jossa oli mansardikatto ja katettu kuisti rannan puolella. Alakerrasta vei pääosan suuri tupa, josta noustiin yläkerrassa oleviin makuuhuoneisiin. Ikkunat oli sijoitettu julkisivuun hyvin vapaasti jugendin henkeen.

Tilan osti v. 1927 Tampereen Kirjaltajayhdistys, joka piti sitä kesäkotinaan yli 40 vuotta. Sinä aikana ei huvilaan tehty suurempia muutoksia, vain päätykuisti lasitettiin. Tilalle rakennettiin kyllä mm. uusi rantasauna ja majoitusrakennuksia. Tilan nimi muuttui Kirjoniemeksi. (Ilvesjousi 1982)

Vuonna 1969 yhdistys myi tilan johtaja Aulis Mäenpäälle ja hänen osakaskumppaneilleen. Mäenpään poika muutti rakennukseen asumaan v. 1974. Huvilaan tehtiin v. 1993 pohjoissiipi Stig Lindholmin suunnitelmien mukaan vanhan osan tyylin ja rakentamistavan mukaan hirsipintaisena. (Mäenpää1)

Itäpääty ja uusi laajennus. EK 2007

Vanhan laiturin tunnelmaa. SK 1998

KIIKKINEN

1011

Kiikkisensalmentie 86, Hirviniemi-3-136
yksityisomistuksessa
KM III: asutushistoria, historia, ympäristö

Kiikkinen on vuoden 1540 kantatila. Alun perin se oli kylän taloista suurin ja vaurain. (Ruokonen1 1993) Sen omistajana oli v. 1686-1690 Messukylän kolmas kirkkoherra Nicolaus Agricola. Vuonna 1800 Kiikkinen liitettiin Hatanpään kartanoon, jonka torppa se oli vuoteen 1904. Silloin tilasta myytiin useita osia, ja kantatilan osti pormestari Karl Schreck ja vaimonsa Eva. Schreckin aikana tilalla oli myös kauppapuutarha. Omistajan kuoleman ja lyhyen välivaiheen jälkeen tilan osti Aitolahden kirkon alueella asunut mylläri Kantell v. 1923. Sama suku omistaa sen edelleen.

Karl Schreck rakennutti nykyisen Kiikkisen tilan päärakennuksen v. 1905 tilan väenrakennukseksi. 1930-luvulla taloon tehtiin kaksi huoneistoa, joista toista on asunut sotien jälkeen siirtolaisia. 1960-luvulla talo sai lauta- vuorauksen ja peltikaton. Nykyisin sitä käytetään kesäasuntona ja varastona. (Kantell)

Pormestari Schreckin avustajana toiminut nuori juristi Alfred Leskinen otti v. 1922 talteen Kiikkisen talon navetan parvella olleesta romukopasta tuntemattoman lainsuomenoksen, joka v. 1963 todettiin Ljungo Tuomaanpojan v. 1601 valmistuneen maanlain suomenoksen jäljennökseksi. Jäljentäjä oli tehnyt työnsä 1630- ja 1640-luvuilla sen ajan kieliasun mukaisesti. Asiantuntija Martti Rapola antoi löydölle nimen ”Codex Aitolahti”. – Nyttemmin em. navetta on sortunut.

Päärakennuksen länsisivu. SK 1998

Sisäänkäyntipuoli. EK 2007

AITOLAHDEN PAPPILA

Kiikkisensalmentie 87, Hirviniemi-7
Tampereen ev.lut. seurakuntayhtymä
RKM III: rakennushistoria, kulttuurihistoria, ympäristö

1012

Päärakennuksen itäsivu. EK 2007

Aittaleirikirkko. EK 2007

Pirtin uuni. SK 1998

Hatanpään torppien Kiikkisen ja Köllin maita hoidettiin alun pitäen Köllin talosta käsin, ja Kiikkisen alueella oli ainoastaan vanha riihi ja talli.

Tilojen tultua pormestari Karl Schreckin haltuun hän rakennutti v. 1905 vanhaa paikalla ollutta taloa laajentamalla ja korottamalla tilalle päärakennuksen, joka oli myöhemmin vuodesta 1926 Aitolahden pappilana. Nykyisin se toimii seurakuntayhtymän kerho- ja rippikoulutilana.

Rakennuksen laajennussuunnitelmat on perimätiedon mukaan piirtänyt pormestarin sisar Inez, joka oli veljensä arkkitehti Georg Schreckin toimistossa piirtäjänä. Hän oli ”nauttinut ylimääräistä opetusta” veljensä johtaman Teollisuuskoulun rakennusosastolla.

Monimuotoisessa rakennuksessa on lievää jugendvaikutelmaa, joka syntyy ikkunoiden puitejaon ja listoituksen sekä päätyjen koristesäleikön ansiosta. Rakennus toimi pappilana 1960-luvun loppuun asti, jonka jälkeen rakennus on peruskorjattu v. 2002. Sisällä on useita alkuperäisiä kaakeliuuneja.

Rakennus oli aikoinaan valkoinen, joten väenrakennuksessa tien toisella puolella asuneet palkolliset sanoivat sitä ”valkoiseksi puoleksi” erotukseksi punaiseksi maalatusta väentuvasta.

Pihapiirin reunalla on vielä vanha hirsiaitta, joka on muutettu leirikirkoksi v. 1997. (Mäkkylä)

Karl Schreck asui Kiikkisissä suuren osan ajastaan, vaikka hänellä oli myös kaupunkiasunto Schreckintalossa. Työmatka Tampereelle taittui kesäisin laivalla ja talvella reellä yli järven. Kelirikkokausina oli kierrettävä tietä pitkin kaksipyöräisillä trilloilla kyytimies Kustaa Leppäsen kanssa.

JUNKKARI

Junkkarintie 55, Hirviniemi-5-31
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, maisema

1013

Junkkari eli Käkä on vuoden 1540 kantatila. Sen omisti 1619-1652 Mesukylän 1. kirkkoherra Severinus Mattei Birckelman, jolla oli myös Lampu. Nykyinen omistajasuku on hallinnut taloa 1860-luvulta asti. Tilaan liitettiin v. 1923 Hatanpään entinen torppa Kölli.

Päärakennus on rakennettu v. 1902 uusrenessanssin mukaisena komealle paikalle kapean niemen keskelle. Tyyli on säilynyt hyvin, koska rakennusta ei ole vuoden 1928 jälkeen juurikaan muutettu. Ikkunat ja julkisivun rintapaneeli on uusittu samanlaisina v. 1978 ensimmäisen isomman remontin aikana.

Muista rakennuksista tyylikäs viljamakasiini on vuodelta 1895 ja muut yleensä 1900-luvun alusta. (Salonen)

Päärakennuksen pitkä pohjoissivu. EK 2007

Viljamakasiini. SK 1998

KÖLLI

1014

Junkkarintie 64, Hirviniemi-4-49 ja 4-55
yksityisomistuksessa
RKM III: rakennusperintö, asutushistoria, maisema

Kölli on vuoden 1540 kantatila. Se liitettiin v. 1800 Hatanpään kartanoon, jonka torppa se oli vuoteen 1904 asti. Pormestari Karl Schreckin ja vaimonsa ostettua sen talossa asui muonamiehiä. Tila liitettiin v. 1923 Junkkariin.

Rakennus on rannan tuntumassa kaakkoisrinteellä. Perimätiedon mukaan se on alueensa vanhin samalla paikalla pysynyt rakennus. Vuonna 1891 siihen tehtiin peruskorjaus. Sotien jälkeen talo jaettiin neljäksi asunnoksi siirtolaisille. 1970-luvulla lisäsiipi ja jako pieniin asuntoihin purettiin. Nykyisin rakennus on yhden perheen asuntona. (Junkkari)

Vanhat talousrakennukset on purettu.

Köllin länsipääty. SK 1998

Eteläsiivu kesän vehreydessä. EK 2007

LAMPU

1015

Hirviniementie 50, Hirviniemi-6-46

yksityisomistuksessa

HRKM II: henkilöhistoria, rakennusperintö, kulttuurihistoria, ympäristö

Lampu on vuoden 1540 kantatila. Sen omisti 1614-1652 Messukylän 1. kirkkoherra Severinus Matthei Birckelman, jonka hallussa oli myös Junkkarin tila. Nykyinen suku on ollut omistajana ainakin vuodesta 1680.

Lampun pihapiirin vanhat hirsi-pintaiset rakennukset muodostavat peltojen keskellä komean kokonaisuuden, jota pitkäaikainen omistajasuku on huolella vaalinut. Päärakennuksen länsipää on siirretty 1820-luvulla Nupinnokan niemestä, jonne se lienee pystytetty 1800-luvun alussa. Itäpää valmistui 1860-1870-luvulla herrasväen pääksi, ja sitä vuokrattiin kesäksi tamperelaiselle herrasväelle. Vaiheittain se otettiin talon omaan käyttöön talviajaksi, kunnes 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa siitä tehtiin perheen makuuhuoneita. Talossa on kymmenen huonetta.

Karjarakennus on 1850-luvulta, vilja-aitat luultavasti 1800-luvun alusta ja 1860-luvulta. Luhtiaitan hirteen on veistetty vuosiluku 1818. Kaikkien rakennusten seinät on sivelty punamullalla, ja listat ovat valkoiset.

Lampun tyylikäs pirtti lienee Aitolahden ja Teiskon alueella eheimpänä kokonaisuutena säilynyt. Seinällä on Suomen sodan aikainen ryijy. Erään kesävieraan vävy Akseli Gallén-Kallela on talossa vieraillessaan suunnitellut pirtin vanhan takan, joka on myöhemmin uusittu. (Kivikuru)

Pirtin rauhaa. Jari Antila 1982

Päärakennus pihalta. EK 2007

Luhtiaitan ja vilja-aittojen ryhmä. EK 2007

HURMAN KOULU

1016

Aitoniementie 596, Hirviniemi-6-4
yksityisomistuksessa
K III: kulttuurihistoria

Aitoniemen kyläläiset anoivat v. 1913 kansakoulun perustamista Aitoniemelle, koska lähin koulu oli Sorilassa. Koulu perustettiin v. 1914 ja paikaksi valittiin Lampun maalla oleva Hurman lohkotila. (Kanerva 1967)

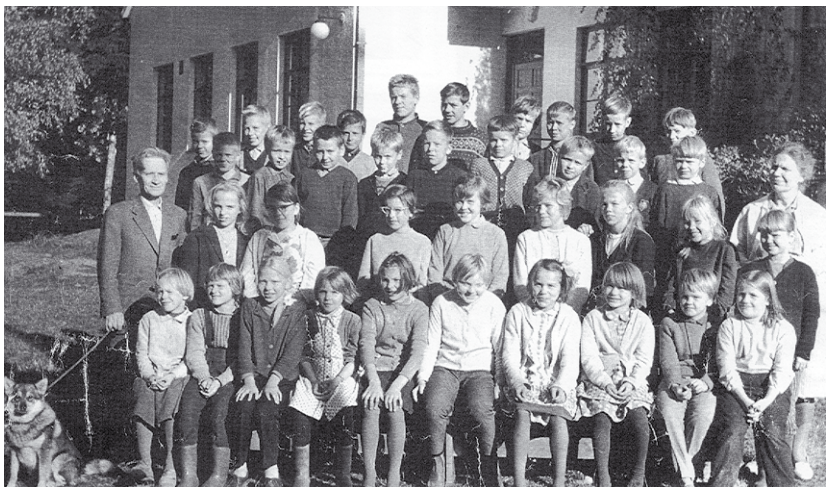
Koulu valmistui kesällä 1915, mutta se paloi kesällä 1939. Uusi koulu rakennettiin 1941-1942 tiilestä rapattuna. (Telemäki 1979) L:n muotoinen yksikerroksinen rakennus on muotokieleltään hyvin riisuttu, mutta pääsisäänkäyntiä koristavat klassisismin hengessä pylväspari ja päätykolmiollinen katos.

Koulutoiminta loppui v. 1966. Sen jälkeen koulu on toiminut asuntona ja asukkaiden työtilana. Tampereen kaupunki myi tilan v. 1998 yksityiselle. Rakennuksessa on korjaustyöt meneillään. (Virtanen)

Tilalla on myös n. 1916 rakennettu ulkorakennus, jossa on jugendin piirteitä. Sen kunto on hyvin heikko.

Koulu remontoitavana. EK 2007

Hurman koulun viimeiset oppilaat v. 1966. Auli Rantala (kirjasta Aitolahhti - matkalla kaupunkiin)

KESO

Aitoniementie 406, Hirviniemi-17
Tampereen kaupunki
RM IIIv: rakennushistoria, ympäristö

1017

Keso on vuoden 1540 kantatila. Tampereen kaupunki osti koko tilan rakennuksineen v. 1968.

Aitoniementie halkaisee tilan talouskeskuksen. Peltojen keskelle vuonna 1885 rakennettu päärakennus on hirsirunkoinen ja lautavuorattu ja siinä on 11 huonetta. Rakennuksen ikkunaukoissa on talonpoikaishuoneistamisesta harvinaisia kaarevia yläosia. Suuri pirtti on lähes alkuperäisessä asussa. Maalipinta on heikko. Rakennus on nykyisin yhdistyksen kesäkotina.

Kiilakivistä pystytetty navetta on lajissaan Aitolahden alueen komein. Se rakennettiin v. 1906, joten siinä on juugendin henkeä. Pitkä varastokäyttö on heikentänyt sen yleiskuntoa. Muista tilan rakennuksista ovat mainitsemisen arvoisia pitkä hirsinen aitta, jossa on julkisivun mittainen avokuisti, sekä tien varressa oleva hirsinen sauna, parkari ja asuinrakennus. (Rantala+)

Päärakennuksen länsisivu. EK 2007

Aitolahden komein kivinavetta. EK 2007

Aitan pitkä kuisti. EK 2007

KIVIMÄKI / VILLA VAAHTERA

1018

Aitoniementie 394, Hirviniemi-2-33
yksityisomistuksessa
Wivi Lönn 1910?
R III: rakennushistoria

Emil Keso rakennutti talon itselleen ja vaimolleen Amandalle vanhuudenpäiviksi. Kivimäen tila on erotettu Keson kantatilasta.

Talo on purettu Tampereen keskustasta ja tuotu nykyiselle paikalleen v. 1910. Kun se koottiin purkutavarasta, ikkunatyyppejä on monia. Suvussa kulkevan perimätiedon mukaan Wivi Lönn kytkeytyy talon historiaan, todennäköisimmin uudelleenpystytystyön suunnittelijana.

Talossa on vaikutteita uusrenessanssista ja jugendista. Erityispiirteinä ovat nurkka- ja ikkunalistojen leikkauskoristelu sekä frontonin säleikkö. Eteläkuisti on lasitettu ehkä 1920-luvulla. Perinteinen punainen katto on vaihdettu harmaaksi maalattuun saumapeltiin.

Keson vanhapari asui talon läntistä kolmannesta ja muita tiloja vuokrattiin tamperelaiselle herrasväelle. Heidän kuoltuaan tyttäret asuivat sitä itse, kunnes tyttärentytär myi tilan v. 1991 nykyisille omistajille. He nimittivät tilan Villa Vaahteraksi. (Punnonen+)

Päärakennuksen eteläsivu. EK 2007

Kivimäki vuoraamattomana n. 1910. (Tarja Punnoson kokoelma)

RUOKONEN

1019

Aitoniementie 338, Hirviniemi-1-31
yksityisomistuksessa
R III: rakennushistoria, rakennusperintö

Ruokonen on vuoden 1540 kantatila, ja se on ollut vuodesta 1725 saman suvun hallussa. Sen talouskeskus on aikaisemmin sijainnut Aitoniementien eteläpuolella alueella, josta on löydetty kivikautinen asuinpaikka.

Uusi talonpaikka on metsänreunassa olevalla rinteellä. Tilan jäljellä oleva päärakennus, ns. vaarin puoli eli pytinki, lieene rakennettu 1840-luvulla, mutta se on siirretty nykyiselle paikalleen v. 1906 Kustaa Ruokosen syytinkiasunnoksi. Samalla se sai uusrenessanssimaisen ulkoasun.

Pytingin pohjoispuolelle on siirretty samaan aikaan alempana sijainnut hirsinen otsa-aitta, jota sanottiin keskuaitaksi. Sen lattialankkuihin on veistetty vuosiluku 1777. (Ruokonen2) Aitan sokkelissa on hiiriltä ja muilta jyrsijöiltä suojaava halkaistu pyöröhirsi, ”hiirilauta”.

Ruokosen pihapiiri 1940-luvulla järveltä. TKA

Keskuaitta. SK 1998

TIIKKO JA MARTTILA

1020

Aitoniementie 277, Hirviniemi-3-122
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, maisema

Tiikon tila on lohkottu Kiikkisestä v. 1905. Alkuaan paikalla on ollut Kiikkisen ja Köllin yhteinen torppa Tiikonniemi.

Talouskeskus sijaitsee korkeimmalla paikalla niemessä, jonka itäpuolella virtaavan Tiikonojan eli Myllyojan koskessa oli mylly jo 1590-luvulta lähtien. Siitä ja muista myllyistä ei ole jäänyt jälkiä nykypäivään.

Päärakennus on rakennettu v. 1905 tai 1906. 1930-luvulla Juho Hopun aikaan taloa laajennettiin ja korotettiin ja se vuorattiin laudalla. Nykyisen omistajasuvun aikana ikkunoita on vaihdettu ja talon taakse on rakennettu lisäsiipi.

Pihapiirissä on myös noin v. 1916 rakennettu pienempi asuinrakennus, ns. pikkurakennus, 1900-luvun alkupuolella rakennettu pakari ja asuinrakennus, ns. punainen pirtti, ja 1930-luvulta oleva tiilinen navetta, joka toimii nykyisin varasto- ja verstastiloina. (Ei-nola+)

Rantaan on siirretty v. 1993 Marttilan tilan päärakennus, joka oli rakennettu Kulkkaan talon lähellä olleeseen Sorilan kyläkeskukseen v. 1862. Nykyisellä paikalla sen alla on betoninen huoltokellari. Marttilan Pirtti toimii juhlatilana. Aivan rannan tuntumassa on pieni hirsiaitta, joka lienee 1700-luvun lopusta. Sekin on siirretty paikalleen v. 1965. – Alkuperäisessä Marttilan pihapiirissä Kulkkaan vieressä on jäljellä enää talousrakennuksia.

Tiikon päärakennus. SK 1998

Punainen pirtti. EK 2007

*Marttilan Pirtti Tiikon rannassa.
EK 2007*

LAALAHDEN KYLÄ

AITOLAHDEN VANHA (JA UUSI) KIRKKO

Aitoniementie 268, Laalahti-1-5

Tampereen ev.lut. seurakuntayhtymä

Birger Federley 1928

RKM I, valtakunnallisesti merkittävä, rakennushistoria, kulttuurihistoria, maisema

1021

Kirkon pohjoispääty. EK 2007

Tapuli. EK 2007

Aitolahden alueet erotettiin Messukylästä vuoden 1924 alusta, jolloin pantiin alulle oman kirkon rakentaminen.

Laalahden tilan isäntä Rurik Pihkala ja hänen vaimonsa Ella lahjoittivat kirkolle tontin jo v. 1923. Kustaa Ruokonen ja hänen vaimonsa Ida luovuttivat Tiikon tilalta hautausmaaksi Metsäveräjän vainion. Kirkon alueella oli ”Mylly-Jussi” Kantellin torppa ja viereisessä koskessa mylly ja pärehöylä.

Kirkonkokouksessa v. 1924 päätettiin pyytää suunnittelijaksi Aitolahden kesäasukas arkkitehti Birger Federley, jolle tiettävästi esitettiin toivomus kirkon tulevasta muotokielestä. Rurik Pihkalan veli Jaakko Gummerus oli toiminut Porvoon hiippakunnan piispana työympäristönään keskiaikainen Porvoon tuomiokirkko. Ehkä vai-

kutuksensa kirkon ulkonäköön antoi myös entisen emäseurakunnan Messukylän keskiaikainen kirkko.

Piispanistuin siirtyi v. 1923 Porvoosta Tampereelle, jonne muuttanut piispa Jaakko Gummerus vihki Aitolahden kirkon juhannuksena 1928.

Kirkko on keskiaikaisen harmaakivikirkon tyylinen. Kirkkosalin ja sakastin päätykolmiot ovat tiiltä, ja niissä on pääkuviona risti. Kirkon eteläosassa on lehteri.

Kirkon rakennusaineeksi tarvittava kivi kuljetettiin talkoovoimin jääkelillä rakennuspaikalle. Työn urakoi Hellén & Harju ja mestarina toimi Juho Rantala.

Kuorissa olevaan ikkunaan tilattiin lasimaalaus S. Vuorion maalari-
liikkeestä Helsingistä. Sen suunnitteli

koristetaiteilija Fritz Hilbert. Eräät Aitolahden huvila-asukkaat lahjoittivat hopeisen kastemaljan, jonka Birger Federleyn luonnoksen mukaan piirsi hänen toimistossaan silloinen opiskelija Harry W. Schreck.

Kirkkosalin koristemaalauksen suoritti taidemaalari Kalle Löytänä. Se on pääasiassa reunaoramentiikkaa, joka on Federleyn suosimaa spiraali- eli kierukkamallia. Maalausten alkupe-
räistä asua on myöhemmin muokattu. Urut ovat Kangasalan urkutehtaan valmistamat ja 9-äänikertaiset.

Kirkon länsipuolelle sijoitetun lounaissuomalaisesta mallia olevan kello-
tapulin toinen kirkonkello on Mikkelin entisen venäläisen sotilaskirkon kello, toinen isompi kello on Lokomon valama.

Kirkon itäpuolelle on rakennettu v. 1970 matala seurakuntakeskus rak. ins. Juhani Palmqvistin suunnitelmilla.

Aitolahden uusi kirkko rakennettiin v. 2001 Olkahisen alueelle seurakuntatalon yhteyteen. Sen suunnitteli Erkki Karvala. (Viisi kirkkoa 2001)

Kirkkosalin kynttiläteline. JR 2008

Alttarisynnyys. JR 2008

Saarnastuoli. JR 2008

LAALAHTI

1022

Aitoniementie 195, Laalahti-1-34
yksityisomistuksessa
mm. Wivi Lönn?
RM III: rakennushistoria, maisema

Laalahti on vuoden 1540 kantatila, johon liitettiin kylän toinen talo. Se on myös entinen rustholli, jonka augmentti on ollut Kivirannan tila Teiskossa.

Tilan pihapiirin halkaisee Aitoniementie, joka jakaa puistomaisen asuinpihan ja talousrakennusten muodostaman talouspihan omiksi erillisiksi kokonaisuuksikseen. Päärakennus on rakennettu v. 1885 hirrestä lautavuorauksella. Oletetaan, että Wivi Lönn olisi tehnyt siihen v. 1908 muutossuunnitelmia, jotka näkyvät pääsisäänkäynnin parioivissa ja viereisessä ikkunassa.

Pienempi asuinrakennus, ns. Punainen puoli, on pystytetty v. 1888. Suvun perimätiedon mukaan se olisi Wivi Lönnin suunnittelema. Hirsipintainen rakennus on maalattu punamullalla. Suuren avokuistin pilarit on veistetty yläosastaan kapiteelin tapaan. Rakennus sisustettiin asuttavaksi vasta 1930-luvulla.

Asuinpihan pohjoisreunalla oleva hirsipintainen pakari on rakennettu n. 1910. Sen lähellä oleva viljamakasiini on myös hirsirakennus vuodelta 1865. Talouspihan luhtiaitta on pääosin hirsirunkoinen ja ollut käytössä jo ennen vuotta 1917. (Pihkala)

Päärakennuksen pihasivu. EK 2007

Punainen puoli. EK 2007

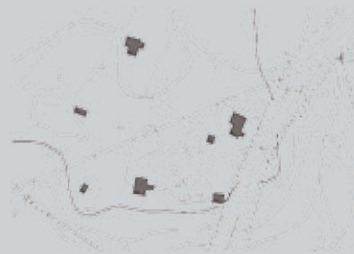

Luhtiaitta. EK 2007

LAALAHDEN MÄKITUPALAISTALOT

1023

Aitoniementie 168, 172, 174, Laalahti-2-20
Tampereen kaupunki
RK III: rakennusperintö, kulttuurihistoria

Laalahden tilakeskuksesta koilliseen on alue, jota kutsutaan Laalahden mäkitupa-alueeksi. Alueella on neljä pientä asuinrakennusta, jotka ovat aikoinaan toimineet tilan työntekijöiden asuntolina. Alue on rajattu Laalahden suuntaan kiviäidalla.

Aitoniementien varressa on taloista suurin, sotamiehen talo, jonka vanhin osa on todennäköisesti rakennettu 1700-luvulla. Se on hirsipintainen, nurkkakiville ja kalliolle perustettu pieni rakennus, jota on myöhemmin laajennettu pohjoispään vajaosalla. Ikkunat ovat uusrenessanssin malliset, kuistissa ja vajassa pieniruudulliset. Rakennus on hyväkuntoinen ja nykyisin kesäasuntona. Sen vieressä on hirsipintainen aitta.

Muut kolme asuinrakennusta ovat nuorempia. Hyvin pienessä hirsipintaisessa rakennuksessa on osin muurattu perustus, kahdessa muussa laudoitetussa rakennuksessa on nurkkakiviperustus. Kaikkien ikkunat ovat pieniruudulliset. Niitä käytetään nykyisin kesäasuntoina. (Pihkala)

Sotamiehen talo tieltä. EK 2007

Pienin mäkitupa. EK 2007

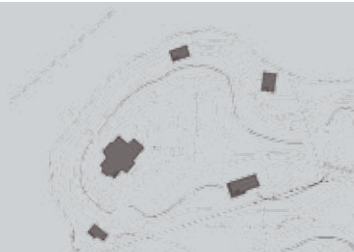

Sotamiehen talo ja aitta. EK 2007

CHARPANTIER / PELLAS

1024

Rumootantie 132, Nurmi-5-5
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, maisema

Päädyn puuleikkauksia. EK 2007

Finlaysonin insinööri Josef Renggli rakennutti v. 1896 Rumootta-Mikkola vuokraamalleen palstalle suuren puuhuvilan. Se sijaitsee aivan Rumootanniemen kärjessä korkealla töyräällä. Palstasta muodostettiin v. 1901 tila nimeltään Rumottoniemi. Rengglin jälkeen omistajana on ollut mm. Charpantier. Tilan osti 1930-luvun alussa Lauri Pellas.

Puolitoistakerroksinen lautavuorattu hirsirakennus on uusrenessanssivaikutteista nikkarityyliä. Sen erikoisuutena ovat lounais- ja luoteispäätyjen puuleikkaukset. Sitä on myöhemmin vähän laajennettu, mm. koillispäätyyn v. 1948 tehdyllä ruokasaliosalla. Lounaispäädyn ja sisääntulokuistin ikkunoita on myös vaihdettu nykyaikaisemmiksi.

Aivan rannan tuntumassa on ns. pikkuhuvi. Se on rakennettu ennen vuotta 1940 jyrkälle paikalle betonisen kellarikerroksen päälle. Pihapiirissä on myös samalta ajalta leikkimökki, jonka katolla on pieni vellikello. Lounaisrannalle on rakennettu v. 1950 hirsipintainen sauna. Modernin saunan ikkunat ovat jugendin henkiset. (Aspegren)

Pikkuhuvi. SK 1998

NIEMENKÄRKI

1025

Nurmintie 240, Nurmi-5-20 / yksityisomistuksessa
Birger Federley 1914, Pentti Turunen 1989-1991
RM IIv: rakennustaide, rakennushistoria, maisema

Niemenkärkeen johtaa kaunis ranta-viivaa seuraileva tie. Birger Federleyn v. 1914 suunnittelema huvila on tehty Karjalan punahongasta niemenkärjen korkeimmalle kohdalle. Siinä on runsaasti parvekkeita, osin kahdessa kerroksessa. Korkean aumakaton räystäään alusta on rikkaasti profiloitu.

Sisätilojen keskeinen huone on hirsipintainen halli, jota on kutsuttu myös saliksi. Tila saa valonsa kahdessa kerroksessa olevien parvekkeiden lasiovien kautta.

”Toiseen kerrokseen nousee halista siro avoporras, jonka tummaksi lakattu kaiderakennelma kaartuu välitasanteella pikku parvekkeiksi kuin joissakin barokkitiloissa. Mutta kun toisessa kerroksessa avaa jonkun ulkoparvekkeen oven, hallitsee näkymää täsmällinen neliöruudutus: se jaottelee ovien lasipinnat, somistaa parvekkeiden kaiteita ja toistuu vielä poikkipäädyn harjakammassakin. Tähän Hoffmann-jugendin erikoispiirteeseen Federley oli yleensäkin tuohon aikaan mieltynyt.” (Kivinen 1982)

Aikojen kuluessa huvilaan on tehty muutoksia, mm. etelän kylkiäiset ja parvekkeiden kaiteita on poistettu. Maalipinta on nykyään heikko. Hallin interiööri graniittiuuneineen on hyvin säilynyt.

Tilalla on myös v. 1841 rakennettu muonamiehen mökki, joka on nykyisin loma-asuntona. Sen viereen on rakennettu v. 1989 uusi loma-asunto tyylikästä saman henkiseksi vanhan rakennuskannan kanssa. Kolmaskin pieni loma-asunto on tehty niemen pohjoisosalle. Vanhan mökin peruskorjauksen ja uudet loma-asunnot on suunnitellut Pentti Turunen. (Winberg)

Huvilan länsisivu. SK 1998

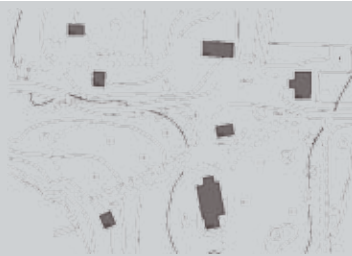

Entinen muonamiehen mökki. SK 1998

NIEMI-MIKKOLA

1026

Nurmintie 182, 185, Nurmi-5-75
Tampereen kaupunki
RM III: rakennushistoria, maisema

Mikkola oli alkujaan vuoden 1540 kantatila, mutta se on jaettu v. 1759 ensimmäisen kerran ja v. 1891 toisen kerran. Vanha kantaosa sai nimen Niemi-Mikkola. Aitolahden kunta osti tilan v. 1963. Nykyinen omistaja on Tampereen kaupunki.

Tilakeskus on Nurmin vanhan kylän jatketta. Tilan vanha päärakennus paloi v. 1942, ja nykyinen lautarakenteinen talo valmistui kolme vuotta myöhemmin rantaan laskevan rinteen päälle. Rakennuksessa on jälleenrakennuskauden henkeä. Se on yhdistyksen kesätilana. Pihapiirissä on lisäksi muonamiehen mökki vuodelta 1923, jota edelleenkin asutaan ympärivuotisesti. Hirsirakennus on lautaverhoiltu; kuis-tissa on salmiakkikuvioiseksi paneloitu ulko-ovi ja sen yläpuolella puolipyöreä ikkuna. Pihapiirissä on myös tiilestä v. 1933 rakennettu, pyramidikattainen vilja-aitta. (Nurmi+)

Pihapiirin arvo on sen merkityksessä osana Nurmin historiallista kylämaisemaa.

Entinen muonamiehen mökki. EK 2007

Vilja-aitta. SK 1998

Nurmintie 151 ja 139, Nurmi-5-138 ja 5-27
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, maisema

Kangas-Mikkola on Mikkolan kantatila v. 1759 vävyllä erotettu osa, joka joutui 1800-luvulla Hatanpään haltuun, mutta vanha omistajasuku jatkoi tilan viljelyä lampuoteina. Vuonna 1905 tila jälleen itsenäistyi ja tuli Vilho Rikalan omistukseen v. 1929.

Tilakeskus on Nurmin vanhan kylän jatketta. Vanha päärakennus paloi salamaniskusta v. 1955. Nykyinen päärakennus on ollut alun perin talouskeskukseen kuulunut työväen asuintalo, joka lienee rakennettu 1800-luvun puolella. Sitä on myöhemmin laajennettu ja korotettu mansardikattoiseksi.

Sahalaitos. SK 1998

Aallon talo. KN 2007

1950-luvulla taloon tehtiin lautavuoraus ja tiilikatto.

Pihapiirissä on myös 1900-luvun alussa rakennettu navetta, jonka vanhin osa on hirsipintainen, ja samalta ajalta oleva lautavuorattu vilja-aita. (Rikala1+)

Aallon tila erotettiin Kangas-Mik-

kolasta v. 1924. Tilalle on rakennettu v. 1928 pieni, hirsipintainen asuinrakennus, joka on säilyttänyt hyvin alkuperäiset klassisismia mukailevat piirteensä. Sen erikoisuutena ovat päätykolmioiden pyöreät ikkunat. (Aitolahden kulttuuriymp. 2007)

Päärakennus v. 1959. (Salme Rikalan kokoelma)

Pihapiiri navetan suunnasta. SK 1998

PIHLAJAMÄKI

1028

Nurmintie 144, Nurmi-5-116
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, maisema

Pihlajamäen tila on erotettu v. 1909 halkomistoimituksella Kangas-Mikkolasta yhtä aikaa Aromäen ja Koivumäen kanssa. Tilan lunastanut Edvard Niemi oli Kangas-Mikkolan kuolleen isännän velipuoli. Pihlajamäki merkittiin maarekisteriin v. 1912.

Tilakeskus on Nurmin vanhan kylän jatketta. Päärakennus on rakennettu v. 1908 Kangas-Mikkolan vanhasta riihestä saaduista hirsistä. Se on tyyliltään jugendia, mutta yläkerran listoituksissa ja ikkunoissa on vielä uusrenessanssihenkeä. Se on vuorattu 1920-luvulla, ja samalla lasitettiin veranta. Ullakolle on rakennettu kesähuoneita 1970-luvulla. Sisällä on vielä alkuperäiset kaakeliuunit ja paikoitellen alkuperäisiä tapetteja.

Hirsinen navetta on pihapiirin luoteisreunalla. Rakentamisvuosi 1909 löytyy ylisiltä. Sen rakennustyyli on samoja vaikutteita kuin päärakennuksessaakin. Navetan lähellä oleva sauna, entinen kuivausräihi, on myös 1900-luvun alusta ja osittain hirsipintainen. (Niemi)

Päärakennus pihalta. EK 2007

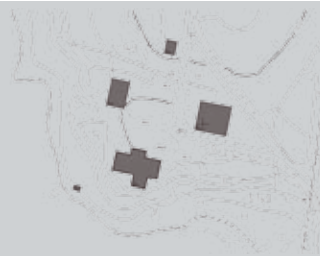

Vuoraamaton päärakennus 1900-luvun alussa. (Niilo Niemen pk:n kokoelma)

RUMOOTTA-MIKKOLA

1029

Rumootantie 39, Nurmi-5-144
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, maisema

Niemi-Mikkolan omistaja myi v. 1903 pääosan talosta, jolloin suvulle jäänyt osa talosta sai nimen Rumootan-Mikkola. Sen pihapiiri on komealla paikalla Merjanlahden rannalla.

Vanha päärakennuksen paikalla ollut pirtti siirrettiin muualle ja tilalle siirrettiin v. 1919 Aitoniemestä tuotu Pietilän pirtti. Se vuorattiin 1930-luvulle tultaessa. Ikkunoiden listoituksissa on omaperäistä nikkarityyliä. Vuonna 1953 pihan puoleinen avokuisti muutettiin umpinaiseksi ja lasitettiin. 1970-luvun alussa rannan puolelle rakennettiin saunasipi.

Tyylikkäästi rajautuvassa pihapiirissä on talousrakennukset kolmella sivulla. Puorin eli vaateaitan ja navetan hirsiosat lienevät 1800-luvun lopulta. Pohjoisreunan tiilinen vilja-aitta on rakennettu v. 1935. Sen takana oleva pieni hirsinen otsa-aitta on ainakin 1800-luvulta ellei vanhempi. (Rajala)

Päärakennus pihalta. EK 2007

Otsa-aitta. SK 1998

Pirtin edustalla n. 1920. (Liisa Rajalan kokoelma)

KOKKI

Nurmintie 125, Nurmi-3-28
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, maisema

Kokki on osa vuoden 1540 kantatila. Tilan vanha asuinpaikka, nimeltään Saarenkanta, on Juoponlahden suulla. Nykyinen omistajasuku on asunut Kokin tilaa vuodesta 1904.

Tilakeskus on osa Nurmin vanhaa kylää. Tilalla ollut pieni torppa päätyi keittiön seiniksi, kun kansakoulunopettaja Frans Nyman / Ania rakennutti uuden päärakennuksen vuonna 1897 tai vähän sen jälkeen. Vuonna 1923 taloa korotettiin ja jatkettiin, jolloin se sai nykyasunsa. Siinä yhteydessä pohjoispäähän tehtiin noin 64 m²:n kokoinen pirtti. Talossa on jäljellä vanhoja jugendajan kaakeliuuneja.

Tilalla on runsaasti 1930-luvulla rakennettuja talousrakennuksia, mm. viljamakasiini, aitta ja sauna. Karjakon asunto "Laajalan kartano" valmistui v. 1951, mutta on nyt jäänyt varastoksi. (Rikala2)

Päärakennus pihalta. (Juhani Rikala)

Aitta. (Juhani Rikala)

Päärakennuksen tyylikkäitä kaakeliuuneja. (Juhani Rikala)

SAARENKANTA ELI VANHA KOKKI

1031

Kovapääntie 63, Nurmi-3-21

yksityisomistuksessa

mm. Eeva Heimovala 1985

RKM II: rakennusperintö, kulttuurihistoria, maisema

Kokki on vuoden 1540 kantatila. Tilan vanha asuinpaikka, jota on kutsuttu Vanhaksi Kokiksi, erotettiin omaksi Saarenkannan tilaksi v. 1904. Sama suku on hallinnut tilaa vuodesta 1820.

Tilakeskus on osa Nurmin vanhaa kylää. Tilan pihapiiri on kumpareella aivan Juoponlahden rannassa. Nykyisin kesäasuntona toimivan päärakennuksen eteläosa on rakennettu v. 1797 työväen asuinrakennukseksi. Vuonna 1938 rapistunut ja multapenkalla ollut pohjoispää purettiin, mutta se rakennettiin takaisin vanhojen nurkkakivien kohdalle perinteiseen tapaan hirrestä v. 1985. Syvällä olevat ikkunat ja teräskate heikentävät vähän kokonaisvaikutelmaa.

Entinen navetan heinälato ja kak-

Pihapiirin kesätunnelmaa, aitta.

EK 2007

Kokki ennen jakoa 1890-luvulla. Tampereen Sentraali Valokuvaus Atelieri. (Anneli Salo)

siosainen aitta on tehty hirrestä luultavasti 1800-luvulla tai aiemmin. Aitan ja päärakennuksen kapea väli tekee pihasta intiimin. Pihapiirissä on säilynyt vanhan asumisen tunnelmaa.

Pihapiirissä ollut vanha päära-

kennus oli myös 1700-luvun lopusta. 1820-luvulla silloinen omistaja, opettaja E. Leistedt piti talossa koulua. Rakennus toimi lopulta kesäasuntona ja purettiin 1960-luvun alussa perustusten painumisen vuoksi. (Salo1)

Päärakennus, ns. mummun rakennus. (Anneli Salo)

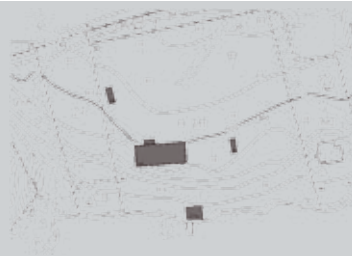

Kokin pihapiiri järveltä 1900-luvun alussa. (Anneli Salo)

JUOPO / AITOLAHDEN TYÖVÄENTALO

1032

Kovapääntie 49, Nurmi-1-11
Aitolahden Työväenyhdistys ry
KM IIIv: kulttuurihistoria, maisema

Vanhin merkintä talosta on jo vuodelta 1514. Juopo on vuoden 1540 kantatila, mutta se köyhtyi nopeasti, sillä 1600-luvun alussa se oli autionakin. V. 1915 tila myytiin Nattarille, jolta Aitolahden työväenyhdistys hankki sen toimipaikakseen vuonna 1917.

Juopon päärakennuksesta tuli valmis työväentalo. Suuri hirsirakennus on rakennettu järveen viettävään rinteeseen järven puolelta korkean luonnonkiviperustuksen päälle. Paikka on osa Nurmin vanhaa kylää. Talo on kokenut monet muutokset, kun mm. ikkunat ja kate on uusittu.

Talossa on järjestetty juhlia, tansseja, opinto- ja kirjallisuuserhoja sekä muuta vapaa-ajan toimintaa. Mukaan mahtui myös urheilua ja aatteen palloa. Nykyisin talo on käytössä kesäisin. (Alajoki 1994)

Työväentalon pohjoissivu. JR 2008

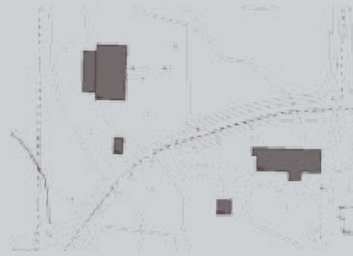

Jugendkalusteita Tampereelta siirrettynä. JR 2008

KOVAPÄÄ

1033

Nurmintie 83, Nurmi-1-151
yksityisomistuksessa
mm. Oskari Helminen 1950
RM III: rakennushistoria, kulttuurihistoria, maisema

Kovapää on vuoden 1540 kantatila. Tilan alkuperäinen asuinpaikka on ollut lähellä Juoponlahden rantaa. Kovapää on toiminut aikoinaan kestkievarina. Nykyinen omistajasuku on hallinnut tilaa vuodesta 1880. Tilan pellot ja metsät on myyty Tampereen kaupungille.

Pihapiiriä rajaa tielle päin tiheä kuusiaita. Päärakennus on rakennettu todennäköisesti heti v. 1880. Se on korjattu nykyasuunsa v. 1950 Oskari Helmisen suunnitelmien mukaan. Mansardikattoisessa rakennuksessa on klassisismia tyylä empirevivahtein.

Pienempi asuinrakennus vuodelta 1917 on selvästi jugendvaikutteinen. Siinä on jäljellä alkuperäiset kaakeliuunit. Kaunis hirsipintainen ja säterikatoinen vilja-aitta on rakennettu noin 1935. Tien pohjoispuolella on myös pieni hirsinen otsa-aitta, joka on todennäköisesti 1820-luvulta. (Kivekäs)

Talon navetta rakennettiin v. 1923 harvinaisesta materiaalista, savi-kaneriva-seoksesta. (SMK) Rakenne ei kuitenkaan ole ollut aikaa kestävä, joten sitä on korjattu tiilellä.

Päärakennuksen eteläisivu. EK 2007

Vilja-aitta. SK 1998

Pikkutalon sisäänkäynti. EK 2007

NATTARI

1034

Nurmintie 35, Nurmi-6-113
yksityisomistuksessa
mm. Oskari Helminen 1928
RM III: rakennushistoria, maisema

Nattari on vuoden 1540 kantatila. Nykyinen Nattarin suku on hallinnut tilaa vuodesta 1888. Tilan pellot ja metsät on myyty Tampereen kaupungille v. 1998.

Tilakeskus on osa Nurmin vanhaa kylää. Pihapiiriin johtaa koivukuja. Pihaa rajaavat puolitoistakerroksinen päärakennus, punatiilinavetta, kuusiai-ta ja puro. Päärakennus on korotettu ja laajennettu v. 1928 Oskari Helmisen piirustusten mukaan klassisismien henkeen. Rakennuksen erikoisuutena ovat keskiosan päätykolmion lunetti-ikkuna ja pienten ikkunoiden salmiakkikuvioi-nen lasitus. Pääjulkisivun parveke on purettu. Rakennuksessa on vielä jäljellä vanhoja jugendtyylisiä kaakeliuuneja.

Suuri tiilinavetta on myös 1920-luvulta. Sen pohjoissivu hallitsee sisääntulopihaa. (Rikala3+)

Nattarin päärakennus. SK 1998

Tiilinavetta idästä. JR 2008

Salin kaakeliuuni. SK 1998

Päärakennuksen itäpääty. JR 2008

Ketarantie 4, Nurmi-4-87

Suomen Adventtikirkko

mm. Olli Kestilä 1964-1968, Heikki Sysimetsä 1962, Pekka Terävä 1971

KM III: kulttuurihistoria; maisema

Ketara on vuoden 1540 kantatila. Siihen liitettiin v. 1576 Nivarin tila. 1800-luvulla Ketara kuului Hatanpään kartanolle, kunnes se v. 1900 siirtyi Gösta Idmanin omistukseen. Kolmen omistajavaihdoksen jälkeen tila myytiin v. 1955 adventtikirkon kustannusliike Kirjatoimelle.

Gösta Idman rakennutti tilalle v. 1905 jugendtyylisen kartanon, joka v. 1956 muutettiin vanhainkodiksi. Rakennuksen ilme muuttui täysin moderniksi. Kun sitä on myöhemmin laajennettu vuosina 1964 ja 1968 kaakkois- ja luoteispuolille mm. Olli Kestilän suunnitelmilla, vanha hirsirakennus on jäänyt uusien tiilivuorattujen osien väliin merkityksensä menettäneenä.

Idmanin ajalta on peräisin suuri tiilinen viljamakasiini, jossa on koristeelliset päädyt. Sitä käytetään nykyisin varastona ja myymälänä. Päärakennuksen koillispuolella ovat saman ikäiset hirsipintainen leikkimökki ja lautavuorattu varastoaitta. Pihaan johtavaa tietä koristavat kiviset portinpylväät lienevät myös samalta ajalta.

Kirjatoimen kustannustoimintaa varten rakennettiin v. 1962-1963 kaksikerroksinen toimitalo ja työntekijöiden asunnoiksi kaksi rivitaloa. Näiden suunnittelija oli Heikki Sysimetsä. Tilalle rakennettiin myös Pekka Terävän suunnitelmien mukaan punatiilellä vuorattu kirkko, joka valmistui v. 1972. Vanhainkodin lähettyville on rakennettu vielä 1980-luvulla kaksi rivitaloa. (Honkanen+)

Kuvat ylhäältä alas:

Ketaran vanha kartano v. 1955.

(Kirjatoimi)

Ilmakuva Kirjatoimen ajoilta v. 1964

(Kirjatoimi)

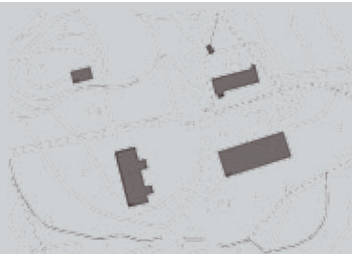
Adventtikirkko. EK 2007

UTUKKA

1036

Palonkyläntie 54, Palo-11-8
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, maisema

Utukka on vuoden 1540 kantatila. Vuonna 1823 se siirtyi aivan naapuris-
saan sijainneen Hempuran omistuk-
seen. Hempura on sittemmin talon-
paikkana kadonnut.

Talouskeskus sijaitsee isojaon
aikaisella paikalla peltojen keskellä.
Päärakennus on siirretty palaneen ta-
lon paikalle 1900-luvun alussa perimä-
tiedon mukaan Messukylästä, missä
sen ikkuna-aukot olivat nykyistä suu-
remmat. 1940-luvulla se vuorattiin ja
siihen rakennettiin kuistit. Eteläpään
salissa on koristeellinen paneelikatto
hammasfriiseineen. Pohjoispään suuri
pirtti on alkuperäisessä kunnossa.

Pihapiirissä on mahtava kolmiker-
roksinen kivinavetta, jonka alin kerros
on kiilakivistä, toinen kerros suuriko-
koisista tiilistä ja ylin kerros laudas-
ta. Alkuosa on rakennettu v. 1903 ja
korotus on tehty v. 1924. Routimisen
vuoksi ala- ja välipohjat ovat kärsineet,
eikä rakennus ole enää käytössä. Nave-
tan vieressä on ns. saunapirtti, hirrestä
ja laudasta rakennettu pitkä rakennus,
jonka toisessa päässä lieene ollut muo-
namiehen asunto. (Hällilä)

Utukka on aikanaan ollut kylän
vaurain talo ja suurin työllistäjä. Kal-
lenpäivänä kylän väki kokoontui Utu-
kalle laulamaan ja leikkimään piirileik-
kejä. (Alajoki 1994) Vieläkin selkeä
pihapiiri on hyötykäytön puuttuessa
rapistumassa, vaikkakin päärakennuk-
sen kunnostus on käynnissä.

Päärakennus lännestä 1940-luvulla. (Kauko Hällilän kokoelma)

Talouskeskus etelästä katsottuna 1940-luvulla. (Kauko Hällilän kokoelmista)

PARTOLA

Kantapartolantie 45 ja 95, Sorila-5-75
yksityisomistuksessa
KM III: asutushistoria, maisema

1037

Partoloista löytyy merkintöjä jo 1400-luvun asiakirjoista. Vuoden 1540 isäntänä toimi Olavi. Vaikka talo oli välillä autonakin, jo 1700-luvulla tilakeskus oli jokseenkin nykyisellä paikalla. Partola liitettiin Kulkkaaseen 1860-luvulla, mutta sittemmin Kulkkaasta itsenäistynyt uusi tila nimettiin taas Partolaksi.

Tilakeskus on Sorilanjokeen viettävän töyrään päällä, peltojen ympäröimänä. Päärakennus on rakennettu 1940-luvulla hirsirakenteisena, ja sitä on laajennettu kolme kertaa. Puolitoistakerroksisessa rakennuksessa on edelleen 1940-luvun tyyllinen ulkoasu.

Muita rakennuksia ovat täystiilinen navetta sekä aitta-, sauna- ja varastorakennus, myös 1940-luvulta. (Aitolahden kulttuuriymp. 2007)

Kauempana sijaitsee pienempi hirsirunkoinen asuinrakennus, joka on selvästi muita tilan rakennuksia vanhempi.

Päärakennus v. 1998. SK 1998

PÄIVÖLÄ, HEITOKSENPERÄ

1038

Perämäentie 31, Sorila-5-35
yksityisomistuksessa
K III: asutushistoria

Kulkaan emäntä Tina Mäkelä lahjoitti sotien jälkeen kotiin palanneille muonamiehilleen tontit Sorilan koulun takaa. Viisi tonttia jaettiin arpomalla. Ensimmäisen tontin sai Kalle Loppinen.

Päivölän tilalle rakennettiin rintamamiestalo tyyppiä A 17. Rakentaminen aloitettiin v. 1944, mutta vasta vuonna 1946 Loppinen pääsi perheineen taloon asumaan. 1970-luvulla kuisti lasitettiin ja ulkoporras käännettiin. Alkuperäinen pärekatto on päällystetty nykyään pellillä, mutta muuten talo on ulkoa päin entisellään. Ullakolle on rakennettu v. 1997 talviasuttavat huoneet. Piharakennuksessa oli alunperin sauna, liiteri, navetta ja ulkokäymälä. (Loppinen1)

Heitoksenperä on alueesta käytetty nimitys, kuten myös Moskuriinperä ja siitä väännetty Moskovanperä. (Timonen)

Päärakennus luoteesta. EK 2007

Päivölän pihapiiriä. JR 2008

SORILAN KOULU JA TERVEYSASEMA

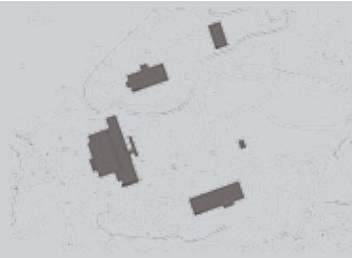
1039

Sorilanraitti 5, Sorila-16

Tampereen kaupunki

mm. Jalmari Peltonen 1949, Jarmo Keskinen 2001

RK III: rakennushistoria, kulttuurihistoria

Aitolahden ensimmäinen oma kansakoulu aloitti toimintansa v. 1892 Peukusen talon pirtissä. Oikea koulutalo rakennettiin muutaman vuoden kuluttua Kulkkaan maista lohkotulle paltalle aivan Sorilan keskusta, mutta rakennus paloi ennen käyttöön ottoa. Uusi talo tehtiin välittömästi, ja niin koulu pääsi aloittamaan uusissa tiloissa syksyllä 1898. (Kanerva 1967)

Hirrestä rakennettu koulutalo on uusrenessanssista mukailtua nikarittyliä. Sen tyypillisyyksiä ovat erilaiset ikkunakehysten puuleikkaukset ja päädyn koristepalkki. Ikkunat ovat pieniruutuiset, ullakolla yläreunoista viistetyt. 1960-luvulla opettajan asunto muutettiin koulutiloiksi. Rakennus on korjattu viimeksi v. 1998, jolloin mm. purettiin uunit salista. (Isotalo+)

Aitolahdelle perustettiin v. 1942 Mannerheimin lastensuojeluliiton alaosasto, jonka tärkeimmäksi tehtäväksi muodostui terveystalon aikaan saaminen. Se rakennettiin yhteishankkeena koulutilojen laajennuksen kanssa koulun tontille. Kivinen koulu- ja terveystalo valmistui v. 1949 Jalmari Peltosen piirustusten pohjalta. Osin kolmikerroksisen rakennuksen toisessa päässä oli koulun tiloja ja toisessa terveysasema sekä asuntoja. Rakennus on nyttemmin saneerattu kokonaan koulutiloiksi. (Alajoki 1994)

Terveysasema. EK 2007

Viimeksi tontille on tehty uusi lautapintainen koulurakennus v. 2001 Jarmo Keskinen suunnitelmilla. Siinä on tilat voimistelua, teknistä työtä ja urheilukentän välinesäilytystä varten.

Puukoulun päätyluokka toimi piispa Jaakko Gummeruksen vihkimänä kirkkotilana itsenäisen seurakunnan alkuaikoina v. 1924-1928. (Tamminen)

Puukoulun pääty. EK 2007

Uusi koulutalo. EK 2007

Sorilanraitti 14, Sorila-15
Tampereen kaupunki
RK III: rakennushistoria, kulttuurihistoria

Pohjois-Hämeen Tietopuolinen Karjanhoitokoulu oli aloittanut toimintansa Kulkkaan talossa marraskuussa 1925. Koulu vei pirtin tilan ja suuren osan toisesta kerroksesta. Oma koulutalo tuli vähitellen välttämättömäksi.

Karjanhoitokoulun talo rakennettiin v. 1932 Kulkkaan maalle Sorilan kansakoulun lähelle. Se oli niin lähellä Kulkasta, että osa toiminnoista saattoi vielä jäädä sinne. Rakennus tehtiin tiilestä kaksikerroksiseksi. Aumakattoinen rakennus oli komean puukujanteen päässä, ja molempien sisäänkäyntien yläpuolella oli klassisismien henkeen päätykolmiot ja oviaukkojen reunoilla pylväsaiheet.

Kun lähellä sijainnut Aitolahden puinen kunnantalo paloi vuonna 1953, korvaavat tilat oli saatavissa karjanhoitokoulusta. Koko koulutoiminta siirrettiin v. 1954 Kangasalle, ja vanha koulutalo muuttui kunnantaloksi, tosin vain 12 vuodeksi. Aitolahden liittyttyä Tampereeseen rakennus muutti jälleen luonnettaan. Nykyisin siinä toimivat Sorilan päiväkotia, kouluterveydenhuolto ja lastenneuvola. (Aitolahden kulttuuriymp. 2007)

Karjanhoitokoulun näkymä tieltä. TKM

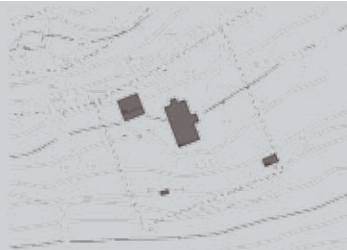

Entinen kunnantalo päiväkotina. SK 1998

PEUKUNEN / SORINRINNE

1041

Aitoniementie 25, Sorila-4-69
yksityisomistuksessa
KM III: asutushistoria, kulttuurihistoria

Peukunen on kantatila vuodelta 1540. Tilalla oli useita omistajia, kunnes siitä erotettu tilakeskuksen paikka rekisteröitiin v. 1959 omaksi Sorinrinne-nimiseksi tilaksi. (Savolainen)

Pihapiiri on selvästi alempana viereistä Aitoniementietä, jota on korotettu useita kertoja. Hirsirakenteinen puolitoistakerroksinen päärakennus on keskellä pihamaata. V. 1937 rakennettu talo vuorattiin 1970-luvulla peiterimoitetuin pystylaudoin, jossa peiterimat on kiinnitetty ponttaamalla lautoihin. Rakennusta on uudistettu alkuperäistä klassisismiin perustuvaa tyyliä kunnioittaen.

Tilan hirsirunkoinen sauna lieene rakennettu 1800-luvulla. (Aitolahden kulttuuriymp. 2007)

Aitolahden ensimmäinen kansakoulu aloitti toimintansa entisessä Peukusen talossa vuonna 1892.

Päärakennuksen länsisivu. JR 2008

Pääty etelään. KN 2007

KULKAS (JA KORPI)

1042

Kaitavedentie 282, Sorila-5-72

yksityisomistuksessa / mm. Wivi Lönn?

RKM IIIv: rakennusperintö, kulttuurihistoria, maisema

Kulkas on kantatila vuodelta 1553 ja ollut ilmeisesti saman suvun hallussa koko ajan. Sorilan kylän Peukunen on yhdistetty Kulkaaseen v. 1835, Palon kylän Partola ja siihen liitetty Holvasti 1860-luvulla.

Kulkas on ollut 1660-luvulla ratsumiestila ja 1700-luvulta lähtien Järvensivun rusthollin augmentti.

Kulkaan kaksikerroksinen päärakennus on muurattu paikan päällä valmistetuista tiilistä ja rapattu. Alkuosan rakentamisaika on tuntematon; talon perimätieto puhuu 1500-1600-luvusta. Rakennusta on jatkettu 1886, kun saatiin hyvä sato. Kaikki seinät, myös väliseinät, tehtiin suurista tiilistä n. 60 cm paksuiksi. Itäpään kahden kerroksen korkuisessa pirtissä oli takka, johon mahtui motti halkoja. Puut ajettiin sisälle hevosella kärrymentävistä ovisista. Pirtti jaettiin välipohjalla kahteen kerrokseen v. 1924, jotta Pohjois-Hämeen tietopuolinen karjanhoitokoulu saattoi aloittaa talossa v. 1925. Se toimi pirtin paikalla vuoteen 1954.

Wivi Lönn suunnitteli 1900-luvun alussa talon tilajärjestelyjä ja todennäköisesti myös keittiön kuistin. Puukuistissa on selvä jugendin muotomaailma.

Päärakennuksen pohjoispuolelle jäävää puistomaista keskuspihaa ympäröivät talli, navetta ja aitta. Tiilestä muurattu ja rapattu talli on 1800-luvulta ellei vielä vanhempi. Puhtaaksimuurattu tiilinavetta on rakennettu v. 1898 uusgotiikan henkeen. Pitkässä hirsiaitassa on ollut myös asunto. (Kulkas)

Kulkaalla on pidetty kestäkieveria, josta matkaa on tehty Tampereelle, Teiskoon ja metsätietä pitkin myös Orivedelle. Mahtavan pirtin molemmilla seinustoilla oli ”lehterit”, joissa matkustavaiset saivat yöpyä – toisella puolen miehet, toisella naiset. Pirttiä

Näkymä etelästä. JR 2008

käytettiin aikanaan myös kirkko- ja seurakuntatilana. (Alajoki 1994)

Tallin vieressä sijaitseva Korven kantatilan päärakennus on ollut noin 60 vuotta asumattomana ja käytännössä jo korjauskelvoton. Pihapiirin rakennukset on purettu ja pihassa on nykyään ratsastuskenttä.

Päärakennuksen eteläisivua. EK 2007

Keittiön kuisti. JR 2008

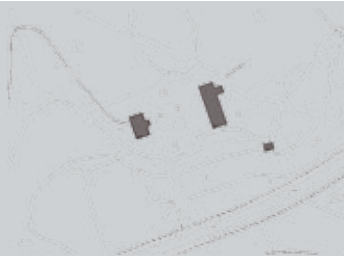

*Kulkaan pirtti ”lehtereineen”
1910-luvulla. TKA*

PIRJOLA, PEURANTA

1043

Pulesjärventie 231, Sorila-7-9
yksityisomistuksessa
K III: asutushistoria

Aitolahden tilalliset osallistuivat siirtokarjalaisten asuttamiseen luovuttamalla palstoja mm. Pulesjärvelle menevän tien varresta. Tiloilla oli omat kummitilansa uudisasukkaiden kotiutumisen helpottamiseksi. Kulkkaan nimikkotiloja oli Pirjola, joka nimi lienee Kulkkaalta peräisin.

Pirjolan asuinrakennus on tyypiltään ruotsalaistalo, joita rakennettiin Karjalan evakoille talvisodan jälkeen. Se rakennettiin joko 1940 tai 1941 ranskorakenteisena puolitoistakerroksiseksi. Ensimmäiset asukkaat muuttivat takaisin Karjalaan, jolloin talo oli jonkin aikaa vuokralla. Talon lounaiskulman alle rakennettiin 1950-luvun lopussa kellari, jolloin eteläsivu sai yhtenäisen betonisokkelin. Muuten ulkoasu on ennallaan. Myös sisustus on pääpiirteissään alkuperäinen.

Piharakennuksessa oli alunperin navetta, lato, liiteri ja sauna; vähän kauempana on lisäksi kuivuri. (Koiranen)

Päärakennuksen itäsivu. EK 2007

Pihapiiri tieltä. JR 2008

TEISKON HISTORIAA JA RAKENNUSKULTTUURIA

Suur-Pirkkalan vanhat rintaseudut Vesilahti ja Lempäälä ovat pitäneet Teiskoa takamaanaan jo tämän vuosituhannen alussa. Vaikka Vesilahti erosi omaksi seurakunnakseen 1300-luvun alkuvaiheilla ja Lempäälä noin sata vuotta myöhemmin, jatkuivat näiden omistukset Teiskossa. Messukylä erosi Pirkkalan kappeliseurakunnaksi 1400-luvun alkupuolella ja sen alueeseen kuuluivat Näsijärven rantamat Ylöjärven eteläpäästä lukuun ottamatta Muroleeseen saakka, siis myös koko Teisko.

Vanhin asiakirjatieto Teiskosta tunnetaan 1300-luvulta asti. Vuonna 1685 Vämälän ja Kämenniemen rajoista riideltäessä esitettiin v. 1613 annettu tuomio, jossa puolestaan vedottiin kuningas Maunun aikaiseen, siis ennen vuotta 1365 annettuun lausuntoon.

Paikannimet antavat käsityksen todellisesta eräpäästä ja saaliinpyytämisestä. Tällaisia ovat mm. Taivalpohja, Taivalahti, Vetämäkannaniemi, Leponiemi, Loukkulahti, Ahven-, Särki- ja Haukijärvi, Matchinen, Ilveskoski. Vielä vanhempia lappalaisajan nimiä ovat mm. Lapinsaari, Lapinkorkee, Vertuu, Neinvuori ja Siirinokka.

Teiskon ensimmäisestä kiinteästä asutuksesta ei ole tietoa, mutta maakirjojen laatimisen yhteydessä v. 1540 Teiskoon on merkitty 17 kylää ja 63 tilaa. Asukasluvuksi on arvioitu 372 henkeä. Kylät olivat Asuntila, Kovero, Kulju, Kulkkila, Kämenniemi, Padustaipale, Pohtola, Teiskola, Tervalahti, Terälahti, Vattula ja Vämälä sekä yksittäistalot Kahanpää, Kuusniemi, Leppälahti, Likaniemi, Mustaniemi ja Taulaniemi. (Arajärvi 1954)

Suurin osa kylien ja tilojen nimistä on edelleenkin käytössä, ja useilla kantatiloilla on talouskeskuksensa samoilla paikoilla kuin vuosisatoja sitten. 1500-luvun suurin kylä Terälahti on jaettu pienemmiksi osiksi, mutta Terälahti on säilynyt käytännössä

merkittävän kylän paikannimenä.

1600-luvun alkupuolella teiskolaiset alkoivat esittää oman seurakunnan perustamista, mutta se ei heti onnistunut. Oma kirkko saatiin kuitenkin v. 1621. Kun Messukylästä tuli itsenäinen seurakunta v. 1636, Teiskosta tuli sen kappeliseurakunta. Paikallishallinto hoidettiin seurakuntien piirissä aina 1860-luvulle saakka. Vuonna 1865 Teisko sai kunnallisen itsehallinnon ensimmäisenä koko Hämeen läänissä.

Teiskon alueella ovat sodat, taudit ja katovuodet pitäneet väkilukua alhaisena. 1600-luvulla väkeä oli enimmilläänkin alle 800, mutta 1700-luvun jälkiosan aikana väkiluku kasvoi yli tuhannen ja ohitti emäpitäjä Messukylän. Maanviljelyksen kehittäminen 1700-luvulla ja Tampereen kaupungin merkitys 1800-luvulta alkaen ovat myös kiihdyttäneet alueen taloudellista ja henkistä kehittymistä. (Arajärvi 1954)

Teiskossa toimi ns. Ahlmanin koulu jo v. 1813, mutta ensimmäinen pysyvä kansakoulu avattiin Padustaipaleelle v. 1870. Sen jälkeen kouluja rakennettiin pitäjän eri osiin. Uusimpia koulutukseen liittyviä rakennuksia ovat olevien koulujen laajennukset sekä kansanopisto Murikka. Muita julkisen rakentamisen piiriin luettavia rakennuksia ovat seurain- ja työväentalot, terveystalot, päiväkodit ja museoalueen vanhat rakennukset.

Pitkät ja kauniit rannat ovat houkuttelleet Teiskoon myös kesäasutusta. 1900-luvun alkuvuosista lähtien vaurastuneet tamperelaiset rakennuttivat kalliorannoille kesänviettoa varten komeita huviloita, joilta oli hyvät laivareittiyhteydet kaupunkiin. Huvilat ja niiden vanhat laivalaiturit antavat arvokkaan lisän Teiskon perinteisiin kulttuurimaisemiin.

Teiskon kuntaan liitettiin v. 1954 pohjoisin Kapeen kylä Kurusta, mikä selkeytti kuntajaotusta ja helpotti asukkaiden kulkemisia. Aika muuttui kuitenkin niin, että kunnan velvollisuudet tarjota palve-

luita asukkailleen nousivat jatkuvasti, eikä Teiskolla ollut enää mahdollisuutta selviytyä velvoitteista yksin. Vuoden 1972 alusta koko Teiskon pitäjä liittyi Tampereen kaupunkiin.

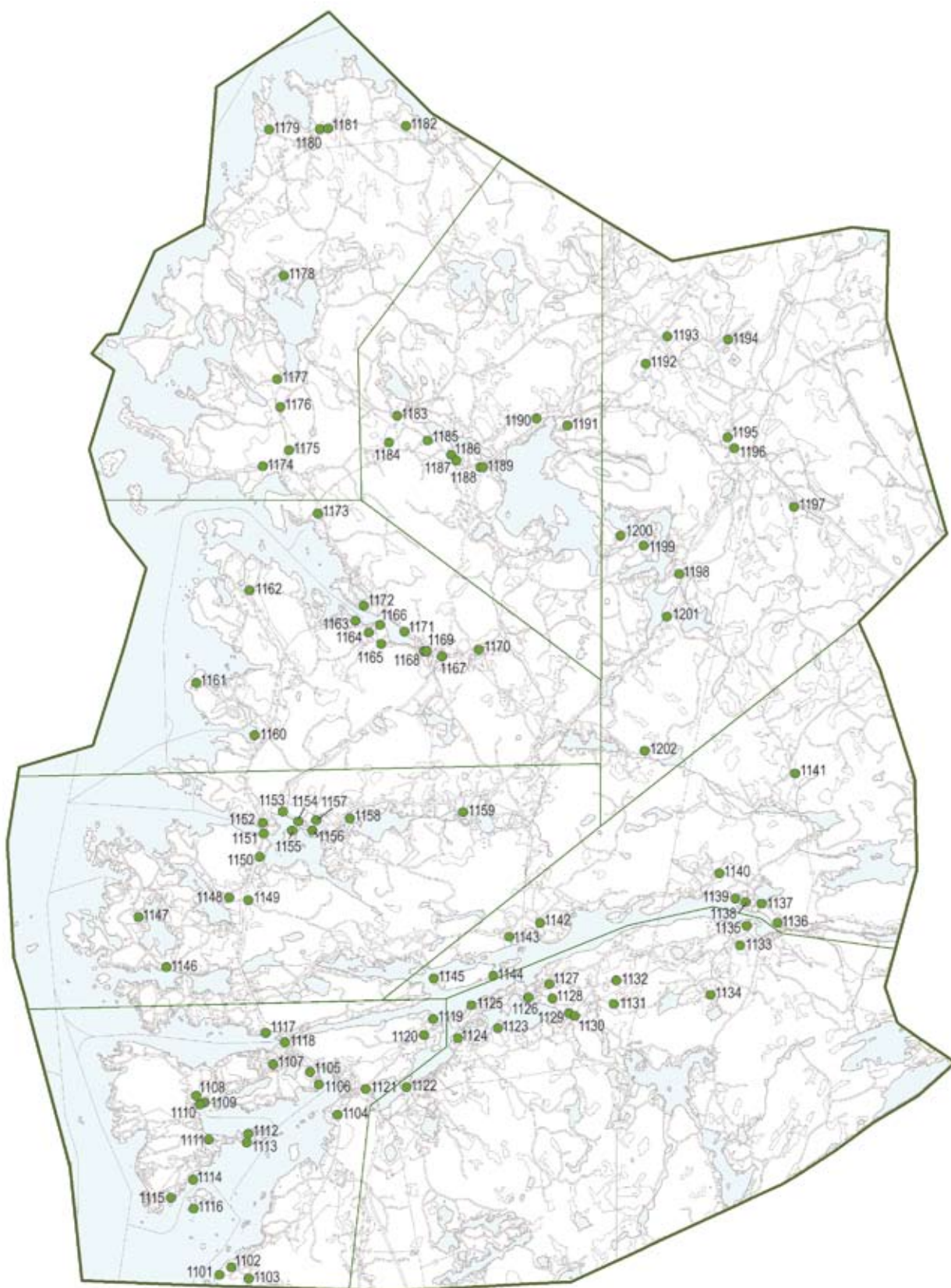
Tampereen kaupunginosana Kämenniemen keskustaa on laajennettu asuntoalueella länteen päin ja Polson alueelle on syntynyt loma- ja virkistystoimintaa sekä Murikan kokonaisuus. Eräille muille Teiskon kylille on laadittu kyläkaavoja ohjaamaan täydennysrakentamista. Näissä on otettu kantaa myös vanhan rakennuskannan merkitykseen ja arvoihin. Hyvin vilkasta kesäasuntorakentamista varten on laadittu rantaosayleiskaava, joka osoittaa rakennettavien ja vapaiden rantojen suhteet.

Teiskon alueella on syntynyt harvinaisen voimakas me-henki, joka tulee ilmi paikallisen lehdistön, Teisko-Seuran ja Teiskon museon virkeässä toiminnassa. Sen ilmenemä on myös nykyisin käytöstä pois jääneiden maitolaitureiden uusi arvonnousu jopa niin, että talkoilla on rakennettu uusiakin maitolaitureita teiden varsia kaunistamaan.

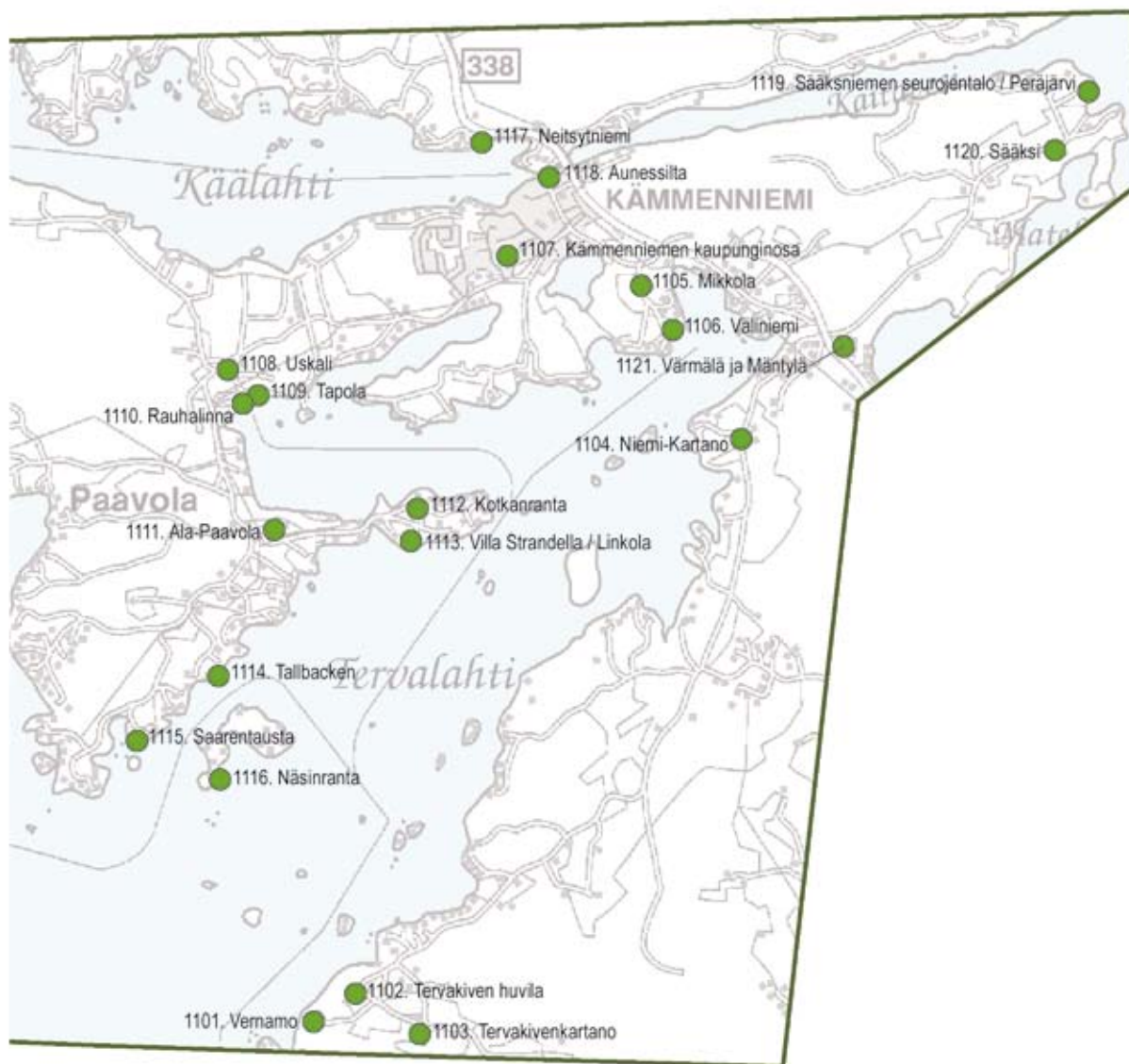
Ympäristöministeriö ja Museovirasto ovat määritelleet valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt vuonna 1993. Teiskon alueelta niihin kuuluvat Aunessilta sekä Kirkkojärven kulttuurimaisema.

Pirkanmaan liiton vuoden 2006 selvityksen mukaan Teiskon kulttuurihistoriallisesti merkittäviä kohteita ovat Aunessilta, Taulaniemen kulttuurimaisema, Kirkkojärven-Kaletomanjärven kulttuurimaisema, Kulkkilan kulttuurimaisema, Kiviranta, Taivallahti-Löytänä kulttuurimaisema sekä Yrjölänkylän kulttuurimaisema.

Teiskon alueen rakennuskulttuurin erityispiirteinä voi pitää kivinavettakulttuuria. Paikallisen Kapeen kylän kivilouhimoiden valmistamista kiilakivistä on rakennettu sekä karjasuojia että makasiineja.

Tervalahdi - Käälahti - Sääksniemi

VERNAMO

Tervakiventie 299, Värmälä-1-62
yksityisomistuksessa
Birger Federley 1908
RM II: rakennustaide, maisema

1101

Puutarhurin asunto. EK 2007

Birger Federley suunnitteli v. 1908 apteekkari Fredrik Borgille huvilan Näsijärven rantaan Tervalahden tuntumaan noin 9 hehtaarin tilalle. Borgin puolison etunimestä Verna muodostettiin kesäasunnolle nimi Vernamo.

Rakennus poikkeaa täysin Federleyn aiemmin suunnittelemista. Luonnospöyrustusten jugendhenkeen lisättiin Verna-rouvan toivomuksesta hänen vanhan kotikartanonsa Kahludon tyyliä. Näitä piirteitä Federley käytti sen jälkeen enemmänkin 1910-luvun töissään. (Kivinen 1982)

V. 1909 valmistunut huvila on lautavuorattu hirsirakennus, jonka mansardikaton alla on toinen kerros. Sisäänkäyntisivulla ja pohjoispäädyssä olevien avokuiastien pyöreissä pilareissa on matala kapiteelilaatta. Mansardikaton ikkunoissa on mm. soikionmuotoisia. Rakennuksen seinät maalattiin valkeaksi, jota korostivat etukuistin vaaleanpunaiset taustaseinät ja vihreät ikkunalistat. Nykyisin huvilassa on punainen peltikatto. Sisätilat ovat säilyneet alkuperäisinä.

Tilalla on entinen puutarhurin asunto, joka on myös Federleyn piirtämä. Punaisen pikkutalon kuitipääty on maalattu valkeaksi. Myöhemmin rakennetut osin hirsipintainen talousrakennus, autotalli ja rantasauna sopivat hyvin kokonaisuuteen.

Päärakennus pihan puolelta. EK 2007

Päärakennuksen sivu järvelle. EK 2007

TERVAKIVEN HUVILA

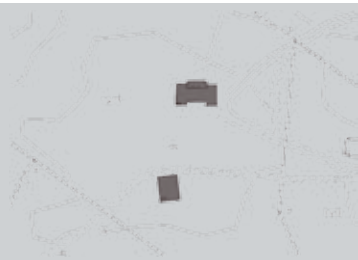
1102

Kolunkyläntie 404, Värmälä-1-427

yksityisomistuksessa

Birger Federley 1908

RM IIv: rakennusperintö, rakennustaide, maisema

Päärakennuksen sisäänkäyntisivu. EK 2007

Birger Federley sai tehtäväkseen huvilan piirustukset myös pohjoispuoliselle tilalle Tervakivi I, jonka pankinjohtaja Albert Snellman osti Niemi-Kartanon tilasta. Tila oli noin 9 hehtaarin kokoinen.

Paikalla oli jo kolmisensataa vuotta vanha Tervakiven torppa, jonka ympärille huvila rakentui v. 1909. Torpan kumpaankin päätyyn tuli poikittaiset siipirakennukset, ja koko huvila oli aumakaton alla kaksikerroksinen. Alun perin hirsipintainen rakennus vuorattiin laudalla v. 1912, seinät maalattiin valkoisiksi ja ikkunaluukut vihreiksi. Huvilassa oli siten paljon samaa henkeä kuin viereisessä Vernamossa.

Snellman kuoli jo v. 1912, ja hu-

vila myytiin Ruuskasten suvulle. Pärekatto vaihdettiin pelliksi, ja vanhan pirtin ikkunoita suurennettiin 1930-luvun paikkeilla. Ruuskasten aikana aloitettiin perusteellinen korjaustyö, mutta tila myytiin v. 1992, ja uudet omistajat veivät korjauksen loppuun. Huvilasta tehtiin pysyvä asunto, minkä vuoksi ikkunat uusittiin ja rakennukseen tehtiin mm. saniteettitilat. Ulkoväri vaihtui keltaiseksi, lapeikkunoita suurennettiin ja ikkunaluukut poistettiin. Pirtissä on säilytetty vanha vuolukivitakka. (Hedberg)

Federleyn epäillään suunnitelleen myös leikkimielisen tornikattoisen käymälän, joka on purettu 1990-luvun lopulla.

Pirtin takka. SK 1998

Tervakiventie 287, Värmälä-1-379 ja 380
yksityisomistuksessa
Birger Federley 1927, Aug. Männistö 1923
R III: rakennushistoria

Vernamon huvilan rakennuttanut apteekkari Fredrik Borg osti Albert Snellmanin kanssa Niemi-Kartanon tilasta Rajalan ja Tervakiven torpat. Tervakivi-niminen tila rekisteröitiin v. 1910. Borg lunasti Snellmanin osuuden tämän kuoltua. (Ruuskanen 1948) Borgin suku asui tilaa vuoteen 1984. Sen jälkeen tilan rakennuspaikoista on muodostettu erilliset tilat.

Paikalla oli 1800-luvulla rakennettu yksikerroksinen asuinrakennus, joka uusittiin, jatkettiin ja korotettiin v. 1928. Birger Federleyn joulukuussa 1927 päiväämät piirustukset on otsikoitu ”Rajalan kartanon päärakennus”. Peltoaukean reunaan noussut suuri kaksikerroksinen hirsirakennus sai saman tyyppisen pohjamuodon kuin lähellä oleva Tervakiven huvila: molemmissa päissä olevien satulakattoisten ristipäätyjen välissä on korkeampi mansardikattoinen keskiosa. Sinänsä vaatimattomat julkisivut ovat klassisismia. Rakennukseen tuli kaikkiaan 12 huonetta. Länsipäädyssä oli herrasväen porras ja itäpäädyssä palvelusväen kapeampi porras.

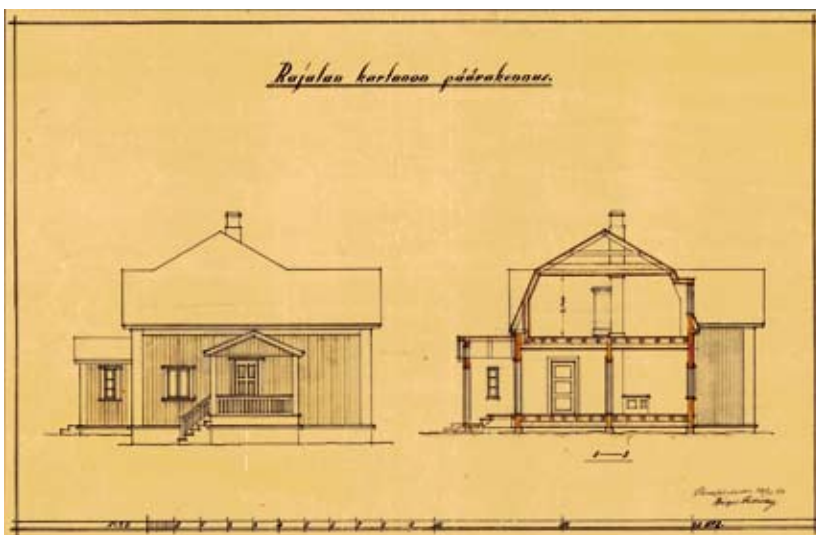
Rakennusta uudistettiin seuraavan kerran 1980-luvulla, kun nykyiset omistajat vaihtoivat hyvin heikkoon kuntoon päässeet kattomateriaalit, julkisivuverhoukset ja ikkunat. Hirsiseiniä piti paikoitellen uusia vesivahinkojen vuoksi. Sisäportaat yhdistettiin myös keskelle taloa uudeksi portaikoksi. (Leino)

Komea kaksikerroksinen navetta rakennettiin punatiilestä v. 1923-24. Sen suunnitelmat on laatinut Aug. Männistö v. 1923. Nykyisin rakennus on muutettu hevostalliksi.

Tiilinavetta toimii nykyisin tallina.
ALJ 1999

Päärakennus etelästä. JR 2008

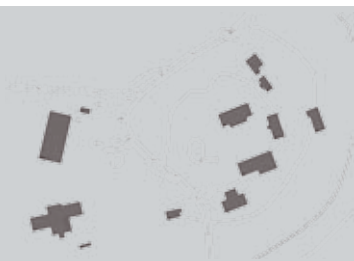
Birger Federleyn piirustuksia päärakennuksesta. (Eeva Leino)

NIEMI-KARTANO

1104

Tervalahdentie 87, Värmälä-1-431
yksityisomistuksessa
RM III: rakennusperintö, maisema

Niemi-Kartano oli osa Värmälän tilaa, josta jaettiin useita muitakin tiloja. Nykyinen omistajasuku on hallinnut tilaa vuodesta 1822. (SMK 1964)

Pihapiiri sijaitsee peltojen keskellä lähellä Tervalahtea. Sen vanha päärakennus on entinen savupirtti, jonka vanhimman osan kerrotaan olevan 1600-luvun alusta. Yksikerroksinen, konstailemattoman tyylipuhdas hirsirakennus on pääosin vuorattu laudalla; takasivulla on myös hirsipintaa. Vanha punamulta on jo kulunut melkein kokonaan pois. Rakennus on edelleen asuinkäytössä.

Uusi päärakennus on kookas, ristinmuotoinen hirsirakennus, joka on korotettu puolitoistakerroksiseksi 1920-luvulla. Samalla sen julkisivut ovat saaneet erikoisen yhdistelmän tyyli vivahteita uusrenessanssista, jugendista ja klassisismista. (Siuko)

Vanhan päärakennuksen pohjoispuolella on hirsipintainen muonamiehen pirtti, jossa on kauniit uusrenessanssin tyyliiset ikkunalistat, ja pitkä hirsiaitta.

*Kuva ylh. Uusi päärakennus etelästä.
EK 2007*

*Kuva kesk.vas. Vanha päärakennus.
EK 2007*

*Kuva kesk.oik. Muonamiehen pirtti.
EK 2007*

*Alh. Talonväkeä rappusilla 1930-luvulla,
Paavo Saarela, (Eero Hemming)*

MIKKOLA

1105

Kovasinnokantie 11, Kämenniemi-3-70
yksityisomistuksessa
RKM III: rakennusperintö, kulttuurihistoria, maisema

Mikkolan eli Mäyrän kantatilan historia ulottuu 1500-luvun alkuun. Tilalla on pitkään pidetty kestikievaria. Pihapiirissä on aikanaan ollut Teiskon ensimmäinen puhelinkeskus. Nykyisellä suvulla tila on ollut vuodesta 1936. (SMK 1964)

Kämenniemen alueen kaakkoispuolella lähellä Tervalahden päättä sijaitsevan yhtenäisen pihapiirin päärakennus on vanhimmilta osiltaan 1700-luvulta. Rakennus on tehty ylhäältä leveämmäksi kuin alhaalta. Vuonna 1902 se oli vielä yksikerroksinen, mutta keskiosaa on korotettu myöhemmin. Sisätiloissa on ollut rappauspinta, jossa oli koristemaalauksia. Ne on peitetty myöhemmin remontin yhteydessä. Alkuperäisiä leveitä lattialankkuja on käytetty penkkeinä. (Koivula)

Vieressä oleva ”vanha” päärakennus on rakennettu 1900-luvun alkuvuosina. Sen kuistissa on ajalle tyypillisiä

pieniruutuisia ikkunoita. Rakennus on säilynyt hyvin alkuperäisessä asussaan. Pihan toisella reunalla on v. 1939 rakennettu kaksikerroksinen aitta.

Etäämmällä on korkea hirsinen viljamakasiini, jonka ovesa on luku 1730 tai 1738. Myös hirsipintainen riihi on palvellut toistasataa vuotta.

Päärakennus pihalta. EK 2007

Makasiini. JV 1999

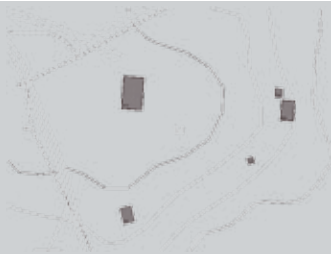
”Vanha” päärakennus. JV 1999

VÄLINIEMI

1106

Kovasinnokantie 43, Kämmenniemi-3-1
yksityisomistuksessa
Heikki Tiitola 1907?
R III: rakennustaide

Päärakennuksen sisääntulosivu. EK 2007

Tuleva Väliniemen tila erotettiin Mikolan maista vuonna 1900, ja 20.4.1907 kirjakauppias, sittemmin vuorineuvos Isak Julin osti tilan.

Heikki Tiitola sai todennäköisesti jo samana vuonna valmiiksi piirustukset kaksikerroksista huvilaa varten, joka oli sijoitettu tilan luoteispäähän. Selkeän suorakaiteen muotoisessa hirsihuvilassa on jugendin kypsän kauden mukaisia yksityiskohtia sekä pohjakavassa että julkisivuissa. Moni-ilmeinen sisäänkäyntipääty on sen tyypillinen ilmentymä. Sisällä on säilynyt koristeellisia kaakeliuuneja.

Tilalla on lisäksi samalta ajalta ole-

vat saunarakennus, vierasmökki, leikkimökki ja paviljonki. Saunakamarissa oli asukkaita asuntopulan aikaan.

Julin myi huvilan vuonna 1918

*Tennistä pelaamassa 1930-luvulla.
Paavo Saarela (Eero Hemming)*

tehtailija Aleksi Hyppölälle. Hänen jälkeensä tilan omistajana on ollut Saarelan suku vuodesta 1935. (Hemming)

Vierasmökin kuistisivu. EK 2007

RKM III: rakennushistoria, asutushistoria, kulttuurihistoria, maisema

Kämmenniemi on Teiskon alueen nykyinen keskus ja ainoa asemakaavoitettu asuinalue. Se on syntynyt Aunessillan viereen, johon liikenteellisenä risteyskohtana oli jo aikaisemmin sijoittunut liiketoimintaa ja palveluita.

Kämmenniemeen rakennettiin 1920-luvulla Teiskon Kauppa Oy:n kauppa ja myöhemmin myös Tuotannon ja Voiman kaupat, joista Tuotannon kauppa toimii vielä. Sen viereen sijoittui terveystalo, nytemmin poliisin toimipaikka, kun terveysasemaa, apteekkia ja paloasemaa varten tehtiin uusi rakennus.

Ensimmäinen suunnitelma Kämmenniemen lisäasutusta varten oli v. 1969 laadittu rakennuskaava. Siitä toteutui kuitenkin Teiskon kunnan aikana vain koulun ensimmäinen vaihe, sillä rakennuskaava muutettiin vähitellen asemakaavoiksi vuodesta 1972 alkaen. Sen jälkeen asemakaavoitettiin kaakkoisranta v. 1976, lisäalueet länteen päin vv. 1983 ja 1991 sekä lounaisranta v. 2003.

Pienessä ala-asteen koulussa oli aluksi vain kolme luokkahuonetta. Sitä laajennettiin v. 1987 liikuntasalin, teknisen työn luokkia ym. sisältävällä lisäosalla. Viimeisin laajennus tehtiin v. 2000 yläasteen tilatarpeita ja kirjastoa varten. Koulun viereen rakennettiin v. 1981 päiväkotia.

Asuinalueen rakentaminen alkoi v. 1975 koulun länsipuolelta. Omakotitalojen lisäksi toteutettiin rivitalomainen asutokokonaisuus vanhuksille. Runsaan kolmenkymmenen vuoden aikana Kämmenniemeen on tehty lähes 150 omakotitaloa sekä rivi- ja pienkerrostaloasuntoja, joista viimeiset uusimmalle alueelle järvinäköaloin Tapoonlahdelle.

Uusinta Kämmenniemeä. EK 2007

Monessa vaiheessa rakennettu koulu. EK 2007

Vanhaa keskustaa. EK 2007

Tyypillinen katunäkymä. EK 2007

Kämenniemen rakennuskanta ja tiestö.

Ranta-asumista. EK 2007

Kaartuvalla kadulla. EK 2007

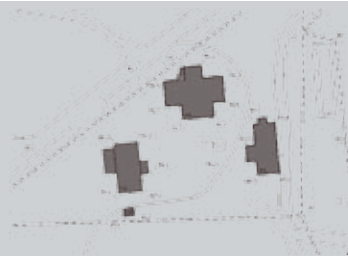
USKALI

Paavolantie 249, Uskali-1-112

yksityisomistuksessa

RKM III: rakennusperintö, kulttuurihistoria, maisema

1108

Piispan lampuotiloihin kuulunut kylän ainoa tila merkittiin maakirjaan v. 1557. Vuosina 1752-1855 se oli jaettuna. Nykyisellä omistajasuvulla se on ollut vuodesta 1907. (Arajärvi 1954, SMK 1964)

Vanha talouskeskus sijaitsi aivan Uskalinlahden rannalla. Se siirrettiin 1700-luvun lopun ja 1850-luvun välillä parisataa metriä koilliseen. Pihapiiri on peltöjen keskellä, usean tien risteyksessä. Hirsinen puolitoistakerroksinen päärakennus on perimätiedon mukaan rakennettu 1850-luvulla. Sen pihasivua on muutettu useaan otteeseen, viimeksi vuosina 2000-2003. Poikki-päätyyn liittyvä kuisti otettiin osaksi viereistä salia. Pohjoissivulle rakennettiin samalla pieni siipiosa. Julkisivujen listoituksessa on uusrenessanssin piirteitä. Suuri pirtti on palautettu vanhaan asuun.

Vieressä oleva vanha asuinrakennus lienee 1700-luvulta, ja sitä on korotettu 1850-luvun paikkeilla. Alakerran ikkunat ovat uusrenessanssin tyyliiset, mutta vintin haukkaikkunoissa on kustavilaisia piirteitä. Rakennus on juuri kunnostettu ja maalataan kesällä 2008.

Pihapiirin länsireunalta oli purettu v. 1964 talli, jonka paikalle rakennettiin v. 2006 ulkorakennus ateljeeksi ja varastoksi. Sen päätyyn tehtiin vellikel-

loteline tallin telineen mukaiseksi.

Uskali toimi aikoinaan majatalona eli hollitupana, ja vanhemmasta asuinrakennuksesta vuokrattiin huoneita kesävieraille. Suuressa pirtissä on toiminut myös kiertokoulu. Sotien

jälkeen tilalla asui siirtokarjalaisia. (Mäkelä1+)

Aikoinaan Uskaliin kuuluneet kivinavetta, aittarivi ym. rakennukset eivät ole enää nykyisen Vanha-Uskalin tilan alueella.

Päärakennus nykyasussaan. KN 2007

Päärakennuksen pirtti. KN 2007

Pihapiiri vanhalle asuintalolle päin. Veikko Stålhammar 2006

TAPOLA

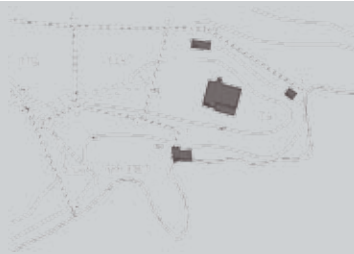
1109

Rauhalinnantie 33, Uskali-1-4

yksityisomistuksessa

Vihtori Heikkilä 1905

RM III: rakennusperintö, rakennushistoria, maisema

Kauppia E. Janhunen hankki omistukseensa pienen palstan Uskalin laivalaiturin kupeesta. Palstalla oli Uskalin vanha mallassauna.

Vihtori Heikkilä suunnitteli v. 1905 tilalle hirsihuvilan, joka sai nimen Tapola. Se edustaa vuosisadan alun huvila-arkkitehtuuria, jossa on mukana jugendia ja sveitsiläistylistä muovautunutta nikkarityyliä. Ikkunoissa ja niiden listoituksissa on selvä jugendmalli, kun taas monet puuleikkaukset, harjan koristeet, parveke ja kuisti ovat nikkarityylille ominaisia. Korkeisiin päätyihin on sijoitettu auringonnousua kuvaavat puukoristeet. Harjoja koristeet tangot on myöhemmin poistettu. 1920-luvun lopussa veranta levennettiin kaksi kertaa leveämmäksi ja verannan päätykolmio poistettiin. Alkuperäiset kaakeliuunit on säilytetty.

Mallassauna on rakennettu nähtävästi v. 1783; se toimi myös Uskalin ruoka-aittana. Rakennus on vuorattu uudelleen parikymmentä vuotta sitten.

Tilalla on myös huvilan aikainen piharakennus ja muualta siirretty vanha hirsiaitta.

Helmisen suku osti huvilan jo v.

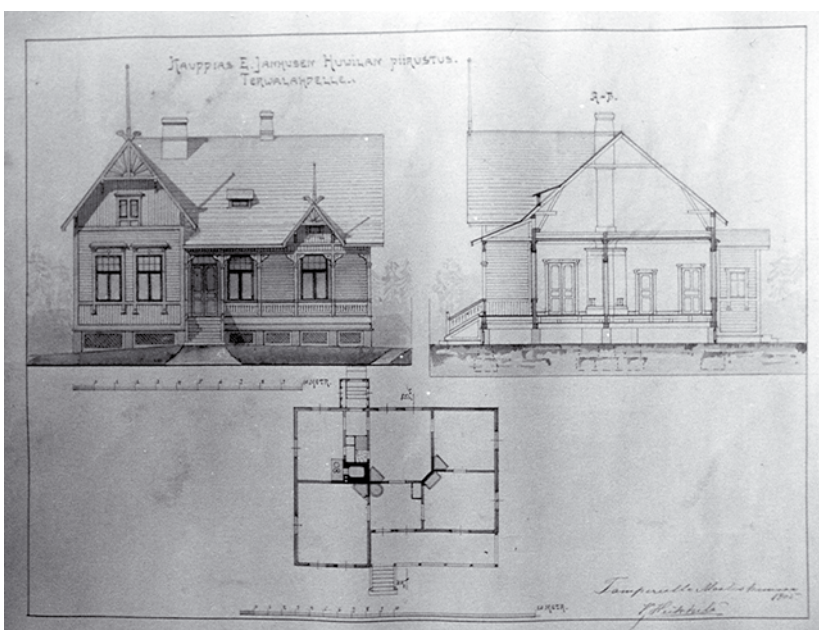
1911. Talvisodan aikana nykyisten omistajien pikkuveli oli talossa evakkossa. (Piha)

Päärakennus järveltä. Leena-Maija Piha 2007

Entinen mallassauna. SK 1998

Vihtori Heikkilän piirustukset vuodelta 1905. TKA

Päädyn auringonnousukoriste. SK 1998

RAUHALINNA

1110

Rauhalinnantie 30, Uskali-1-98

yksityisomistuksessa

RKM III: rakennushistoria, kulttuurihistoria, maisema

Uskalin tilan isäntä Kalle Oksanen oli päättänyt luopua tilastaan ja erotti siitä laivalaiturin vieressä olevan noin hehtaarin palstan, joka sai nimen Rauhalinna. Muun tilan hän myi Oskari Mäkelälle v. 1907.

Perimätiedon mukaan Kalle Oksanen rakensi itse tilalle suuren rakennuksen vuoden 1900 tienoilla vanhuudenpäiviensä asunnoksi. Voi olla, että hän myös suunnitteli sen itse. Puolitoistakerroksisen hirsirakennuksen alakerrassa oli sali, keittiö ja kolme huonetta ja yläkerrassa halli ja kolme huonetta. Rakennustyyli on sekoitus uusrenessanssia höystettynä jugendin mallisilla kaarevilla ikkunalistoilla. 1950-luvulla pohjoispuolen avokuistia laajennettiin ja kuisti ja sen päällä ollut parveke rakennettiin umpeen. 1980-luvulla talo korjattiin talviasuttavaksi. (Mäkelä1+)

Hirsipintainen rantasauna ja lauta-aita ovat talon rakentamisajoilta. Purren navetan perustuksille on siirretty v. 1998 hirsinen riviaitta Perttulasta.

Oksanen asui talon toisessa päässä ja vuokrasi muita huoneita kesäasukkaille; mm. tehtailija Emil Aaltonen vietti siellä kesiään. Paikka oli Uskalin laivalaiturin vieressä, mistä kesäinvietäjien liikenneyhteydet Tampereelle olivat aikanaan hyvät. Oksasen kuoltua Oskari Mäkelä osti Rauhalinnan takaisin Uskalille. Rakennusta vuokrattiin kesävuokralaisille vuoteen 1982 asti, jolloin se muuttui asunnoksi.

Päärakennuksen länsipääty. EK 2007

Riviaitta Perttulasta. EK 2007

Varasto ja autotalli. EK 2007

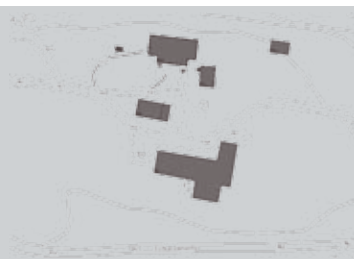
ALA-PAAVOLA

1111

Kotkanniementie 11, Paavola-2-200

yksityisomistuksessa

RKM IIIv: rakennusperintö, kulttuurihistoria, maisema

Paavolan kylän kaksi tilaa, Ylinen ja Alinen eli Ala-Paavola ovat olleet v. 1557 piispan lampuotitiloina. Nykyisellä omistajasuvulla Ala-Paavola on ollut vuodesta 1870. (Arajärvi 1954, SMK 1964)

Hirsinen päärakennus on rakennettu Uskalinlahteen laskevan rinteen päälle 1700-luvun lopussa. Ennen vuotta 1911 se käsitti pirtin ja keittiön lisäksi kaksi kamaria. Kun vuoden 1911 jälkeen tehty veranta muutettiin lämpimäksi tilaksi ja vintille tehtiin huoneita, taloon tuli kahdeksan huonetta. (Ala-Paavola) Sitä on nyttemmin uudelleen vuorattu ja osa ikkunoista on vaihdettu neliömäisiksi. Ulkoasu on täydellisesti muuttunut.

Pihapiirissä on vanhempi tupa, jonka hirsirunko on järeää hirttä. Sen jatkeena ollut tallirakennus purettiin v. 1937. Eteläsivulla on kiilakivistä rakennettu massiivinen navetta, joka on rakennettu v. 1897. Sen poikkipäädysässä on koristeellinen ikkuna, jossa osa ruuduista on värilasia.

Talossa on aikoinaan pidetty täysihoitolaa. Muiden muassa runoilijat Elina Vaara ja Lauri Viljanen ovat viettäneet siellä kesää.

Päärakennuksen itäpäätä uusittuna. EK 2007

Kivinavetta. EK 2007

Vanha tupa pihan puolelta. EK 2007

KOTKANRANTA

1112

Kotkanniementie 113, Paavola-2-73
Kiinteistö Oy Tampereen Kotkanniementie 113
RM III: rakennushistoria, maisema

Muotojen moninaisuutta päärakennuksessa. EK 2007

Varatuomari Carl Aejmelaesus oli osannut Ala-Paavolasta toistakymmentä hehtaaria käsittävän rantapalstan. Paikka oli aikaisemmin saarella, jonka kautta kulki teiskolaisten talvitie. Salmi oli sittemmin täytetty tietä varten.

Tilalle rakennettiin perimätiedon mukaan vuoden 1922 paikkeilla suuri puuhuvila. Rakennuksen monimuotoisuus, kattomuoto ja pieniruutuiset ikkunat antavat aiheita olettaa, että huvila rakennettiin jo aikaisemmin jengidin aikana, ja sitä on vähäisesti muutettu vuoden 1922 tienoilla. Lautavuoratussa huvilassa on neljä parvekettä ja kaksi kuistia; yksi puukonsolin tuettu

parveke on rakennettu melkein umpeen. Päädyissä on auringonnousua kuvaavat harjakoristeet.

Aejmelaesus myi huvilan ja osan tilasta vuoden 1950 vaiheilla. Tampe-

reen Keuhkovammayhdistys ry omisti sitä vuosina 1960-2005. Sinä aikana tilalle rakennettiin uusi rantasauna ja ruokalarakennus. (Virkkula)

Vanha rantasauna. SK 1998

Päätyparveke. EK 2007

VILLA STRANDELLA / LINKOLA

1113

Kotkanniementie 114, Paavola-2-51
yksityisomistuksessa
Lars Sonck 1916, Veikko Malmio 1943
RKM II: rakennustaide, kulttuurihistoria, maisema

”Vuonna 1916 arkkitehti Lars Sonck suunnitteli kauppias Oscar Strandellille hirshivilan Pyynikin pohjoisrinteeseen Palomäentie 23:een. --- Villa Strandella ei kauan saanut olla alkuperäisellä paikallaan. Apteekkari Severi Haapanen osti tontin ja rakensi sille vuonna 1928 palatsinsa, ---Huvilan puolestaan osti tehtailija Julius Syrén ja siirsi sen Näsijärven rannalle Teiskon pitäjän Paavolan kylään.” (Kivinen 1982)

Kotkanniemen etelärinteeseen pystytetty huvila on salvottu pyöreistä hirsistä ristinurkille, joissa hirsi on suora-kulmainen. Päädyissä on lautavuoraus. Kuperaharjainen katto sekä pulleat koristepylväät pääoven ja joidenkin ikkunoiden ympärillä tuovat rakennukseen barokkimaista muhkeutta. Rakennus oli Pyynikillä luonnonkivisokkelin päällä, jota uudella paikalla korvaavat pilarit ja puusäileikkö eivät keveydessään vastaa. Sisätiloissa ovat säilyneet alkuperäiset komeat kaakeliuunit sekä veistetyt tammiportaajat ja -panelit.

Rantaan rakennettiin 1940-luvun loppupuolella hirsinen, loivalappeinen saunamökki, jonka suunnitteli silloisen omistajan vävy Veikko Malmio. Tummaksi käsitelty rakennus sopii erin-

omaisesti ympäristöönsä.

Syrén ei itse asunut huvilalla, vaan vuokrasi sitä kesäasukkaille, samoin kuin seuraava omistaja. V. 1935 professori Ernst Linko osti huvilan. Vierestä

ostetun lisäpalstan nimeksi tuli Linkola, ja niin koko paikka sai myös saman nimen. Vuoden 1959 jälkeen huvilan on omistanut Hemmingin suku. (Hemminki+)

Päärakennuksen länsisivu. EK 2007

Huvila Pyynikillä. (Anna-Maija Palkola)

Itäisivun barokkiaiheita. EK 2007

TALLBACKEN

Uittoniementie 50, Paavola-1-4
HH Capital Oy
RM III: rakennushistoria, maisema

1114

Kauppias Oskar Strandell osti v. 1912 Yli-Paavolan perintötilasta Tallbacken-nimisen vajaan hehtaarin suuruisen tilan.

Tervalahden Uittoniemen keskelle rakennettiin puolitoistakerroksinen puurakenteinen huvila ja saunarakennus. Strandell oli jo vuosisadan alussa rakennuttanut huvilan Aitolahteen Bergbacken tilalle. Sen suunnitteli hänen veljensä Frithiof Strandell, joten voisi olettaa hänen piirtäneen myös uuden huvilan saunoineen. Siitä ei ole kuitenkaan varmaa näyttöä.

Vaakalaudoituksella vuorattu jugendhenkinen huvila on rakennettu korkealle perustalle. Vanhanajan huvilailmettä luovat kaksipuolinen sisäänkäyntiportaikko, katon päätykoristeet sekä pienet pyöreät vintti-ikkunat. Rakennus on 2000-luvun vaihteessa peruskorjattu kokonaan, jossa yhteydessä korkeaan alustatilaan rakennettiin aputiloja ja niiden oven päälle tehtiin pieni suojakatos. Rakennus sai uuden vaaleanvihreän värisävy. (Heiskanen)

Hirsipintaisessa puolitoistakerroksisessa saunassa on samaa henkeä kuin huvilassa. Päätyparveke ja harjan puukoristelu tekevät siitäkin huvilamaisen. Tumma pintakäsittely sulauttaa sen rantamaisemaan. Rakennusta lienee korotettu 1920-luvun lopulla.

Strandellin kuoltua tilan rakennuksineen osti prokuristi Kusti Suvanto v. 1921. Sen jälkeen omistajia on ollut useita.

Päärakennuksen itäsivu. Keijo Heiskanen 2008

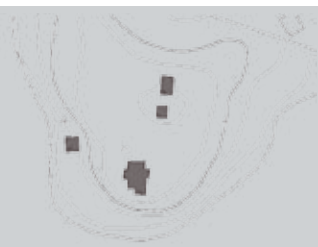

Sauna järveltä. Keijo Heiskanen 2008

SAARENTAUSTA

1115

Haukkaniementie 63, Paavola-1-5 ja 1-8
yksityisomistuksessa
Nikolai Tirkkonen 1915
RM III: rakennushistoria, maisema

Kauppaneuvos Nikolai Tirkkonen oli hankkinut omistukseensa Paavolan-niemen eteläpäästä niemenkärjen ja viereisen saaren.

Tirkkonen suunnitteli itse niemeen hirsihuvilan, joka valmistui 1915-1916. Perimätiedon mukaan hänen ystävänsä Eliel Saarinen antoi vaikutteita huvilan ratkaisuihin. Puolitoistakeroksinen hirsipintainen huvila sijaitsee kallioisella mäellä lähes luonnontilassa säilytetyssä ympäristössä. Sen hirsiosat on maalattu punaisiksi, korkeat lautavuoratut päädyt vaalean keltaisiksi sekä listat ja sydänkuvioilla varustetut ikkunaluukut valkoisiksi. Päädyn pikkuikkunoille on tehty pyörät kehykset. Graniittisten perustuspilareiden väliset osat on muurattu luonnonkivistä. Punaisessa ulko-ovessa on mustat jyhkeät metallihelat. Pirtissä on Birger Federleyn suunnittelema takka.

Niemessä on lisäksi metsänvartijan mökki, joka on rakennettu huvilan kanssa saman aikaisesti. Siinä on huvilan ominaispiirteet yksinkertaistettuina. Rantasaunalle johtaa huvilasta luonnonkiviportaikko. Sauna on myös hirsipintainen ja kokonaan punainen valkoisin listoituksin.

Rantakalliolla on taidokas pienistä kivistä koottu Olavinlinnan pienoismalli, jonka on tehnyt Nikolain poika Erkki.

Päärakennuksen länsisivu. EK 2007

Metsänvartijan mökki. EK 2007

"Olavinlinna". ALJ 1999

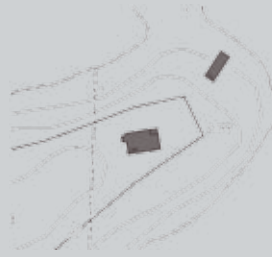

Alkuperäistä kalustusta. ALJ 1999

NÄSINRANTA

1116

Antinsaarentie 34, Paavola-2-177
yksityisomistuksessa
A. Rosenberg 1916
RM III: rakennushistoria, maisema

Tervalahden Hupisaaren kalliolle rakennutti insinööri Sandsund Näsinranta-nimisen huvilan, jonka suunnitteli v. 1916 A. Rosenberg. Sandsund omisti huvilan vuoteen 1929. Vuodesta 1933 sen on omistanut talousneuvos Vuorion suku.

Puolitoistakerroksinen hirsipintainen huvila sijaitsee komeassa männikössä. Mansardikaton alla oleva toinen kerros on vuorattu pystylaudoituksella. Ikkunoissa on jugendille tyypillinen pieni lasijako. Yläkerran ikkunoissa on vielä ikkunaluukkuja, mutta piirustuksissa olleet ullakkoikkunat ovat kadonneet. Seinien alkuperäinen väri on ollut valkea ja ikkunaosien vihreä. Nyt värit on tummempi.

Rannan lähelle pystytetty leikkimökki on ulkohahmoltaan kopio huvilasta.

Päärakennuksen pääty itään. EK 2007

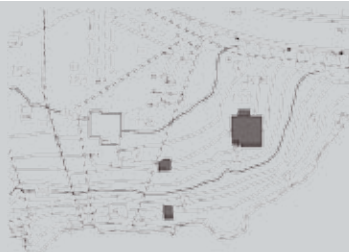
Venevaja. EK 2007

A. Rosenbergin piirustukset v. 1916. TKA

NEITSYTNIEMI

Terälahdentie 57, Kämenniemi-1-22
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, maisema

1117

Puutavara-alalla toiminut Leppäkoski oli vuokrannut Kahan tilasta pienen rantapalstan Käälahden rannalla Aunessillan läheisyydessä.

Leppäkoski kertoi suunnitelleensa itse paikalle jyrkän rinteen päälle rakennettun hirsihuvilan, jossa on käytetty taitavasti myös tukkien vähempiarvoisia latvaosia. Vuonna 1912 valmistunut hirsipintainen rakennus on selkeästä suorakaidemuodostaan huolimatta hyvin monimuotoinen, sillä katon aumat ja poikkipäädyt rönsvilevät valtoimenaan. Rannan puolella on suuri kuisti, jonka yläpuolinen parveke liittyy omaperäisesti poikkipäätyyn. Juhlisiin viittaavat ikkunalistat ja ikkunoiden lasitukset ovat yksilöllistä rakennusperinnettä.

Hirsipintainen rantasauna on yksinkertaisempi.

Leppäkoskelta huvila siirtyi Wetterstrandin suvulle ja v. 1924 Waldemar Järviselle, jonka suvun hallussa se on edelleenkin. Järvinen osti vuokratilan omaksi, ja se rekisteröitiin nimellä Neitsytniemi.

Päärakennus tieltä päin. EK 2007

Ikkunalinjoja itään. EK 2007

Sauna. ALJ 1998

Suuri kaksoiskuisti järven puolella. EK 2007

Aunessillansalmi

Suomen valtio

Georg Schreck 1896

RKM I, valtak. merkittävä, rakennus- ja liikennehistoria, maisema

Käälahden ja Kaitaveden välissä sijainnut vanha puusilta oli v. 1894 rappeutunut jo niin kehnoon kuntoon, että Teiskon kunnallislautakunta kokoon-tui päättämään uuden sillan rakenta-misesta. Piirustukset tilattiin Georg Schreckiltä vuonna 1896.

Kivisillan rakennustyöt aloitettiin syksyllä 1898. Kivet hakattiin Korven vuorilta ja ne viimeisteltiin sopiviksi työmaan läheisyydessä. Kiveä tuhlaantui paljon urakoitsija Frans Malm-lundin taitamattomuuden takia, ja hän joutui vararikkoon kesken töiden. Uudeksi mestariksi tuli Juuse Nieminen Velaatasta, ja hänen johdolla silta valmistui kesällä 1899. Uuden sillan vapaa aukko oli 19 metriä ja kaidevälin leveys 4,6 metriä.

Nykyisin Kaitaveden ylittävä tie kulkee marraskuussa 1983 avatun uu-den betonisillan kautta hieman idem-pänä. Tiehallinto on entisöinyt vanhan Aunessillan erinomaisen hienolla taval-la. Sitä pidetään Pohjolan kauneimpa-na yksikaarisena graniittisiltana. Tämä järjestyksessä toinen valtion museosil-ta on vain kevyen liikenteen käytössä. Siltaan on kiinnitetty muistolaatta.

Vanha puusilta viime vuosinaan. 1891 TKM

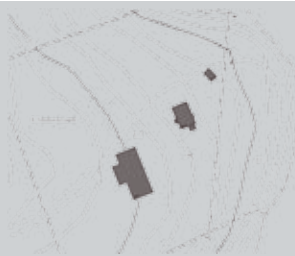

Sillan muistolaatta. EK 2007

Kivisillan ylväs kaari. ALJ 1999

Sääksniementie 224, Kämmenniemi-1-7
yksityisomistuksessa
RK III: rakennushistoria, kulttuurihistoria

Hannu Salaman kirja ”Juhannustanssit” toi Sääksniemen seurojentalon tutuksi: ”Kolmisenkymmentä vuotta sitten rakennettu talo oli keväällä nähnyt ensimmäiset remonttimiehensä. Peltikatto kiilteli kuin järvenpinta, mädänneet kaavelinrötököt oli purettu ja ravistuneen pintalaudoituksen päälle vedetty kerros keltamultaa.”

Peräjärven tila lohkottiin Iso-Kahnan tilasta vuonna 1918. Sille rakennettiin paikallista suojeluskuntaa varten seurojentalo, joka oli valmiina loppuvuodesta 1920. (Arajärvi 1979, Olli) Aivan Sääksniemen päähän kalliolle rakennettu osin kaksikerroksinen rakennus on hirrestä ja pystyvuorattu. Se sisältää suuren salin, näyttämön ja ravintolan, yläkerrassa salin parven ja pienen asunnon. Ikkunoiden ruuduissa on jugendin tapaan pieniä ja ristin muotoon leikattuja ruutuja. Satulakatoista on poistettu siihen alun perin kuuluneet kaavelit.

Sotien jälkeen maamiesseuralle siirtynyt tila myytiin yksityisille v. 1967, kun maamiesseuran toiminta lopetettiin.

Suojeluskuntavaiheeseen liittyy Sääksniementien lähelle, jonkun matkaa ennen taloa rakennettu ampumarata, jonka rakenteita on vielä metsässä jäljellä. (Olli)

Eteläpääty. KN 2007

Talo pohjoisesta. KN 2007

Silmäys kantiiniin. KN 2007

Salin pariovia. KN 2007

Leimasin ja kossupullo ovat nyt virattomia. KN 2007

SÄÄKSI

Sääksniementie 192, Sääksniemi-1-92
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, maisema

1120

Sääksen yksinäistila esiintyy maakirjassa vuodesta 1552, ja vuoden 1571 verotusluettelon mukaan se oli kylän vaurain talo. (Jokipii 1953). Tila jakaantui 1750-luvulla, mutta 1800-luvun lopulla osat jälleen yhtyivät. Nykyinen omistajasuku on hallinnut tilaa vuodesta 1665.

Tilakeskus on Matchisenlahteen laskevan rinteen päällä. 1800-luvun alussa rakennettu päärakennus sijaitsee järven puolella. Sitä on korjattu 1800-luvun lopulla, jolta ajalta nikkariperinteen mukainen uusrenessanssiasu on peräisin. Tyyli näkyy kauniisti vanhoissa ikkunankehyksissä. Sisäänkäyntisivun keskellä on poikkipääty. Rakennuksen kiilakiviperustukseen on sijoitettu kellari.

Päärakennusta vastapäätä oleva hirsirakenteinen kaksikerroksinen luh tiaitta on vuorattu. Päätyä koristaa vel likello, jonka tuuliviirissä on vuosiluku 1665. Pihan jakanut tie on siirretty nykyisin aitan pohjoispuolelle.

Päärakennuksen länsipuolella sijaitsee sementtitiilirakenteinen navetta vuodelta 1950. Kauempana pihapiiristä on hirsipintainen viljamakasiini. (SMK 1964)

Päärakennuksen takasivu. KN 2007

Lubtiaitta pihalta. KN 2007

Makasiini. KN 2007

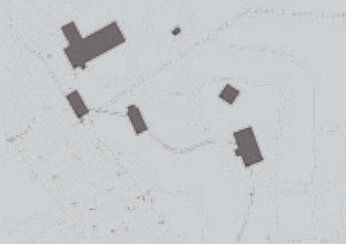
VÄRMÄLÄ JA MÄNTYLÄ

1121

Sääksniementie 8 ja 66, Värmälä-1-412, 1-445

yksityisomistuksessa

RKM III: rakennushistoria, asutushistoria, maisema

Värmälä on vuoden 1540 kantatila ja entinen ratsutila, jonka augmentti on ollut Kulkkila. Kolmikymmenvuotisessa sodassa sillä on ollut kaksi ratsumiestä. Päätilasta on erotettu vuosisatojen aikana mm. Iso-Kartano ja Niemi-Kartano.

Värmälän talouskeskus sijaitsee komealla paikalla Valkeejärven viettävällä rinteellä. Tulipalo tuhosi vuonna 1933 kaikki tilakeskuksen rakennukset ja myös lähimmän naapurin. Päärakennuksen paikalle rakennettiin v. 1936 puolitoistakerroksinen pystyvuorattu hirsirakennus, jossa on myös kivirakenteinen koko talon kokoinen kellari. Rakennuksen tyyli noudattelee kauniisti talonpoikaista klassisismia, joka näkyy pääsisäänkäynnin yläpuolella olevan poikkipäädyn päätykolmiossa ja ikkunajaossa. (Karimaa1)

Pihapiirissä on komea, v. 1933 rakennettu tiilinaavetta, josta löytyy myös klassismin aiheita. Kaksikerroksinen, pyramidikattoinen tiilimakasiini on samaa tyyliä. Pieni hirsinen otsa-aitta on erikoisen loivalappeinen.

Tilan rajalla Rakuunainhaan takana on pieni asumus, jota kutsutaan Mäntyläksi. Se on toiminut tilan muonamiehen asuntona. Asuinrakennus on valmistunut v. 1927, ja siitä on merkintä perustuksissa. Molemmat pienet piharakennukset ovat tiilikattoisia.

Päärakennuksen pihasivu. EK 2007

Komea kivinaavetta. EK 2007

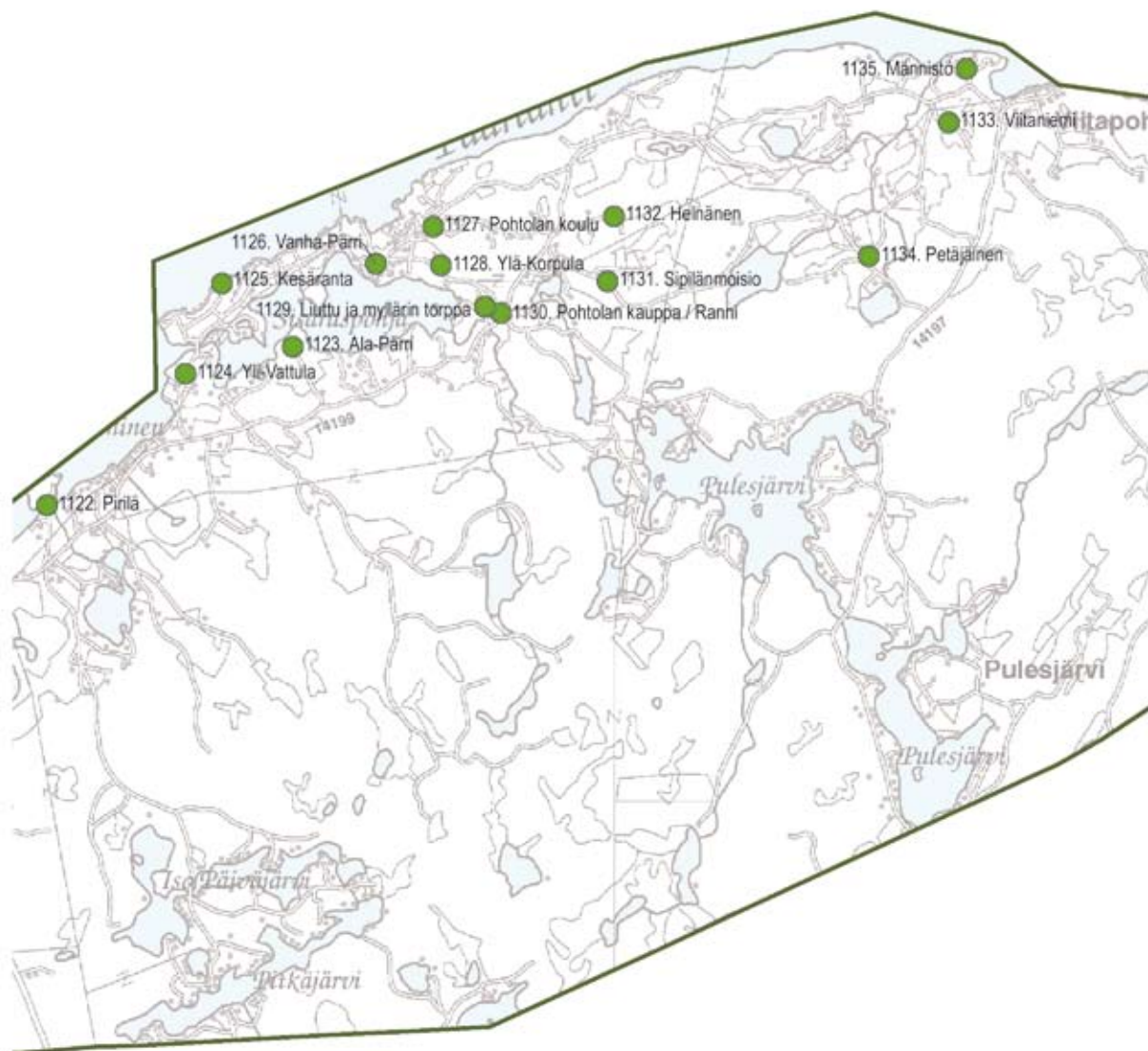

Makasiini. EK 2007

Mäntylän asuintalo. KN 2007

Paarlahden eteläpuoli

PIRILÄ

Piriläntie 54, Värmälä-2-268
yksityisomistuksessa
RM II: rakennusperintö, maisema

1122

Pirilä on kantatila, joka on ollut vuodesta 1640 lähtien samalla suvulla.

Tilan intiimi pihapiiri on erikoisen kauniilla paikalla Valkeejärven ja Paarlahden välisellä kannaksella. Vanha päärakennus on yksikerroksinen lautavuorattu hirsirakennus, jonka tupa on ollut alun perin savupirtti. Vanhimman osan kerrotaan olevan rakennettu 1600-luvulla. Rakennuksen silmiä hivelevän kauniit mittasuhteet ovat vielä korostuneet, kun kuistia on levennetty ja kuistin ikkunat ja ovet on vaihdettu vanhaan rakennukseen mallikkaasti sopiviksi.

Päärakennuksen toisella sivulla on lukkonurkille salvotusta hirrestä tehty vuoraamaton asuinrakennus. Pihan eteläreunalla on hirsipintainen pakari, jonka Onni ja Heikki Pirilä ovat rakentaneet noin v. 1900. Siinä on samantyyppiset uusrenessanssiin viittaavat ikkunankehukset kuin päärakennuksessa. Myös ullakkokerroksen laudoituksessa on uusrenessanssille tyypillistä kasetti-aihetta. (Patajoki)

Pihapiirin rakennuksia on kunnostettu 2000-luvulla pieteetillä.

Päärakennuksen tasapainoinen pihasivu. EK 2007

Pakarin eteläsivu. EK 2007

Vanha asuinrakennus. EK 2007

Pirilän pihalla Fiatin ratissa 1930-luvulla. Paavo Saarela, (Eero Hemming)

Pirilän pihapiiri satakunta vuotta sitten. TKA

ALA-PÄRRI

Ala-Pärriin tie 55, Pohtola-2-107
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, maisema

1123

Ala-Pärri on osa Pärriin kantatilaa, joka jaettiin v. 1748. Talouskeskus on luultavasti sijainnut nykyisellä paikalla perustamisvuodestaan asti. Samalla suvulla tila on ollut vuodesta 1872. (SMK 1964)

Pihapiiri on viljelysmaiden ympäröimällä mäellä Sisaruspohjaan pistävässä niemessä. Puolitoistakerroksinen hirsirakenteinen päärakennus on rakennettu pihan järven puoleiselle reunalle v. 1872 ja uudistettu v. 1973. Keskellä taloa on poikkipääty sisäänkäyntikuistien välissä. Rakennuksessa on suurikokoiset, kuusijakoiset ikkunat. Julkisivun listoitusta on yksinker- taistettu myöhemmissä korjauksissa.

Päärakennuksen vieressä olevat rakennukset on purettu. Vastapäätä sijaitseva suurikokoinen navetta rakennettiin v. 1910 osin tiilestä ja osin hirrestä, yläkerta on rankorakenteinen. (Ala-Pärri)

Päärakennuksen pihasivu. Raino Ala-Pärri 2006

Purettun talon ikkunasta. KN 2007

Navetta pihan puolelta. KN 2007

YLI-VATTULA

1124

Vattulantie 57, Vattula-6-36

Paarkartano Oy

RKM III: rakennushistoria, asutushistoria, maisema

Vattula-Ylisen kantatila, nyky-nimeltään Yli-Vattula, on tutkimusten mukaan jo 1200- ja 1300-luvuilla kuulunut Turun piispan tiloihin. 1600-luvulla se on kruununpuustellina ollut Jaakko de la Gardiella. Vattula on jaettu v. 1733, jolloin siitä ovat muodostuneet Vattula ja Alanen eli Ala-Vattula.

Ruotujakolaitoksen aikaan vuoteen 1809 saakka tila on ollut Porin jalkaväkirykmentin 1. pataljoonan Ruoveden komppanian luutnantin virkatalona. Eri vaiheiden jälkeen tila on tullut yksityiseen omistukseen vasta vuonna 1937.

Pihapiiri on kauniilla paikalla Paarlahden ja Sisaruspohjan välisellä kannaksella. Päärakennus on rakennettu v. 1868 hirrestä ja lautavuorattu myöhemmin. Sen alakerran ikkunoissa on erikoinen lasijako. Rakennus on juuri kunnostettu.

Pihapiirissä on myös pitkä hirsiaitta, jossa on sauna ja vierastiloja. Lyhyempi hirsiaitta on toiminut konesuojana. Kauempana oleva hirsinen vilja-aitta on vuodelta 1851.

Kuvat ylh. lukien:

Päärakennuksen pihasivu. JV 1999

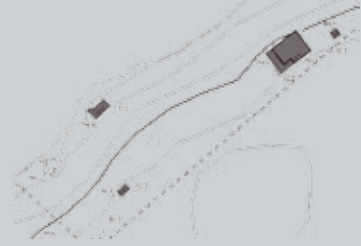
Päärakennus luoteeseen. EK 2007

Hirsiaitta. EK 2007

KESÄRANTA

Vattulantie 133, Vattula-2-1
yksityisomistuksessa
Wivi Lönn 1907
RM II: rakennustaide, maisema

1125

Tampereen Suomalaisen Tyttökoulun rehtori Ellen Cannelin osti v. 1906 Kustaa Vattulalta huvilatontin Paarlahden rannalta aivan Ala-Vattulan laivalaiturin vierestä.

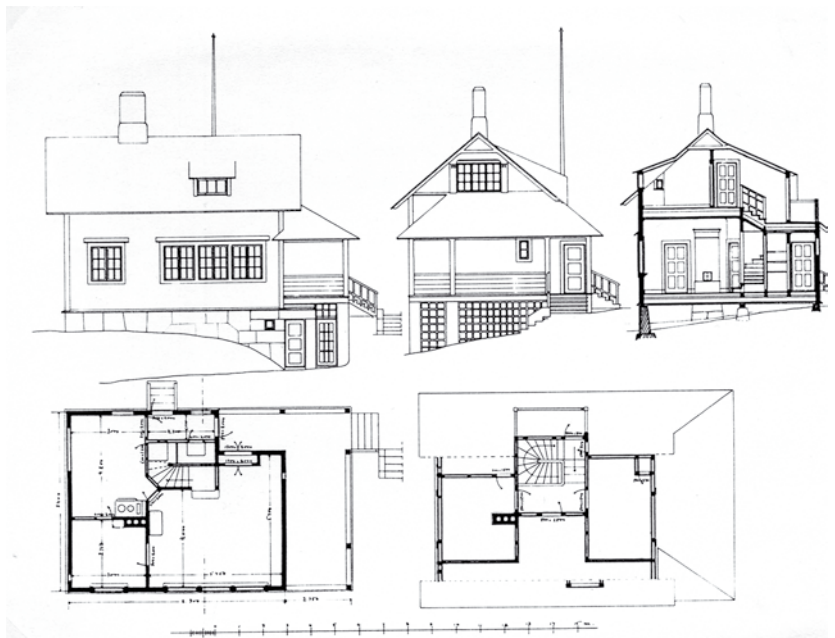
Cannelin pyysi Wivi Lönniltä, joka oli suunnitellut tyttökoulun uudisrakennuksen v. 1899, piirustukset myös rehtorin pientä kesäasuntoa varten. Huvilan vilpolassa näkyy selvästi Lönnin vastapäiselle Isonsaaren rannalle parisen vuotta myöhemmin suunnitteleman Kesämaan kuistin aihe. Alakerassa on hirsiseinäinen pirtti, kamari ja keittiö, yläkerrassa kaksi pientä makuuhuonetta. Rakennuksen ilmeikäs katto on ollut alunperin katettu päreillä, mutta se on vaihdettu huovaksi. Katolla ei ole enää piirustuksissa ollutta lipputankoa.

Cannelinin suvulta huvila siirtyi 1990-luvulla lahjoituksena nykyiselle omistajalle. (Ukkonen)

Päärakennuksen lounaispääty. EK 2007

Wivi Lönnin piirustukset v. 1907. TKA

Päärakennus järven puolelta. EK 2007

VANHA-PÄRRI

1126

Sisaruspohjantie 119, Pohtola-2-105
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, maisema

Vanha-Pärriin kantatila on säilynyt Pärriin suvulla ainakin vuodesta 1540 lähtien.

Tilan pihapiiri on Sisaruspohjantien kahden puolen tiiviinä ryhmänä. Päärakennus on rakennettu hirrestä v. 1871. Siihen on tehty myöhemmin lisäsiipi, jota on laajennettu v. 1993. Poikkipäädyssä olevan sisääntulokuis-tin ovat vinoneliökuvioiset ja ikkunat erikoisen pieniruutuiset.

Pihapiirin luoteisreunalla oleva pitkä aitta on rakennettu v. 1920. Siinä on ollut myös maitohuone, lihojen ja vaatteiden säilytys sekä viljasilo. Nytemmin sitä on jatkettu taakse konesusojalla ja liiterillä. Päärakennuksen vieressä on v. 1985 rakennettu pieni muorin pirtti. Pitkä navetta jää tien toiselle puolelle. (Yli-Pärri)

Ylh. Päärakennuksen sisäänkäynti.
EK 2007

Kesk. Pitkä riviaaitta. EK 2007

Alh. Päärakennuksen takasivua.
JV 1999

Alh. vas. Sukuviiri. EK 2007

POHTOLAN KOULU

Kansakouluntie 19, Pohtola-2-9
yksityisomistuksessa
K III: kulttuurihistoria

1127

Koulu Pohtolaan oli vireillä jo vuodesta 1897. Piirijakovaliokunta hankki uudelle koululle tontin Ala-Korpulan maista v. 1900. Koulu aloitti toimintansa kuitenkin vuokratiloissa Liutulla syksyllä 1902.

Pohtolan koulua alettiin rakentaa v. 1905 kylän reunalla olevalle kukkulalle Padustaipaleen koulun piirustusten mukaan. Rakennusurakan sai Malakias Koskinen, joten hän vastannee koulun toteutetusta muutokielestä. Yksikerroksinen rakennus on tyyliltään yksinkertaistettua uusrenesanssia, ja se valmistui syksyksi 1906. (Pirilä 1951) Pohjoispään kuistissa on vinoneliöruudutetut sivuikkunat, ja muitakin ikkunoita on koristettu T-jaon lisäksi ylimääräisellä välijaolla. Pihan puoleinen luokan kuisti on purettu ja sen tilalle on tehty uusi kuisti 1980-luvulla.

Koulu lakkautettiin jo v. 1969, ja Teiskon kunta myi sen yksityisille asunnoksi. Sen jälkeen rakennukseen on tehty saniteettitilat, pannuhuone ja sauna. (Leppihalme)

Tontilla on myös koulun aikaiset piharakennus, hirsisauna ja kiilakivikellari.

Koulun takasivu luoteesta. EK 2007

Kellarin kiilakiviseinää. EK 2007

Saunan pääty. EK 2007

YLÄ-KORPULA

1128

Sisaruspohjantie 74, Pohtola-5-130
Kiinteistö Oy Sisaruspohjantie 74
R IIIv: rakennushistoria

Ylä-Korpulan tila on vuoden 1540 kantatila.

Pihapiiri sijoittuu nousevalle rinteelle tien pohjoispuolelle. 40 m pitkä päärakennus on tehty hirrestä kiilakiviperustalle. Sitä on jatkettu kolmessa vaiheessa. Normaali-ikkunat ovat kuusijakoiset; kuistien pieniruutuisista ikkunalaseista osa on värillisiä. Rakennuksen käynnissä olevassa peruskorjauksessa lämpöeristystä on lisätty ja ulkovuorausta uusittu. Katot ovat profiilipeltiä, ja myös savupiiput on pellitetty.

Pihapiirissä oleva hirsipintainen pakarirakennus on puhdastyylinen kahdeksanjakoisine ikkunoineen. Kaksoikkoroksinen hirsinen otsa-aitta lieinee 1700-luvulta. Lampolan vieressä on myös hirsipintainen aitta. Navetan alakerta on betoniharkoista ja yläkerta lautavuorattu.

Päärakennuksen luoteispääty. EK 2007

Pakarin pääty. EK 2007

*Pakarin pitkä sivu. Jyrki Louhivuori
1983-84*

Otsa-aitta. EK 2007

LIUTTU JA MYLLÄRIN TORPPA

1129

Viitapohjantie 521, Pohtola-5-132

yksityisomistuksessa

RKM III: rakennushistoria, kulttuurihistoria, maisema

Liuttu on vuoden 1540 kantatila. Nykyinen omistajasuku on hallinnut tilaa 1700-luvulta asti. (SMK 1964)

Talon pihapiiri on Myllyojan ja Sisaruspohjan välissä. Asuinrakennuksia on kaksi, joista toinen on rakennettu perimätiedon mukaan 1800-luvun alkupuolella ja toinen sen puolivälissä. Molemmat ovat hirsirunkoisia ja vuorattuja. Vanhemman julkisivujen listoituksissa ja ikkunoiden ruutujaossa on uusrenessanssin henkeä; nurkkien harkotusta imitoiva listoitus viittaa vanhempiin tyyliakoihin. Katon keskellä on korkea vellikello. Sisätiloissa on säilynyt kaakeliuuneja. Rakennusta käytetään nykyisin pitopalvelun juhlatalona.

Entisessä vieraspytingissä on karoliininen pohjakaava, ja sen kuusiruutuiset ikkunat ja korkeat ikkunakehykset ovat saaneet vaikutteita empirestä. Pienet vinoruudutetut haukkaikkunat on sijoitettu jokaisen ikkunan yläpuolelle. Umpikuistint ikkunoiden lasijako on hyvin monimuotoinen.

Kiilakivi-, punatiili- ja lautapintainen, kaksikerroksinen navetta lienee rakennettu v. 1903 kivijalkaan hakatun vuosiluvun mukaan. Pihapiirissä on myös pitkä hirsirakenteinen riviaitta 1800-luvulta. (Liuttu)

Puron varressa on vanhasta myllypihasta jäljellä hirsipintainen myllärin asuinrakennus, joka lienee rakennettu 1800-luvulla. Paritupamallisessa rakennuksessa on vielä myllytuvan henkeä.

Pohtolan koulu aloitti Liutun talon vieraspytingissä v. 1902. Liutulle sijoittui myös v. 1924 Teiskon Kauppa Oy:n myymälä ja lyhytaikainen leipomo. (Arajärvi 1979)

Liutun pihapiiriä 1910-luvulla. TKA

Nykyisen juhlatalon pihasivu. KN 2007

Salin uuni. KN 2007

Myllärin torppa. KN 2007

POHTOLAN KAUPPA / RANNI

1130

Viitapohjantie 533, Vattula-2-20
yksityisomistuksessa
K III: kulttuurihistoria

Heikki Liuttu perusti jo mahdollisesti 1880-luvun puolessa välissä kaupan kotitalalleen, ja kolmisenkymmentä vuotta voitiin tavaroita saada Liutun kaupasta. Teiskon Kauppa Oy avasi Liutulla uuden kaupan v. 1924, ja seuraavana vuonna sen yhteydessä toimi myös leipomo. (Arajärvi 1979)

Uuden kaupparakennuksen rakentamista aloitettiin v. 1939 lyömällä tiilet rakennuspaikalla Myllyojan partaalla. Rakennustyöt hidastuivat kuitenkin talvisodan takia, ja vanhat miehet rakensivat kaupan loppuun. Funktistyyllisen rapatun rakennuksen pääkerroksessa oli myymälä ja yläkerrossa asunto. Rakennusta jatkettiin v. 1967 puurakenteisella varastosivellä, johon tuli myös myymälän sosiaalitila.

Teiskon Kauppa Oy lopetti toimintansa 1960-luvun alussa. Pohtolan kauppaa jatkoivat Kaisa Patajoki, Paavo Tulonen, Timo Koho ja Sakari Koskinen, joka joutui sulkemaan kaupan lopullisesti v. 1975. Koskinen ryhtyi muuttamaan taloa kokonaan asuinkäyttöön, ja hänen poikansa muutti perheineen taloon v. 1979. Remontissa myymälän ikkunat pienennettiin ja ovi muurattiin umpeen. Myös varastosivien tilat otettiin asuinkäyttöön. (Koskinen)

Rannin pihasivu. EK 2007

Ranni tien puolelta. EK 2007

Kaupan kassakone. Kari Koskinen 2008

SIPILÄNMOISIO

1131

Syväjärventie 71, Pohtola-5-16
yksityisomistuksessa
K III: asutushistoria

Kuisman perhe lähti sotaa pakoon Karjalasta Kaukolan pitäjältä ja päätyi Teiskoon Liutulle. Vuonna 1948 he saivat Sipilä-Moisio -nimisen tilan Liutun läheltä asutustilana.

Peltojen keskelle rakennettiin vuosina 1948-1950 hirsirunkoinen asuinrakennus asutustilojen tyyppipiirustusten mukaan. Siinä on iso tupa, kaksi kamaria ja keittiö. Eteinen on keskellä rakennusta, ja siksi savupiippuja on kaksi. Ikkunat ovat leveää, kolmijakoista tyyppiä. Huoneiden uunit, peiliovet ja keittiön komerot ovat vielä alkuperäisiä. Rakennusta on kunnostettu alkuperäistä ulkoasua kunnioittaen.

Pihapiirin toisella reunalla sijaitsee alaosaan hirsipintainen navetta, joka valmistui asuinrakennuksen kanssa samaan aikaan. Sitä on myöhemmin korotettu. Pihapiirin sauna- ja varastorakennus ilmentää myös 1950-luvun vaihteen henkeä. (Kuisma)

Päärakennus lännestä. KN 2007

Piharakennus. KN 2007

Navetan pihasivu. KN 2007

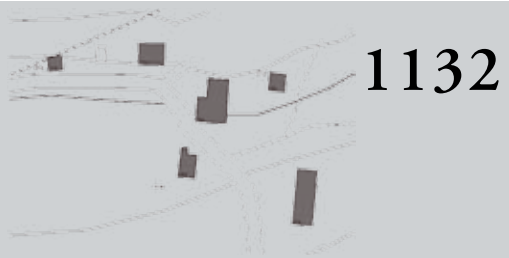
Kuistin panelointia. KN 2007

Alkuperäinen komero. KN 2007

HEINÄNEN

Heinäsentie 50, Pohtola-1-224
yksityisomistuksessa
R III: rakennusperintö

1132

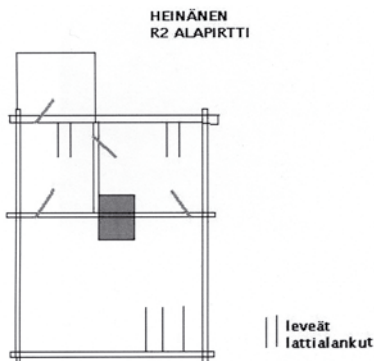
Heinäsen lohkotila on erotettu Ala-Korpulasta ja viety maarekisteriin v. 1931.

Pihapiiri on etelään viettävällä rintteellä tien päässä. Lautavuorattu, hirsirunkoinen päärakennus on rakennettu rinteeseen vuonna 1942 ja laajennettu v. 1994. Sen eteläpuolella sijaitsee ns. alapirtti, pitkänurkkainen eteiskamari-tupa, jonka vanhimmat osat ovat perimätiedon mukaan 1700-luvulta. Sitä on korotettu myöhemmin muutamalla hirsikerralla, ja ikkuna-aukkoja on siirretty samalla ylemmäksi. Rakennusta ei ole todennäköisesti koskaan maalattu. Ikkunat ovat kuusiruutuiset. Tuvan lattialankut ovat erityisen leveät.

Pihapiirin pohjoisreunalla ovat hirsirakenteiset aitta ja luhtiaita, jotka lienee rakennettu 1800-luvun puolella. (Hoivala)

Päärakennus luoteesta. KN 2007

Pirtin pohjakaavio. KN 2007

Heinäsen pirtti. KN 2007

VIITANIEMI

1133

Kaakkolammintie 5, Savo-2-60

yksityisomistuksessa

RKM II: rakennushistoria, kulttuurihistoria, maisema

Vuonna 1580 maakirjaan merkitty Viitaniemen tila on vuodesta 1602 lähtien kuulunut Viitaniemen sukulaaroille. Vuodet 1760-1856 tila on ollut jaettuna kahteen osaan. 1800-luvun puolivälissä omistajana on ollut pormestari Adam Sacklén ja vuodesta 1850 lähtien laamanni Nils Idman ja hänen perillisensä. Vuonna 1876 tila on siirtynyt Idmanin sisarentyttarelle Aina Tammelanderille ja vuoden 1912 jälkeen Mäklinin suvulle.

Loivalla mäellä sijaitsevaa Viitaniemen piha-aluetta ympäröivät pää-rakennus, väenrakennus ja makasiini. Hirsirakenteinen keltaiseksi maalattu pää-rakennus on vuodelta 1845. Se on ollut alun perin yksikerroksinen ja satulakattoinen, mutta sitä on 1914-1917 korotettu ja uudistettu nykyiseen asuun. Katto on rakennettu säterikatosta muokatuksi aumatuksi mansardikatoksi, jonka itämaisittain taivutetut räystäät kiertävät koko rakennuksen ympäri. Toisen kerroksen ikkunat on sijoitettu rakennuksen päätyihin katon ulkonemiin ja pitkien sivujen ristipäätyihin.

Pääsisäänkäynnin edustalla olevaa avokuistia reunustaa pylväikkö, joka kannattelee yläpuolella olevaa parveketta. Päärakennuksessa on kymmenen huonetta, joissa on säilynyt tyylikkäitä kattoja ja jugendovia sekä seitsemän kaakeliuunia.

Hirsipintaisessa väenrakennuksessa satulakaton katkaisee korkea ristipääty. Toisen kerroksen tilat on rakennettu vuoden 1910 jälkeen. Sisäänkäynteinä on kaksi puuleikkauskoristeista avokuistia. Sen alakerrassa on ollut leivintupa, pirtti ja työväen tiloja ja yläkerrassa pehtoorin asunto, mutta nykyisin rakennusta käytetään taloustilana. Pihapiirin itäsisivulla on pitkä hir-

sipintainen makasiini.

Kauempana on kahdeksankulmainen kiilakivillä päällystetty vesisäiliö, joka on rakennettu v. 1916. Sementitiilestä muurattu aumakattoinen navetta on valmistunut v. 1938. (Hanhilahti)

Tilan rakennuksia on kunnostettu huolellisesti ja vanhaa säilyttäen. Päärakennuksen korjaustyö on suoritettu vuonna 1983 arkkitehti Eero Väänäsen ohjeiden mukaan.

Vesisäiliö. EK 2007

Päärakennuksen pihasisivua. EK 2007

Väenrakennuksen länsisivu. EK 2007

PETÄJÄINEN

1134

Kaakkolamminperä 52, Pohtola-1-211
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, maisema

Petäjäisen paikalla oli v. 1796 kaksi torppaa, joiden kantatila oli Korpula. 1800-luvun aikana ne itsenäistyivät, sillä v. 1896 omistajina olivat Kalle ja Tekla Petäjäinen. Koko tilan nimenä oli vielä 1960-luvulla Taipale. (SMK 1964)

Nykyisellä Petäjäisen tilalla on kolme pihapiiriä. Kaakkoon kohti Kaakkolammea viettävällä rinteellä on ylimpänä kolmen hirsipintaisen rakennuksen kokonaisuus, niitä alempana tilan päärakennus talousrakennuksineen ja alimpana osin hirsipintainen asuinrakennus.

Rakennushistoriallisesti merkittävään on ylimpänä oleva pihapiiri. Hirsipintaisessa asuinrakennuksessa on suuret kuusiruutuiset ikkunat, ullakolla 12-ruutuiset. Parikuistista kuljetaan kahteen asuntoon. Vähän alempana olevissa ulkorakennuksissa on ollut karjasuojia, mutta niidenkin ikkunoissa on erikoisia lasijakoja ja mm. puolipyöreitä karmeja. Kaikki on maalattu äskettäin punamullalla, ja listat ovat valkoiset.

Keskipihan päärakennus lienee rakennettu 1800-luvun loppupuolella. Puolitoistakerroksinen, poikkipäädyllinen hirsirakennus on vuorattu ja maalattu keltaiseksi. Umpikuistin ikkunat ovat pieniruutuiset; pääkerroksen ikkunoissa on neliruutujako ja yläkerrossa kuusiruutujako. Rakennusta vastapäätä ollut navetta on purettu, mikä on vaikuttanut pihamiljööseen.

Alimpana peltojen keskellä on pienin, osin hirsipintainen asuinrakennus. Sen varasto-osassa on samanlaista erikoista ikkunalasitusta kuin ylimmän pihapiirin talousrakennuksessa.

Kuvat ylh. lukien:

Pääarakennuksen eteläsiivu. KN 2007

Yläpihan asuinrakennus. KN 2007

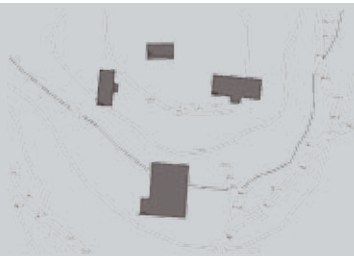
Alapihan rakennus. KN 2007

MÄNNISTÖ

Niemelännokka 11, Männistö-1-86
yksityisomistuksessa
RKM IIIv: rakennushistoria, kulttuurihistoria, maisema

1135

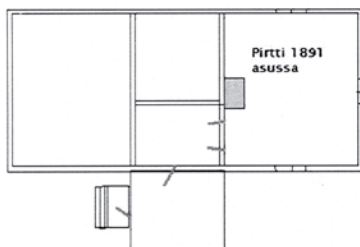

Männistön yksinäistalo on sijainnut nykyisellä paikallaan ainakin vuodesta 1788 lähtien. Nykyinen omistajasuku on hallinnut tilaa vuodesta 1891, mutta tilasta on lohkottu pääosa pois mm. siirtolaisten asuttamiseksi.

Tilan pihapiiri on kauniilla paikalla Paarlahden niemen korkeimmalla kohdalla. Päärakennus lieene rakennettu v. 1891 hirressä olevan vuosiluvun mukaan. 1970-luvun peruskorjauksessa rakennus sai täysin uuden ulkoasun, mutta vanha pirtti säilytettiin ennallaan hirsipintaisena. Pihapiirin toisella reunalla oleva uudempi hirsirakenteinen asuinrakennus on sijoitettu paikalleen v. 1924. Sen ulkoasu on 1970-luvun peruskorjauksen jäljiltä saman henkinen kuin päärakennuksessa.

Asuinrakennusten välissä on hirsipintainen luhtiaitta, joka on perimätiedon mukaan rakennettu v. 1771. Kauempana pellon reunassa on kakikerroksinen, hirsipintainen otsa-aita 1800-luvulta.

Paarlahden rantaan rakennettiin lomalaisia varten mökkejä, joita oli v. 1906 jo kuusi kappaletta. Niissä asui kesäisin kaupungista tulleita näyttelijä- ja taiteilijaperheitä. Nykyisin osa mökeistä on vielä jäljellä alkuperäisessä tarkoituksessaan, myös ympärivuotisessa käytössä. (Toivonen)

Päärakennuksen tilajako. KN 2007

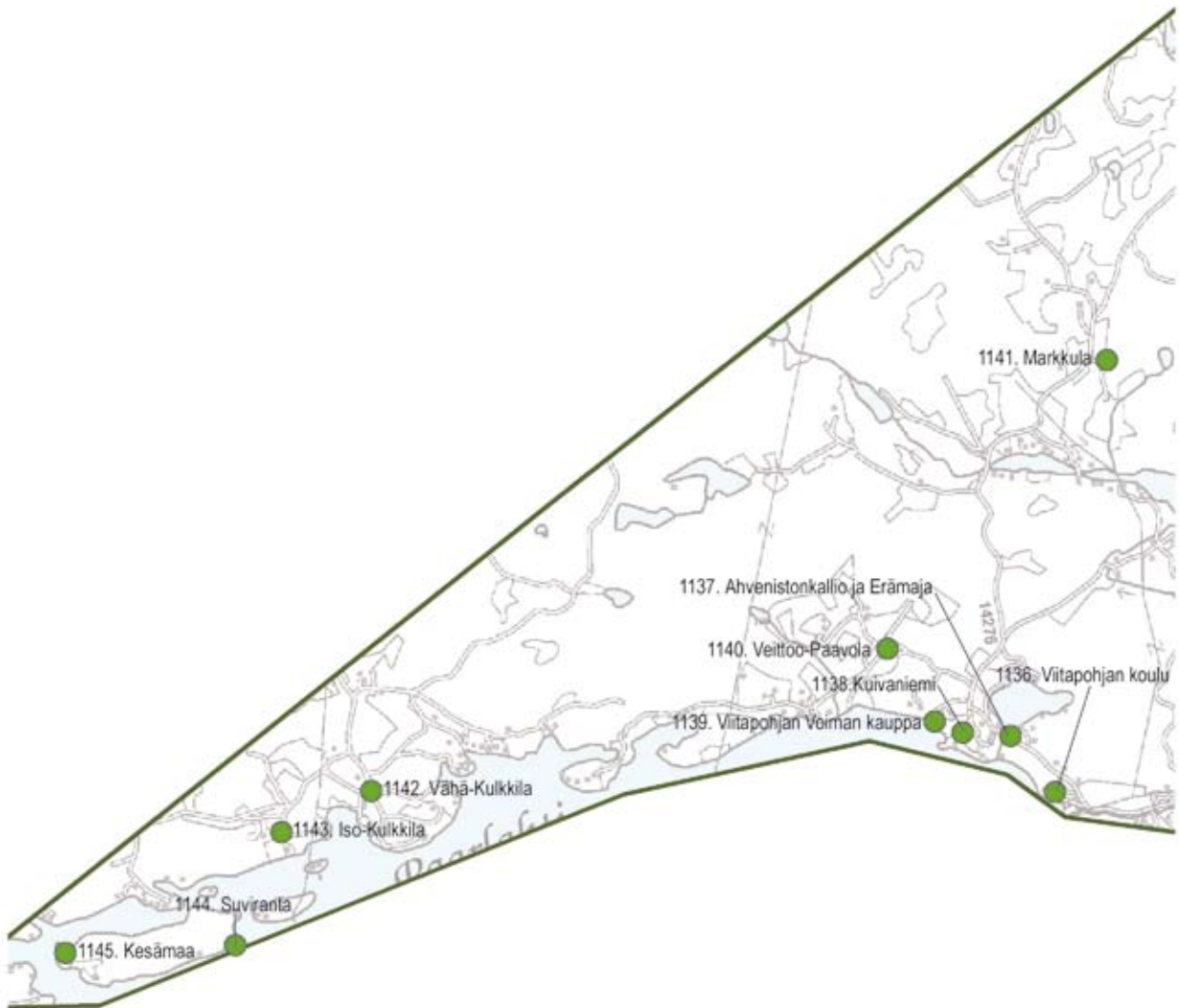

Vanhan päärakennuksen uusi ulkoasu. KN 2007

Otsa-aita. KN 2007

Savonkylä-Kulkkila-Isosaari

VIITAPOHJAN KOULU

Siltasavontie 19, Kämenniemi-1-372
Tampereen kaupunki
Heikki Tiitola 1915-1916
KM III: kulttuurihistoria, maisema

1136

Kun Pohtolan koulu alkoi täyttyä, Viitapohjan asukkaat alkoivat puhua oman koulun aikaan saamisesta vuodesta 1907. Koulu aloitti syksyllä 1911 Männistön huvilasta vuokratuissa tiloissa. Tontti ostettiin Paarlahden perukasta Lokan niemeltä helmikuussa 1915 Kahnan perikunnalta. (Pirilä 1951) Tontilta on kauniit näkymät lahdelle.

Koulun suunnittelu oli annettu Heikki Tiitolalle. Perustukset saatiin valmiiksi talvella 1916-17, mutta rauhattomat ajat siirsivät koulutalon loppulista valmistumista syksyyn 1919. Rakennuksen ulkoasuun tuli pientä jugendsävyä ovien, kuistin paneloinnin ja ikkunankehysten ansiosta. Vuonna 1951 rakennettiin opettajalle asuinhuoneet yläkertaan.

Koulu lakkautettiin v. 1972, kun Teisko tuli osaksi Tampereen kaupunkia. Tilat vuokrattiin Rakennusliitolle lomakotikäyttöön. Aivan koulun vieressä oleva sauna muutettiin ruokalaksi ja sitä laajennettiin vielä v. 1987. (Mäkelä2)

Koulun pihasivu. EK 2007

Eteläpääty. EK 2007

Siltasavontie 87 ja 88, Kämmenniemi-5-128 ja 5-116
yksityisomistuksessa ja Tampereen kaupunki
mm. Oskari Helminen 1935
RK III: rakennushistoria, kulttuurihistoria

Insinööri Ek hankki Ahvenlammin ja Paarlahden väliltä Ahvenisto-nimisen maapalstan, joka ulottui järveltä toiselle. Hänen tarkoituksenaan oli rakentaa paikalle voimalaitos, jonka käyttövoimaksi otettaisiin järvien välinen lähes 24 metrin tasoero.

Ensin hän kuitenkin rakennutti tilalle puolitoistakerroksisen hirsihuvilan, joka lienee valmistunut 1920-luvun alussa. Rakennuksessa on jo klassismin tyylipiirteitä, pilarimaiset nurkkalistoitukset, pyöreä päätyikkuna ja mansardikatto. Oskari Helminen teki rakennuksesta mittapiirustukset v. 1934 ja suunnitteli seuraavana vuonna eteläpäätyyn laajan avokuistin ja parvekkeen ja umpikuistin pohjoispuolelle. Avokuisti on myöhemmin lasitettu.

Tien pohjoispuolelle rakennettiin vähän myöhemmin 1920-luvulla puutarhurin asunto, sen varasto ja navetta sekä sauna. Puolitoistakerroksinen puutarhurin asunto on tehty hirrestä romanttisen klassismin hengessä: kiuksissa oven kahdeksankulmainen ikkuna ja palmikkokoriste, vinoruudulliset ikkunat sekä oven yläpuolelle veistetty akantuslehtikoriste ovat erikoisia ympäristössään. Ulkorakennuksessa koristeaiheita on samalla tavalla. Päätyyn ja oven yläpuolelle on tehty puolipyöreät ikkunat ja ovien yläistoissa on lehtikoristeet.

Ek menetti metsästysretkellä kätensä, johon voimalaitoshankekin lopui. Hän myi rakennukset, joista huvila on päätyynyt v. 1992 nykyisille omistajille ympärivuotiseksi asunnoksi. Sen nimi muutettiin silloin Ahvenistonkallioksi. Puutarhurin puolen osti v. 1984 Tampellalta Ahveniston Erämaa Oy, joka myi sen edelleen Tampereen kaupungille. (Kivioja+)

Kuvat ylb. lukien:
Ahvenistonkallion entinen huvila.
EK 2007

Entinen puutarhurin asunto. EK 2007

Erämajan ulkorakennus. EK 2007

KUIVANIEMI

Kuivaniementie 10, Kämmeniemi-5-127
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, maisema

1138

Kuivaniemi oli isojakokartassa perintötila, mutta 1850-luvulla se oli muuttunut torpaksi. Se lohkottiin jälleen itsenäiseksi Perttulan talosta, kun torpparilaitos lopetettiin.

Pihapiiri on luonnonkauniilla paikalla Paarlahteen laskevan töyrään päällä. Alkuperäisestä suljetusta pihasta ovat jäljellä kolmelle sivulle sijoitetut rakennukset, jotka todennäköisesti ovat peräisin 1800-luvun puolelta. Matalla päärakennus on hirsipintainen ja punamullalla maalattu; kuusiruutuisten ikkunoiden muoto viittaa 1800-luvulle. Sen vieressä on samalta aikakaudelta yksinkertainen hirsipintainen riviaitta, joka on neliosainen. Pihan kolmannelle sivulle rakennettu navetta lienee hirsirunkoiselta osaltaan myös 1800-luvun loppuajoilta, mutta sitä on jatkettu myöhemmin rankorakenteisella poikkisiivellä.

Kauempana metsän suojassa ovat hirrestä rakennetut riihi ja korkea makkasiini. Niiden hirsipintaa ei ole maalattu.

Päärakennuksen pihasivu. KN 2007

Riihen ovi. KN 2007

Paarlahti siintää pihatielle. KN 2007

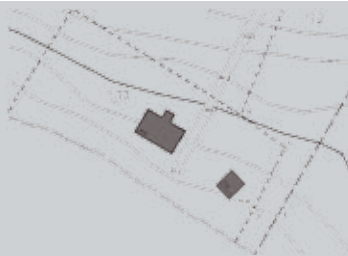
VIITAPOHJAN VOIMAN KAUPPA (JA VELAATAN VOIMA)

1139

Voimantie 36, Paavola-1-77

yksityisomistuksessa

RKM III: rakennushistoria, kulttuurihistoria, maisema

Viitapohjan osuuskauppa vuokrasi Veitto-Paavolan tilasta Paarlahden pohjoisrannalta pienen palstan kaupan rakentamista varten. Jyrkästi järveen viettävä palsta oli sovelias kaupan paikka myös vesillä kulkijoille.

Palstalle rakennettiin 1900-luvun alussa osin kolmitasoinen hirsirakennus, jonka kiilakivillä päällystetty kellari oli järven puolelta maan pinnalla. Harjakattoisen rakennuksen seinät on vuorattu myöhemmin erikoisella peiterimoitettulla pystylaudoituksella, jossa pontattu peiterima on laudoituksen kokoavana osana. Varsinaisen kaupan kerroksen uusitut korkeat ikkunat on kehystetty porrastetulla koristelistalla, joka on klassisismien ajan tyylipiirre.

Viitapohjan osuuskauppa liittyi vastaperustettuun osuusliike Voimaan v. 1918. (Ol. Voima 1950) Kaupan palsta ostettiin v. 1946 Veitto-Paavolasta itsenäiseksi tilaksi. Kaupan keskittyminen ja liikennöintitapojen muuttuminen aiheutti kuitenkin sen, että Voiman täytyi lopettaa järvenrantakauppa v. 1966 ja siirtää sen toiminta Peräpohjaan. Osuusliike Voima myi rakennuksen ja tilan Nyblomin suvulle. Rakennusta on sen jälkeen lisälämpöeristetty ja käytetty asuntona. (Nyblom)

- Toinen entinen Voiman kauppa on Velaatassa, Etelä-Arolan tie 337. Sen historiasta on kovin vähän tietoa, mutta Voimana kaupanteko loppui myös 1960-luvulla. Rakennus on nytemmin muutettu omakotitaloksi.

Kuvat ylh. lukien:

Kauppa vuoraamattomana.

(Raimo Nyblom)

Rakennuksen pääty kaakkoon nykyisin.
EK 2007

Teisko-laiva yöpyi kaupan laiturissa.
(Raimo Nyblom)

Pontattu ulkovuori. SK 1998

VEITTOO-PAAVOLA

1140

Paarlahdentie 74, Paavola-1-78
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, ympäristö

Paavolan kylän kaksi piispan lampuottilaa merkittiin v. 1557 maakirjaan. Toisesta tuli Ylinen, joka 1790-luvulla jakaantui. Sen toinen nimi oli Veitto-Paavola, joka on nykyisin maarekisterissä Veitto-Paavola. (Arajärvi 1954) Tila on ollut samalla suvulla 1600-luvun alusta. (SMK 1964)

Talouskeskus sijaitsee Kivimäen lounaisrinteellä, jolta pellot laskevat kauempana olevaan Paarlahteen. Hirsirunkoinen päärakennus valmistui v. 1888 ja peruskorjattiin nykyasuun 1920-luvulla. Sen keskellä on poikkipääty ja järven puolella kaaveli. Ikkunat ovat kuusi- tai yhdeksänruutuiset, ja ruutujako säilytettiin vuoden 1985 uusimisessa. Sen vieressä on hirsirunkoinen pakari, joka on rakennettu v. 1900. Rakennuksessa on leivintupa ja asuinhuoneita sekä luonnonkiviholvattu kellari.

Alun perin kokonaan kiilakivirunkoinen navetta rakennettiin 1900-luvun alkuvuosina. Sitä korotettiin rankorakenteisella kerroksella v. 1956. Pihapiiriin kuuluu myös pitkä saharakennus sekä sauna. Hirsipintainen kaksikerroksinen aitta on alempana tien varressa. (Uotila)

Kiilakivipohjainen navetta. KN 2007

Pihapiiri sisääntulotieltä. KN 2007

Pakari pihan puolelta. KN 2007

MARKKULA

Siltasavontie 458, Savo-3-15
yksityisomistuksessa
R III: rakennushistoria

1141

Markkulan tila mainitaan asiakirjoissa jo 1700-luvulla. Se on aikaisemmin ollut Hatanpään kartanon torppa. Suurehko metsätila sai nykymuotonsa 1930 – 1960-luvuilla.

Tilan talouskeskus on siirretty nykyiselle paikalle 1890-luvun alussa vesihuollon takia. Pihapiirin länsireunalla on yksikerroksinen hirsipintainen päärakennus, jonka vanhin osa on 1890-luvulta. Rakennusta on jatkettu sen jälkeen kaksi kertaa. Kuusijakoisten ikkunoiden kehyksissä on yksinkertaisen tyylikäs otsalauta. Eteläpäädyssä ullakon lautaverhous päättyy sahareunaisena. Lautaverhottujen kuistien ikkunoissa on pienijakoinen ruudutus. Pohjoispäähän on tehty uusin lämpökeskusjatkan lautapintaisena. Pirtin vanha ”isomuuri” on säilytetty.

Pihapiirissä on pitkä hirsipintainen aitta 1910-luvulta ja vuonna 1904 rakennetun kivilavetan kiilakiviseinät. Kauempaan on riihi, jonka seinähiirteen on kaiverrettu vuosiluku 1892. Sitä vastapäätä on siirretty kalustusuojana toimiva hirsirakennus, joka on ollut aikoinaan 1800-luvulla tilan asuinrakennuksena. Tilalla on myös 1910-luvulla rakennettu hirsinen viljamakasiini. (Heino)

Päärakennus pihan puolelta. EK 2007

Komea länsisivu pihatielle. EK 2007

Oik. Riviaitta pihalta. EK 2007

Alb. Vanha asuinrakennus varastona. EK 2007

VÄHÄ-KULKKILA

1142

Vähä-Kulkkilan tie 38, Kulkkila-1-180

yksityisomistuksessa

RKM III: rakennushistoria, kulttuurihistoria, maisema

Kulkkilan vanha kantatila jaettiin vuonna 1774 veljesten kesken. Itäinen osa sai nimen Vähä-Kulkkila. (Arajarvi 1954)

Tilan talouskeskus sijaitsee harjanteella, josta rinne laskee kohti Paarlaktea. Vanha päärakennus paloi v. 1948, jonka jälkeen 1800-luvun alkupuolella tai 1890-luvulla rakennettu väentupa korjattiin uudeksi päärakennukseksi. Yksikerroksista hirsirakennusta on korotettu takaa keskeltä kattolapetta nostamalla, jolloin yläkertaan on saatu lisää asuintilaa. Rakennuksen kuusikulmainen kuisti on sen tyyllinen erikoisuus. Takasivulle 1950-luvulla rakennettua pannuhuonetta varten on ulkoseinälle muurattu kookas savupiippu, joka sopii huonosti kokonaisuuteen.

Tilan tyylikäs kaksikerroksinen navetta on rakennettu kiilakivistä ja hirrestä vuonna 1903, sillä oven päällä on merkintä J.A.M.K. 18/8 1903. Sen vieressä on kaksikerroksinen talousrakennus, jonka alakerta on kiilakivistä ja lautavuorattu yläkerta hirsirakenteinen. Alkuosa on vuodelta 1882, ja sitä on laajennettu v. 1912. Tilan maituhuone on myös kaksikerroksinen tiilirakennus vuodelta 1905.

Teiskon Osuuskassan konttori toimi tilan päärakennuksessa vuodesta 1927 1950-luvulle ja oli auki aina, kun isäntä oli kotosalla. Laivamatkalle lähtevät lähitienoon isännät ja torpparit jättivät talousrakennuksen katokseen hevosensa laivamatkan ajaksi. Teisko-, Tervalahti-, Intti- ja Vankavesi-laivat liikennöivät tilan laituriin. (Manninen)

Päärakennus pihalta. EK 2007

Talousrakennus pihatietä. EK 2007

Maituhuone. EK 2007

Kivinavetta. Juhani Manninen 2008

ISO-KULKKILA

1143

Kulkkilantie 398, Kulkkila-1-177
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, maisema

Kulkkila on vuoden 1540 kantatila. Siihen yhdistettiin noin sadan vuoden kuluttua kylän toinen tila. Veljekset jakoivat perintötilan 1770-luvulla niin, että kaksi kolmasosaa jäi Iso-Kulkkilaan. (Arajärvi 1954) Tampereen kaupunki osti tilan maat ja metsät vuonna 1982 talouskeskusta lukuun ottamatta.

Tilan talouskeskus sijaitsee Paarlahteen viettävällä etelärinteellä. Sen rakennukset ovat ryhmittyneet nelio-mäisen pihan ympärille. Puinen päära-kennus on rakennettu v. 1837, ja sitä on korotettu keskiosaltaan vuonna 1913 kaksikerroksiseksi. Siinä yhteydessä rakennus on menettänyt alkuperäisen empiretyylinsä. Rakennusta on laajen-nettu vielä 2000-luvulla rakentamalla leveän kuistiosan päälle lasipäätyinen korotus, mikä on vieras rakennuksen muotokielelle.

Pihapiirin länsireunalla on yksi-kerroksinen pakarirakennus vuodelta 1838, ja sitä on jatkettu myöhemmin talliosalla. Pohjoisreunalle on raken-nettu v. 1900 pitkä tiilinavetta, joka on nyt varastona. Itäreunan aittarakennus lienee samanikäinen pakarin kans-sa. Aitan päädyssä on vielä vellikello. (SKS 1945)

Päärakennus pihalta ennen viimeisiä muutoksia. ALJ 1999

Pihan harmoninen tunnelma. ALJ 1999

Tiilinavetan pihasisivu. EK 2007

Aitan pääty ja vellikello. EK 2007

SUVIRANTA

Isosaari 250, Kuusniemi-3-19
yksityisomistuksessa
Elli Kuusniemi 1936
KM III: kulttuurihistoria, maisema

1144

Kuusniemen talon miniä Elli Kuusniemi suunnitteli itselleen huvilan talon maille Kuusniemen Isosaaren kärkeen. Hän myi Suvirannan tilan nykyisen omistajan suvulle v. 1948.

Huvila on Isosaaren itäkärjessä Paarlahteen laskevan töyrään päällä. Hirsipintainen ja pulpettikattoinen rakennus rakennettiin vuosien 1936-1937 aikana. Huvilassa on funktionalismin muotomaailma yhdistettynä perinteiseen hirsirakentamiseen. Pitkälle avoverannalle on nauhaikkuna, ja sen viereisen kulmauksen ikkuna on saanut pyöreän muodon. Hirsipinta on maalattu vaaleanvihreäksi.

Rinteessä on myös kaksi pienempää vapaa-ajan rakennusta, joista toinen on rakennettu samaan aikaan Elli Kuusniemen ohjeiden mukaan vanhoista heinäladon hirsistä. Ulkomuoto on saman tapainen huvilan kanssa. Rantaan aivan vesirajaan on pystytetty v. 1938 perinteinen satulakattoinen hirsisauna, joka on maalattu punaiseksi. (Drotar)

Huvila järveltä päin. KN 2007

Rantasauna. KN 2007

Huvilan länsipääty. KN 2007

KESÄMAA

1145

Isosaari 50, Kuusniemi-3-1
yksityisomistuksessa
Wivi Lönn 1908
RM II: rakennustaide, maisema

Tampereen Reaalilyseon rehtori Eino-Sakari Yrjö-Koskinen osti elokuussa 1898 Kuusniemen Alasesta huvilatonttikseen ”kolme tynnyrinalaa ja puolen viidettä kapanalaa” Isosaaren länsikärjestä. Kesämaan tila on lohkottu v. 1900.

Wivi Lönn suunnitteli v. 1908 vanhan puretun huvilan paikalle Paarlahteen laskevan rinteeseen päälle kookkaan, puolitoistakerroksisen vapaa-ajan asunnon. Siinä on 4-5 makuuhuonetta ja useita parvekkeita sekä vilpola. Jugendin tapaan korkeaan satulakattoon on aukaistu ikkunoita aumatuilla kaaveleilla ja matalilla kattolyhdyillä. Hirsirunkoon on käytetty mm. Kämmenniemiessä sijainneen riihen vanhoja hirssiä. Julkisivut on vuorattu vaakalaudoituksella ja maalattu keltaiseksi. Ikkunoissa on jugendille tyypillinen pieni ruudutus.

Rakennuksen pärekatto vaihdettiin 1930-luvun lopulla tiilikatoksi ja silloin myös osa huoneista tapetoitiin. Suuri osa huoneista on kuitenkin vielä hirsipintaisia. Kaikki kuusi alkuperäistä kaakeliuunia ovat jäljellä, samoin salin vaaleankeltaiset kalusteet, jotka ovat mahdollisesti Wivi Lönnin suunnittelemat. Rakennuksen tyyliin vaikuttaneita muutoksia ei ole tehty. Keittiön kaapisto ja liesi on uusittu vanhaa tyyliä mukaillen.

Wivi Lönn on mahdollisesti suunnitellut myös leikkimökinä käytetyn pyramidikattoisen paviljongin, jonka punaista pintaa raidoittavat pystysuorat, valkoiset listat. Siinä on yhdeksänruutui-nen ikkuna ja koristetanko katon harjalla. Vanha otsa-aitta rannalla on vanhem-paa perua ja ollut ilmeisesti paikallaan jo edellisen huvilan aikana. (Pettay)

Kesämaan osti v. 1928 professori Herman Ossian Hannelius, ja hänen sukunsa vaalii huvilan perinteitä edelleen.

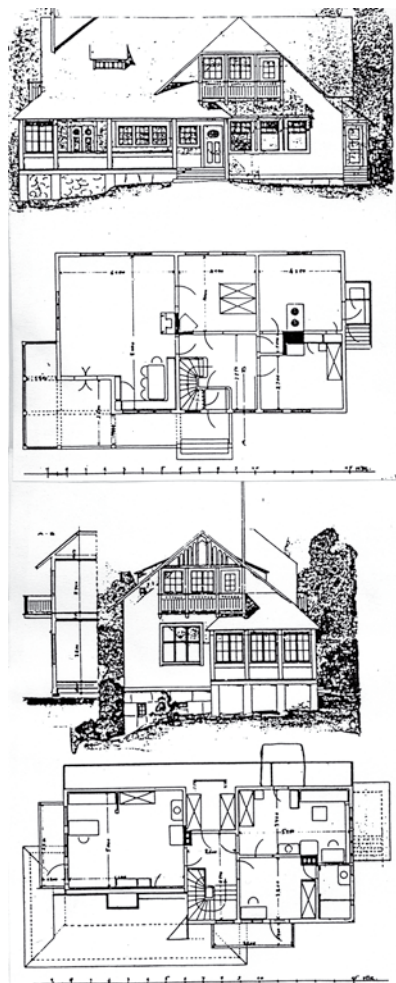
Huvilan pihasisiivä kesäasussa. KN 2007

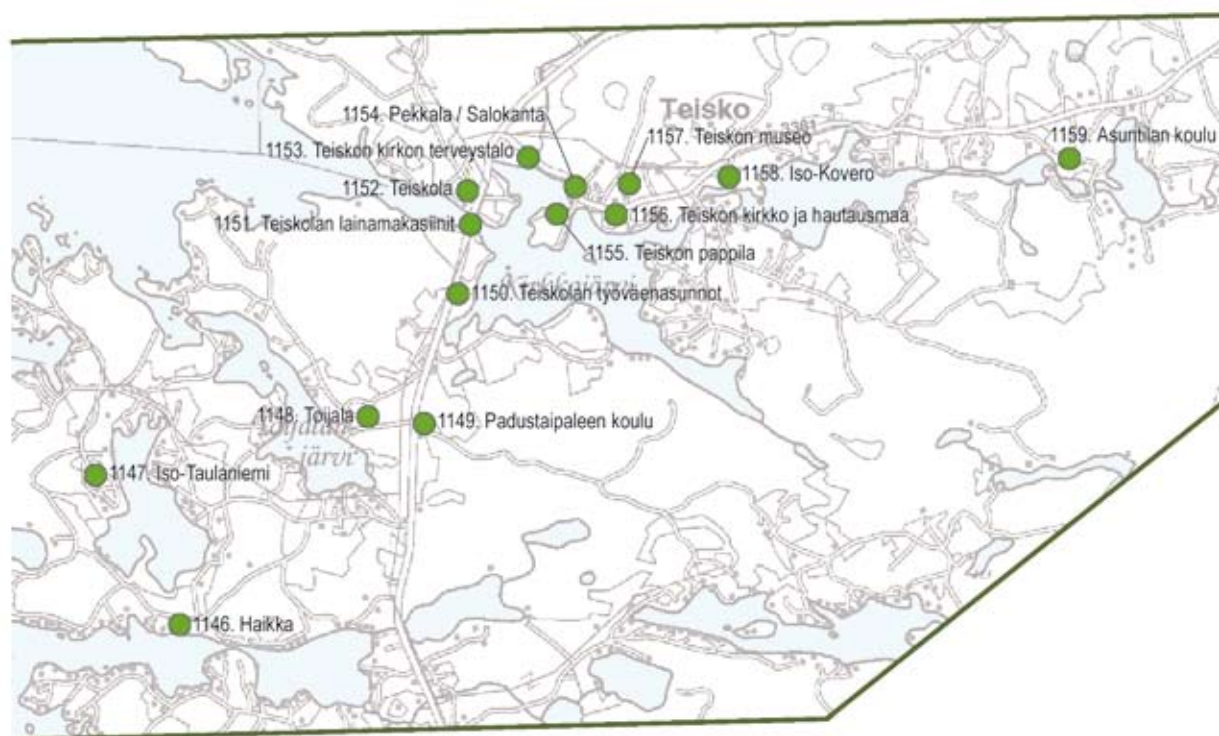
Otsa-aitta rannalla. KN 2007

*Ylb. Raidoitettu paviljongi. KN 2007
Oik. Wivi Lönnin piirustukset v. 1908.
(TKA)*

Taulaniemi-Teiskon kirkko

HAIKKA

1146

Veistämöntie 133, Padustaipale-1-97
yksityisomistuksessa
RM II: rakennusperintö, ympäristö, maisema

Haikan tila on luovutettu v. 1792 perintötilaksi Toijalan talon tyttärelle. Viimeistään silloin, mutta mahdollisesti jo aikaisemminkin, aivan Haikanlahden rannassa olevaan pihapiiriin on rakennettu tai muualta siirretty tarvittavia rakennuksia. Kaikkien asuin- ja aittarakennusten paikkoja on siirretty ajan kuluessa. Pääosa rakennuksista on hirsipintaisia.

Tilan varsinainen päärakennus, joka nykyään on enimmäkseen kesäkäytössä, on koottu vanhoista, osin edellisen päärakennuksen hirsistä noin 1870. Rakennus on uusittua kuistia lukuun ottamatta säilynyt pääasiassa vanhassa asussaan. Eteläpääty on lautavuorattu v. 1966. Pirtin seinähirret, tapitetut lattialankut, katto ja ovet ovat entisellään, vain pari ikkunaa on jouduttu uusimaan. Eteisestä ja pirtistä päästään keittiöön. Rakennuksen toisessa päässä on kaksi tapetoitua peräkamaria. Pirtin vanha uuni on korvattu tummasta tiilestä muuratulla takalla.

Vanhimpaan pihapiiriin kuuluva aitta ja päärakennus ovat vaihtaneet paikkaa keskenään. Rannalla oleva isompi aitta on siirron yhteydessä 1700-luvun lopussa tai 1800-luvun alussa madallettu kaksikerroksisesta yksikerrokseksi, jolloin siitä muodostui rintaluhti. Sen vieressä on v. 1798 rakennettu pieni otsa-aitta. Pihapiirin länsisivulla on kahdesta siirretystä erillisestä ja vastakkain asetetusta aitasta muodostettu talousrakennus, jossa on ollut mm. karjakeittiö ja asuinhuone. Pihapiirin eteläisivulle rakennettiin myös vanhoista hirsistä pakarirakennus. Koko pihapiiriä on aikanaan ympäröinyt susiaita. (Haavisto)

Haikan pihapiirissä on oma aito ja pysähtynyt tunnelmansa, ja se muodostaa yhden mielenkiintoisimmista Teiskon vanhasta rakentamisperinteestä kertovista ympäristöistä.

*Haikan pihapiiri 1910-luvulla.
(Anja Haavisto)*

Pirtissä on ajan patinaa. ALJ 1999

Päärakennus pihalta. EK 2007

*Otsa-aitta ja rintaluhti rannalla.
EK 2007*

"Kallen mökki." ALJ 1999

Kaksi aittaa yhdistettynä. EK 2007

ISO-TAULANIEMI

1147

Taulaniementie 357, Padustaipale-9
yksityisomistuksessa
RM IIIv: rakennusperintö, maisema

Taulaniemi on vuoden 1540 kantatila. 1700-luvun puolivälissä tila jaettiin veljesten kesken, ja osat saivat nimet Iso- ja Vähä-Taulaniemi.

Tilan talouskeskus sijaitsee peltojen keskellä Taulajärven rannalla lähellä Näsijärveä. Pihapiirin nykyinen hirsirakenteinen päärakennus on 1800-luvun loppupuolelta. Sitä on korotettu, uudistettu ja laajennettu viime aikoina runsaasti, ja varsinkin eteläsivun suuret yksikerroksiset lisäosat ovat muuttaneet päärakennuksen muodon täysin. Rakennusta käytetään sekä asumiseen että tilan lomakylätoiminnan keskuspaikkana.

Pihapiirin toisella reunalla on vanha päärakennus, jonka pirttiosa on 1700-luvun puolivälin tienoilta. Siihen on myöhemmin liitetty kamareita. Matala hirsirakennus on pystyvuorattu; ikkunoissa on hyvin pieniruutuinen lasitus. Pihapiirin kolmas rakennus on osin hirsipintainen pitkä aitta, jonka päädyssä on vellikello.

Lähempänä rantaa on kaksikerroksinen otsa-aitta vuodelta 1761. Toisella puolella pihaa on punatiilistä muurattu navetta, jonka yläkerta on lautavuorattu. (Pursiainen)

- Iso-Taulaniemestä pohjoiseen on Vähä-Taulaniemen pihapiiri.

Päärakennus pihalta nykyasussa. EK 2007

Riviaitta pihalta. EK 2007

Vanhan pirtin pääty. EK 2007

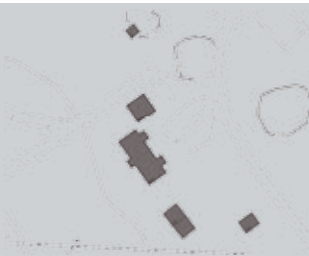

Navetan pääty. EK 2007

TOIJALA

Poukantie 30, Padustaipale-1-85
yksityisomistuksessa
RKM III: kulttuurihistoria, maisema

1148

Toijala on vuoden 1540 kantatila. Padustaipaleen kylässä oli kaksi Toijalaa, jotka pian yhtyivät. Tila on ollut vuodesta 1620 samalla suvulla siirtyen aina isältä pojalle. Toijalasta erosi Haikka 1820-luvulla itsenäiseksi tilaksi.

Laaja pihapiiri on peltojen keskellä. Päärakennuksen ja sitä vanhemman vaarinpirtin rakentamisaika on tuntematon. 1900-luvun alun valokuvien mukaan rakennukset on sijoitettu kalliolle luonnonkiviperustukselle. Seinähirret on salvottu ristinurkille; ikkunat ovat olleet kuusiruutuisia ja valkeiksi maalattuja. Katteena on ollut ajan tavan mukaan päre.

Vuonna 1926 rakennuksissa tehtiin mittava peruskorjaus Arvid Männistön ja P. Haaviston johdolla. Päärakennusta korotettiin, ikkunat uusittiin ja kuistit rakennettiin klassisismien hengessä. Rakennuksesta jäivät ennalleen ainoastaan seinähirret, jotka rapattiin. Pirtti jaettiin pienempiin huonetiloihin. Rappaus poistettiin 1970-luvulla ja seinät vuorattiin laudalla. Rakennuksen taakse muurattiin pannuhuone ja uusi savupiippu seinän ulkopuolelle. Rakennukset on yhdistetty toisiinsa putkella, jossa ovat vesi- ja lämpöjohdot.

Pihapiirin reunoilla ovat hirsi-pintaiset viljamakasiini ja sauna sekä uudempina lautarakenteinen aitta ja osin punatiilinen navetta-kalustosuoja. (Toijala)

Toijalan pihapiirissä on pidetty 1800-luvulla kestkievearia, mistä on muistona komea tienviitta. Talon isännät ovat pitkään olleet aktiivisia kunnallismiehiä. Heikki Toijala valittiin v. 1899 ja 1900 edustajaksi myös säätyvaltiopäiville. (Arajärvi 1979)

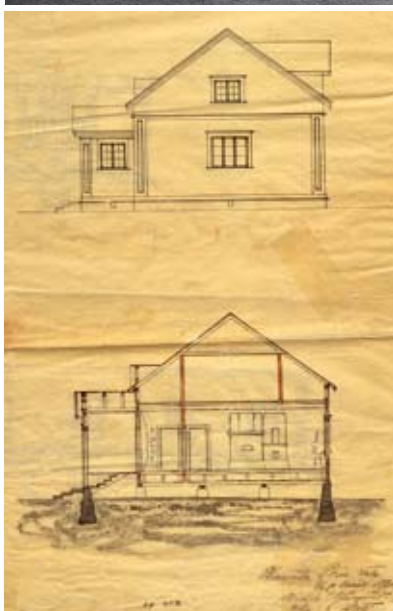
Päärakennuksen laajennuspiirustuksia.
(Heikki Toijala)

Ylh. Päärakennuksen pihasivu. EK 2007. Alap. oik. Päärakennus rapattuna. (Heikki Toijala). Alap. vas. Kesävieraita vaarintuvan edessä. (Jussi Mäenpää)

Vilja-aitta ja sukuviiri. EK 2007

PADUSTAIPALEEN KOULU

1149

Padustaipaleentie 3, Padustaipale-2-63

yksityisomistuksessa

RKM II: rakennushistoria, kulttuurihistoria, maisema

Teiskon kansanopetus ei ennen ensimmäistä kansakoulua ollut yksinomaan kirkon vähäisen opetuksen varassa. Asessori Gabriel Ahlmanin testamentivaroin ylläpidettiin vuosien 1813 ja 1852 välisenä aikana koulua ajoittain useissa Teiskon suurimpien talojen väentuvissa. Ensi kerran koulua pidettiin lukukauden verran samassa paikassa Padustaipaleen Poukalla.

Kansakouluasetus julkaistiin v. 1866, ja sen jälkeen kuntaan voitiin perustaa pysyvä koulu. Pitäjänkokous kutsuttiin koolle oman koulun rakentamishankkeen vuoksi toukokuussa 1869. Teiskolan ”patrunessa” Aina Tammelander luovutti maapalstan koulua varten Poukan tilan maista. Tamperelainen Jeremias Palenius tarjoutui rakentamaan koulun 3539 markan urakkasummalla. Piirustukset oli jo hankittu, joten ne olivat koko maata varten laadittuja tyyppipiirustuksia. Koulurakennukseen tuli sijoittaa avara luokkahuone, oppilaseteinen ja kunnantupa sekä opettajalle kylmä eteinen, sali, kaksi kamaria ja keittiö. Rakennusaineet, hirret, soran ja sammaleet, toivat manttaalien omistajat talven aikana paikalle. (Pirilä 1951)

Koulu valmistui syyskuun alkuun 1870 ja tuli maksamaan n. 5000 markkaa. Yksikerroksisen rakennuksen edessä on kuusikulmainen oppilas-kuisti. Suurikokoisissa ikkunoissa on erikoisen herkkä ruudutus. Opettaja Juho Smolanderin aikana 1882 koulurakennus laudoitettiin ja maalattiin. Nurkat saivat kivirakennusta jäljittelevän harkkomaisen listoituksen. Sen jälkeen, normaalin ylläpidon lisäksi, vain kaakkoispäädyn kuisti on muutettu.

Lähempänä tietä on yksinkertainen lautavuorattu keittolarakennus, jonka ikkunoiden ruutujaossa on jugendin tyylipiirteet. Pihapiiriin kuuluu

Koulun pihasivu. EK 2007

vielä ulkorakennus, mutta aikoinaan 1891 koulun pihaan tehty asuntolarakennus on jo purettu.

Rakennuksella on ollut monivaiheisen historiansa aikana tärkeä sija Teiskon kulttuurielämässä. Se on myös koko Hämeen vanhimpia alkuperäisessä asussaan säilyneitä vanhoja koulurakennuksia. Nykyään se on kesäasuntona. Kun koulunpito loppui vuonna 1988, tila ja sen mukana myös koulurakennus palautui Teiskolan kartanolle.

Koulu keittolan suunnasta. EK 2007

Keittola. EK 2007

TEISKOLAN TYÖVÄENASUNNOT

1150

Terälahdentie 468 ja 538, Teiskola-1-63

yksityisomistuksessa

K I: sosiaalishistoria, valtakunnallisesti merkittävä Kirkkojärven kulttuurimaiseman osana

Sekä Teiskolan vanhan meijerin yhteydessä että varsinaisen kartanoalueen ulkopuolella on työväelle tarkoitettuja asuinrakennuksia, jotka on rakennettu 1900-luvun vaihteen molemmin puolin. Asuntojen huoneluku on alunperin vaihdellut yhdestä kolmeen.

Alkuperäistä henkeä on vielä ns. Mäkelän taloissa tien varressa Teiskolasta etelään. Molemmat asuintalot ovat kivipilareille rakennettuja hirsipintaisia rakennuksia, punamullan väreissä ja valkoisilla listoituksilla yksinkertaisen tyylikkäitä. Kartanoa vastapäätä sijaitsevassa Vitasaassa olevaa rakennusta on uudistettu lautaverhouksella ja laajennuksilla, joten vain perusrungon ikkuna-aukotuksesta löytyvät enää alkuperäiset tyylipiirteet.

Mäkelän pitkäatalo etelästä. EK 2007

Mäkelän pitkäntalon itäpääty. EK 2007

Tienpuolisivu. EK 2007

Pienempi Mäkelän talo etelästä. EK 2007

TEISKON LAINAMAKASIINIT

1151

Terälahdentie 514, Teiskola-1-63

yksityisomistuksessa

KM I: sosiaalihistoria, maisema, valtakunnallisesti merkittävä

Kirkkojärven kulttuurimaiseman osana

Maassamme alettiin perustaa lainajyväästöjä pahan päivän varalle 1800-luvun alussa. Niistä voitiin antaa keväällä siemenviljaa tarvitseville, ja syksyllä oli laina maksettava takaisin sopivan koron kanssa.

Teiskon lainamakasiinit perustettiin sillan korvaan Teiskolan kartanon maalle. Vanhempi niistä rakennettiin v. 1824, ja sen vetoisuus on 1199 hl. Myöhemmin rakennettuun makasiiniin mahtuu 1718 hl viljaa. Lautavuoratut makasiinit ovat harjakattoisia ja niin lähellä toisiaan, että väliräystäät ovat yhdessä.

Viimeisinä suurina nälkävuosina 1866-1867 varastot tyhjenivät. Vuosi 1866 oli jo ollut niin huono sato-vuosi, että monet eivät olleet voineet lainaansa palauttaa. Vuonna 1867 oli täydellinen kato. Vuosi 1868 olisi ollut jo hyväsatoinen, mutta siemenviljan puuttuessa valtaosa pelloista oli kylvämättä, ja siitä johtuen nälänhätä jatkui vielä seuraavankin vuoden.

Pitäjän väkiluku oli v. 1868 vain 2542 henkeä, vaikka se v. 1860 oli ollut jo 3200 henkeä.

Makasiineja käyttää nykyisin manttaalisäätiö. (Tammela) Niillä on vielä syvällistä sosiaalihistoriallista arvoa maisemallisen arvon lisäksi.

Makasiinit etelän puolelta. JR 2008

Päädyt tielle. ALJ 1999

Tienäkymä. JR 2008

TEISKOLA

1152

Teiskolantie 7-25, Teiskola-1-63

yksityisomistuksessa

mm. J. G. Sacklén? 1806, Birger Federley 1916, 1918

RKM I, rakennustaide, rakennushistoria, kulttuurihistoria, maisema, valtakunnallisesti merkittävä Kirkkojärven kulttuurimaiseman osana

Teiskolan kylässä oli v. 1540 kaksi Teisko-nimistä tilaa sekä Salo ja Mustaniemi, jotka kaikki liitettiin 1600-luvun lopulla Teiskolan kartanoksi. (Arajärvi 1954) Siihen on 1820-luvulla liitetty vielä sen augmentti Padustaipaaleen Poukka. (SKS 1945)

Tilan omistajien historia on värikäs. Ratsumestari Wolmar von Schlippenbach sai Teisko-Teiskolan v. 1648 kiitokseksi Ruotsin kruunulle tekemistään palveluksista. Kartano perustettiin ja sai säterivapauden v. 1663. Vuonna 1684 taloa hallitsi kihlakunnantuomari Johan Spofvenhjelms, joka sai liitettyä siihen loputkin kolme kylän tilaa. Hänen sukulaisensa volontääri Gustaf Montanin aikaisissa asuinrakennuksissa oli jo koristeltuja palttinatappeja. Myöhempiä tunnettuja omistajia olivat mm. nimismies Magnus Gabriel Gadd, vapaaherra, valtiokonttorin presidentti Hans Henrik Boije ja asessori Gabriel Ahlman. Luutnantti Johan Tammelan der sai tilan haltuunsa 4.3.1794 5277 riikintaalarin hinnasta, ja sen jälkeen kartano on kuulunut hänen suvulleen.

Teiskon ainoa herraskartano sijaitsee Kirkkojärven ja Teiskolanlahden välisellä luonnonkauniilla kannaksella. Teiskolantie halkaisee talouskeskustä niin, että tien lounaispuolelle jää asutopiha ja koillispuolelle karjapiha. Teiskon päätie kulkee välittömästi talouskeskustä itäpuolella.

Päärakennus on rakennettu Teiskolanlahdelle laskevan rinteän päälle, josta on komeat näkymät lahdelle. Kaksikerroksisen hirsirunkoisen rakennuksen pystytystyöt aloitettiin v. 1806 luultavasti turkulaisen maanmittari J. G. Sacklénin laatimien, allekirjoittamattomien suunnitelmien mukaan. Sota keskeytti työt, mutta vuoden 1810 lopulla empireasun saanut aumakattoinen rakennus oli valmis.

Päärakennuksen koillisivu. KN 2007

Siihen tuli 13 huonetta ja keittiöosasto. Rakennus oli pitkään vuoraamatta ja maalaamatta. Luoteispäättyä jatkettiin myöhemmin yksikerroksisella keittiösiivellä, joka korvattiin v. 1918 Birger Federleyn suunnitelman mukaisella siivellä. Rakennuksessa ei ole asuttu vakituisesti vuoden 1926 jälkeen. Siksi kiinteät rakenteet, ovet, lattiat ja listat ovat säilyneet alkuperäisessä asussa.

Päärakennuksen ympärillä on laaja koristepuutarha. Sitä rajaavat entinen pakari-väentupa ja vaunuliiteri, jotka on rakennettu 1920-luvulla vuoraamattomina hirsirakennuksina. Pakari on muutettu myöhemmin isäntävään asuinrakennukseksi, jolloin se lienee saanut kattokaavelin yläkerran tilojen valaisemiseksi ja laajan avokuistin. Hirsipinta on maalattu punamullalla (faluröd) ja ikkunankehukset valkoisiksi.

Pääpihan pohjoispuolella on viljamakasiini ja entinen puutarhurin asun-

Pihanäkymä vaunuliiterille päin. KN 2007

Sauna, jossa on talonväen ja palvelusväen puoli. KN 2007

to. Lähempänä Teiskolanlahtea on lisäksi kaksiosainen sauna. Kaikki ovat 1920-luvulta, punamullalla maalattuja valkoisin listoin. Päärakennuksen ja rannan väliin on rakennettu tietävästi v. 1916 vuorattu leikkimökki, jonka suunnittelija on Birger Federley. (Tammela)

Karjapihan merkittävimmät rakennukset ovat navetta ja talli, jotka on rakennettu 1800-luvun lopulla. Nekin ovat hirsipintaisia ja punamullalla maalattuja. Niiden ikkunoiden suipot yläosat muistuttavat kirkonikkunoita.

Kartanon länsipuolella Teiskolanlahden rannalla on suuri puuhuvila, jota kutsutaan Annilaksi. Kaksikerroksisen pitsihuvilan rakennutti G. R. Idman 1800-luvun loppupuolella. (Luukko 1973) Pitkään käyttämättömänä se on päässyt nykyisin huonoon kuntoon.

Pakari ja talli tieltä päin. ALJ 1999

Tallin sivu tielle. ALJ 1999

Päärakennus 1900-luvun alussa. Axel Tammela

Leikkimökki. ALJ 1999

TEISKON KIRKON TERVEYSTALO

1153

Teiskon kirkkotie 32, Teiskola-1-19

yksityisomistuksessa

KM I: sosiaalishistoria, maisema, valtakunnallisesti merkittävä

Kirkkojärven kulttuurimaiseman osana

Teiskon ensimmäiset terveystalot rakennettiin Länsi-Teiskoon ja Kämenniemeen. Lääkäriä ei ollut kuitenkaan saatu pysyvästi palkattua, kun asuntokysymys oli ratkaisematta. Kunnanvaltuusto päätti pystyttää lääkärin asuintalon kirkolle. Paikaksi valittiin Teiskolan tarjoama alue kirkkotien alkupäästä.

Talon paikka on kauniilla rinteellä Kirkkojärven rannan tuntumassa. Vuonna 1951 sille valmistui osin puolitoista- ja osin yksikerroksinen rapattu rakennus, jossa oli asuintilat ja vastaanottotilat. Ulkoasussa on sotien jälkeisen functionalismin tyylipiirteet: liuskekivisokkeli, patioita, puhtaaksi muurattuja tiiliosia ja roiskerappaus. Tyyli on hyvin säilynyt. (Arajärvi 1979)

Rakennus otettiin myöhemmin kokonaan terveystoimen käyttöön terveystaloksi. Kun terveydenhuollon tilaratkaisuja uudistettiin, toiminta lopui kirkolta ja rakennus jäi tyhjilleen. Tilan käyttösopimuksen mukaan alue palautui Teiskolalle ja rakennus seurasi mukana.

Rakennus kirkkotien puolelta. KN 2007

Alaovi. KN 2007

Näkymä rannan puolelta. KN 2007

Teiskon kirkkotie 79, Kovero-1-354
yksityisomistuksessa
Bertel Strömmer 1925
R III: rakennushistoria

Salokannan kiinteistö lohkottiin Iso-Koveron tilasta Aino ja Hannes Pekkalalle ja vietiin rekisteriin v. 1926. Tilalla sijainneet Salokannan torpan asuinrakennus, navetta ja Epramin mökki purettiin huvilan tieltä.

Jyrkästi Kirkkojärveen laskevaan rinteeseen rakennettiin v. 1925-1926 vuoraamaton hirsihuvila, jonka suunnitteli Bertel Strömmer. Huvilassa on paljon samaa henkeä kuin Strömmerin Aitolahdelle suunnittelemassa Leiniön huvilassa: voimakasmuotoinen satulakatto, kattokaaveli, kulmaikkuna. Rakennus on perustettu tiilipilareiden varaan. Hirsipinta on käsitelty ruskeaksi. Ikkunat ovat olleet alun perin pieniruutuiset, kuten yläkerrassa. Alakeran ikkunat on vaihdettu 1970-luvulla, mutta ne on palautettu entiselleen meilläään olevassa korjauksessa. Huvila palautetaan lähes Strömmerin suunnittelemaan alkuperäiseen asuun.

Sisätiloissa muutokset ovat olleet vähäisiä. Hirsipinta, säilyneet uunit ja ovet antavat hyvät lähtökohdat rakennuksen entistävälle korjaamiselle.

Huvilalle kuljettiin Tampereelta höyrylaivalla Iso-Koveron laituriin. Talon rengit noutivat vieraat ja tavarat sieltä huvilalle. (Taskinen)

Huvila vastavalmistuneena. (Erkki Taskinen)

Keittiön hirsiseinää. KN 2007

Päätyä tilkittää v. 1926. (Erkki Taskinen)

Kamarin kakluuni. KN 2007

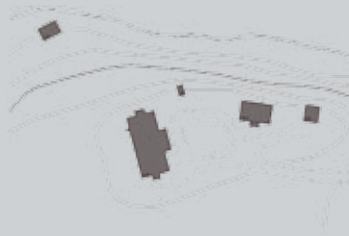
TEISKON PAPPILA

1155

Teiskon kirkkotie 88, Teiskola-2

Tampereen ev.lut. seurakuntayhtymä

RKM I: rakennushistoria, kulttuurihistoria, maisema, valtakunnallisesti merkittävä Kirkkojärven kulttuurimaiseman osana

1800-luvun lopulla rakennettu Asuntilan pappila oli verrattain kaukana Teiskon kirkosta. Siksi heräsi keskustelu uuden pappilan rakentamisesta kirkon läheisyyteen. Pitkällisen keskustelun tuloksena seurakunta päätti 1920-luvun puolivälissä rakennustyöstä. Teiskolan kartanon omistaja tuomari Tammelander myi pappilan maiksi 4 ha käsittävän Kirkkojärven Salonsaaren eli Isonsaaren. Saaren ja mantereen välinen salmi täytettiin ja tien varteen istutettiin hopeapajukuja.

Uusi pappilarakennus valmistui v. 1927 ja otettiin käyttöön seuraavan vuoden puolella. Kaksikerroksinen, aumakattoinen hirsirakennus sai klassismin mukaisen ulkoasun, johon kuuluivat leveät nurkkapilasterit, ikkunoiden yläpuoliset palmettimukaelmat ja oven päällä oleva puolikaari-ikkuna. Sisällä on vielä yksi vanha uuni ja alkuperäiset ovet.

Pihapiirissä on myös tilan työntekijöiden asuinrakennus. Yksikerroksisen hirsirakennuksen ulkoasu on yksinkertaistettu mukaelma pappilasta, mutta sen helmenä ovat sisäänkäynnin avokuistin kapiteelilliset puupilarit ja juhlava päätykolmio. Klassismin mukaisia ovat myös pihapiirin pieni ulkorakennus ja rantasauna.

Pappila on toiminut leirikeskukseksi vuosina 1982-1992 ja sen jälkeen asuintiloina. (Östring)

Pappila pihan puolelta. EK 2007

Työntekijöiden asuinrakennus. EK 2007

TEISKON KIRKKO JA HAUTAUSMAA

1156

Teiskon kirkkotie 114, Kovero-1-1

Tampereen ev.lut. seurakuntayhtymä

Matti Åkerblom 1780, 1795

RKM I: rakennusperintö, kulttuurihistoria, maisema, valtakunnallisesti merkittävä

Kirkkojärven kulttuurimaiseman osana

Kirkko hautausmaan puolelta. EK 2007

Kellotapuli. EK 2007

Pirkkalan emäseurakuntaan kuuluneen Teiskon ensimmäinen kirkko valmistui v. 1621 Kirkkojärven pistävälle Myllyniemelle. Vuonna 1636, kun Messukylä erosi itsenäiseksi seurakunnaksi, Teiskosta tuli Messukylän kappeliseurakunta. Heikosti rakennetun pitkäkirkon tilalle tuli tehtäväksi uusi pitkäkirkko jo vuonna 1669 purettavan kirkon viereen. Kirkkojen paikalle on pystytetty muistokivi. (Saarela 1960)

Toinenkaan kirkko ei ollut pitkäikäinen, sillä korjauksista huolimatta se rappeutui. Kun Teiskolan kartano vaati kirkon paikasta suurta vuokraa, uudeksi kirkon paikaksi valittiin Koveron tilan peltö Kirkkojärven pohjoisrannalla. Vaikka valtiovalta suositti kivikirkkoa, teiskolaiset halusivat rakentaa puukirkon, jonka piirustukset tilattiin tunnetulta kirkonrakentajalta Matti Åkerblomilta. Piirustukset hyväksyttiin v. 1780, mutta kiista paikasta

siirsi rakennustyön alkua syyskuuhun 1787. (Helin 1988)

Keskeneräisenä 31.8.1788 vihitty kirkko valmistui vuoden 1788 loppuun mennessä. Järvimaisemaan korkealle mäentöyräälle kohonnut rakennus oli ristikirkko, jonka sisäkulmat oli viistetty ja varustettu ikkunoilla; ristosakarot oli katettu aumakatolla. Sisätiloissa keskustaa kattoi laakea välikattokupoli ja ristosakaroissa tynnyriholvit. Lisätilaa antoivat kolme lehteriä, joten kirkon penkeissä oli istuinsijoja arviolta 850 hengelle.

Tapulin piirustukset tilattiin Matti Åkerblomilta, ja ne valmistuivat v. 1795. Valtion intendenttikonttori ei hyväksynyt niitä, vaan lähetti tilalle omat suunnitelmansa. Teiskolaiset pitivät kuitenkin päänsä, ja tapuli valmistui v. 1798 Åkerblomin mallisena. Puisessa kaksikerroksisessa kellotapulissa oli barokin henkeä. Neliömäinen

pohjakerros oli katettu loivasti kaartuvalla katolla, ja kahdeksankulmaisen kellotornin katteena oli sipulimainen kupu. (Helin 1988)

Kirkon sisustuksen koristemaalustyöt alkoivat v. 1801. Alttaritaulu, saarnatuoli ja lehteritaulut ovat turkulaisten maalareiden Gabriel Sveidelin ja Pehr Sundbergin työtä. Uuteen kirkkoon siirrettiin myös edeltäneestä kirkosta puuleikkauskoristeinen 1600-luvun puolivälissä valmistettu saar-

Kuljun hautakarmi. EK 2007

nastuoli. Pikku kappelissa on Albert Edelfeltin suunnittelema lasimaalaus, jonka ovat lahjoittaneet Carl ja Herman Mäklin.

Kirkko ja tapuli on maalattu punamullan punaisiksi ja listoitukset valkoisiksi. Katot ovat paanupeitteiset. Suurimmat ulkoiset muutokset on tehty kirkkoon vuonna 1842, kun kirkko lautavuorattiin ja ikkunoita suurennettiin kirkonrakentaja Erkki Kuorikosken johdolla. Vuonna 1906 kirkon ristikeskuksen ylle lisättiin aurinkoristi paikkaan, johon Matti Åkerblom oli esittänyt pienen tornin tai kattoratsastajan pystyttämistä. Pienemmät aurinkoristit lisättiin myös kunkin ristosakaran päihin.

Kokonaisuutena Teiskon kirkko on hyvin säilynyt ja arvokas kansanrakentajamestarien työn näyte.

Kirkkoa ympäröivä hautausmaalue sijaitsee Kirkkojärveen viettävällä rinteellä. Hautausmaa ympäröitiin v. 1825 neliporttisella kivimuurilla. Hautausmaata on laajennettu vuosina 1846, 1868 ja 1908. Kirkkomaan vanhat sukuhaudat kertovat Teiskon kanta-asutuksesta. Historiallinen muistomerkki Suomensodan ajoilta on kuuluisan teiskolaisen luutnantti Jaakko Rothin rautainen hautaristi.

Hautausmaalla on jäljellä Kuljun hautakarmi, hirsinen telttakattoinen ruumishuone, joita oli viidellä kylällä omien vainajiensa säilyttämistä varten. Se on rakennettu v. 1825 ja katettu uudelleen v. 1856. Nykyisin se toimii museona. Muiden kylien hautakarmi on poistettu. (Saarela 1960)

*Hautausmaan portteja laitetaan.
(Jussi Mäenpää)*

Kirkon kuoriossa lehterin suunnasta. Ilkka Laitinen

Kirkkoveneitä Teiskolan salmessa v. 1903. Axel Tammela

TEISKON MUSEO

1157

Teiskon kirkkotie 139, Kovero-1-267

Tampereen kaupunki

RKM III: rakennusperintö, kulttuurihistoria, maisema

Teisko-Seuran pitäjänmuseohanke toteutui Tampereen kaupunginhallituksen luovutettua seuran käyttöön 3,3 hehtaarin vuokra-alueen Kanniston tilasta kirkon läheltä. Alueelle on siirretty vuodesta 1974 alkaen lukuisia arvokkaita rakennuksia. Teisko-Seura on kerännyt museonsa suojiin huomattavan määrän esineistöä ja valokuvia sekä muistutietoa.

Ensimmäisenä alueelle siirrettiin Iso-Kivirannan ns. vieraspytinki, josta tuli museon päärakennus. Vieraspytinkin huonejako (keskellä eteinen ja sali ja molemmissa päissä kaksi kamaria) on karoliininen. Vuonna 1730 vahvistettiin Ruotsi-Suomen sotilasvirkatalojen ja rovastipappiloiden vieraspytinkien tyyppiä rakennuksiksi em., myöhemmin karoliiniseksi kutsuttu rakennusmalli. Se levisi myös vauraimpiin talonpoikaistaloihin. Vuonna 1796 rakennettun Iso-Kivirannan vieraspytinkin ulkovuoraus on jaettu kerroslistoilla kolmeen vyöhykkeeseen, joista alin ja ylin ovat vaakalaudoitusta ja keskimäinen pysty-laudoitusta. Rakennus on aumakattoinen.

Museoalueen viljamakasiineista isompi on saatu Iso-Kivirannasta ja pienempi Vähä-Taulaniemestä. Muita maanviljelyyn liittyviä rakennuksia ovat hirsiaitat, tuohikattoinen riihi ja 1700-luvulta peräisin oleva lato, joka on siirretty Uskalista. Asuinrakennuksia ovat ns. Kalliovaarin pirtti ja 1700-luvulla rakennettu ruotusotamiehen pirtti, joka on peräisin Iso-Kiimajoelta. Kortejärven tilalta saadut haapapuinen paja ja pärehöylärakennus kertovat käsityöperinteestä. Sirkkelisaharakennus on 1920-luvulta. Sota-ajan rakentamisen malliksi alueelle tehtiin myös museokorsu

Iso-Kivirannan vieraspytinki. EK 2007

Museoaitat. EK 2007

Kalliovaarin pirtti. EK 2007

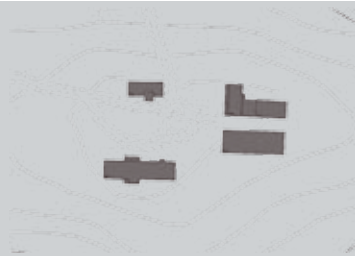
Museokorsu sisältä. EK 2007

ISO-KOVERO

1158

Teiskon kirkkotie 194, Kovero-1-330
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, maisema

Koveron kylä on saanut nimensä jo varhain keskiajalla asiakirjoissa esiintyneestä tilasta. Varhaisin asiakirja kertoo Niilo Koveron olleen lautamiehenä Hyhkyssä pidetyillä käräjillä v. 1514. Ensimmäisten maakirjojen aikaan v. 1540 Koveron kylässä ei ollut kuitenkaan Kovero-nimistä tilaa. Vuonna 1695 kylän kaikki tilat liitettiin muita suurempaan Nikkilään, ja nimeksi tuli Iso-Kovero. Samaan aikaan tila siirtyi pois talonpoikaisesta omistuksesta.

Vuonna 1696 kihlakunnantuomari Spofvenhjelm muodosti Koverosta rusthollin. Koveron rusthollin nro 71 augmentteina olivat Paksula ja Taulaniemi. Säätyläisistäntien aikaa tilalla kesti vuoteen 1806 saakka, jolloin sen osti Erkki Juhonpoika Mäkkylä, joka oli ilmeisesti Nikkilää aikaisemmin omistanutta sukua. Tila on ollut siitä lähtien samalla suvulla. Koverolla oli 1750-luvulla viisi torppaa, ja enimmäkseen niitä oli 16.

Tilan pihapiiri on komealla paikalla mäellä, joka laskee eteläpuolella järveen ja Koverojokeen ja pohjoispuolella ojaan. Edellinen päärakennus, ”vanha harmaa”, sijaitsi pihan länsipäässä. Nykyinen päärakennus on rakennettu vuonna 1884 ja sijaitsee pihapiirin eteläreunassa. Vuosina 1904-05 peruskorjauksen yhteydessä sitä laajennettiin korkealla kaksipuolisella ristipäädyllä. (SKS 1945) Vuoden 1957 peruskorjauksessa rakennusta jatkettiin itään vanhaan osaan täysin mukautetulla lisäosalla. Lautavuoratus rakennuksen seinät ovat valkoiset ja kuusiruutuisten ikkunoiden koristellut kehyslistat beigen väriset. Viimeisin peruskorjaus on 1980-luvulta.

Pihapiirin pohjoissivulla on hirsipintainen, ilmeisesti 1700-luvulla rakennettu pakari, joka on siirretty nykyiselle paikalleen v. 1875. Piha päät-

Päärakennus mäellä lounaasta katsottuna. JR 2008

Jauhpuodi pihalta. EK 2007

Pakarin pääty ja vellikello. EK 2007

tyy korkealle kiilakivisokkelille rakennettuun osittain hirsipintaiseen talliin, jonka ikkunoissa on jugendin mukaisia listoituksia. Tallin vieressä on entinen jauhupuodi ja kaluvaja. Jauhpuodiosa on uudistettu ja asuinkäytössä. Mäen alla pohjoisessa on pääosin kiilakivistä rakennettu entinen navetta vuodelta 1897. (Mikola)

Kiilakivisokkelinen talli. EK 2007

ASUNTILAN KOULU

1159

Huhtavantie 36, Asuntila-6-2

yksityisomistuksessa

RKM III: rakennushistoria, kulttuurihistoria, maisema

Vuonna 1700 ostettiin Asuntilan Alanen Teiskon pappilaksi, jona se toimi 227 vuotta. Alussa sen rakennukset olivat heikkokuntoiset ja riittämättömät, mutta isonvihan takia niitä ei voitu uusia. Uusiminen alkoi vasta v. 1780, jonka jälkeen pappilassa oli päärakennus, pirttirakennus, vaateaittoja, vilja-, kala- ja jauhoaitta, pari puotia, käymälä sekä karjapihassa tarvittavat rakennukset.

Vuonna 1878 aloitettiin Matti Korpulan johdolla uuden 6 x 15 sylvä olevan pappilan rakentaminen, joka valmistui seuraavana vuonna. Talo toimi kirkkoherran asuntona vuoteen 1927 saakka, jolloin uusi pappila valmistui lähemmäksi kirkkoa Salonsaareen.

Asuntilan kansakoulu oli aloittanut toimintansa pappilan naapurissa Taatalassa syksyllä 1923. Pirtti kävi heti ahtaaksi suurelle luokalle. Kun pappila vapautui, kunta osti sen koulua varten. Rakennusmestari H. Pirilä laati rakennuksen muutospäätökset ja August Viitanen toteutti ne. Koulu vihittiin helmikuussa 1928. (Pirilä 1951)

Rakennus on kauniilla paikalla Purnulammien laskevalla töyräällä. Yksinkertaisen lautavuoratun rakennuksen päädyissä ja ikkunoiden kehyslietoissa voidaan nähdä kaukaista empi- ren vaikutusta. Sen molempien päiden kuusikulmaiset kuistit on varustettu pieniruutuisilla ikkunoilla. Koulun pihapiirissä on vielä suuri ulkorakennus, joka lienee pappilan peruja. Se toimi koulun aikana keittolana, ruokalana ja keittäjän asuntona. Toisessa päädyssä ollut navetta muutettiin 1950-luvulla saunatilaksi.

Koulu lakkautettiin v. 1972. Rakennukset ovat nykyään yksityisomistuksessa, ja rakennusten peruskorjaus on käynnissä. Omistajan tarkoitus on rakentaa uudelleen alkuperäinen avokuisti pitkälle sivulle. (Kolehmainen2)

Koulun pihasivu. Arto Löfgren 1982-83

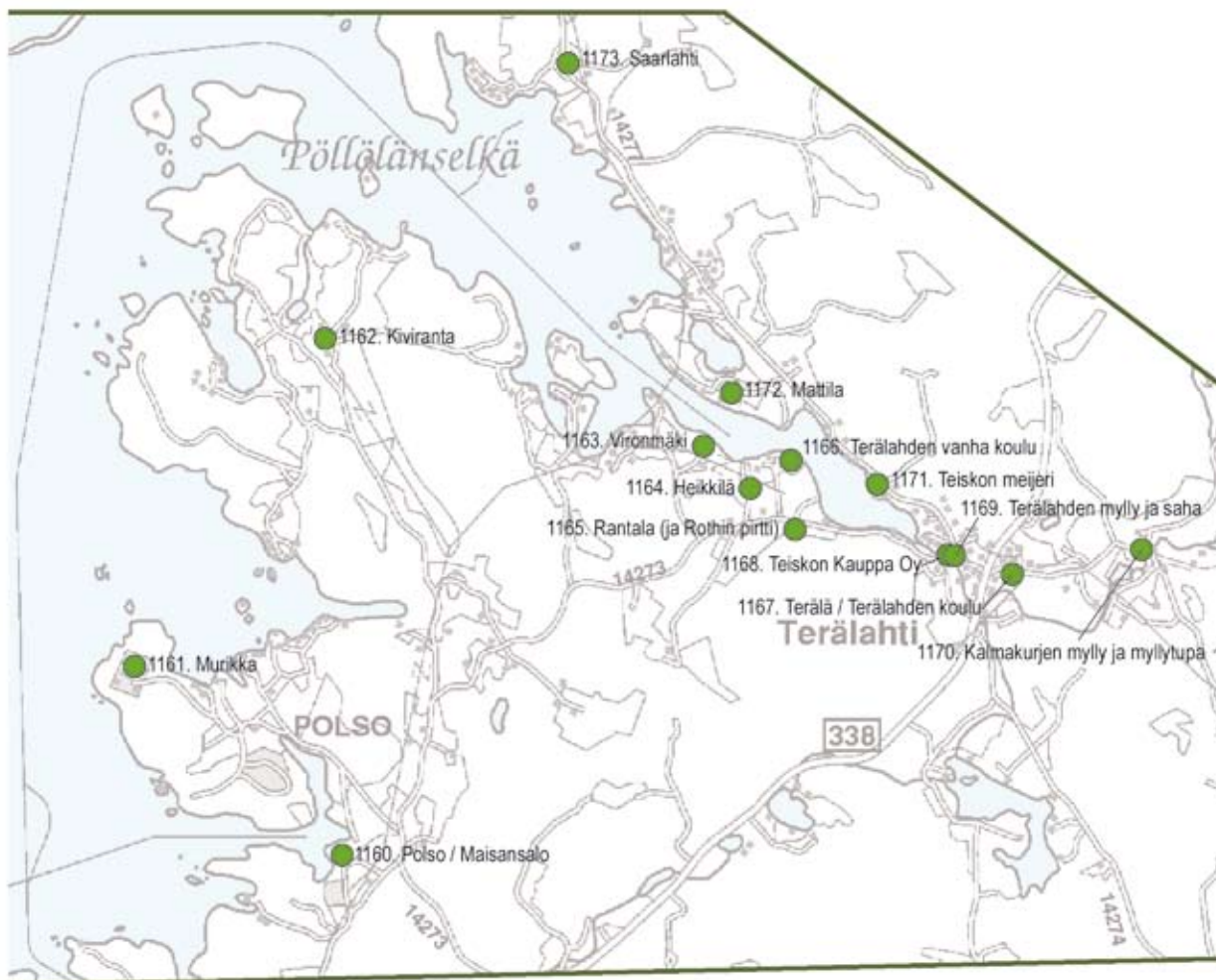

Koulun länsisivulle palautetaan purettu kuisti. EK 2007

Piharakennuksen pihasivu. Jukka Kolehmainen 2008

Polso-Terälahti

POLSO / MAISANSALO

1160

Polson tie 35, Polso-8006-3

Tampereen kaupunki

mm. Heikki Tiitola 1913

RKM III; rakennushistoria; sosiaalihistoria; kulttuurihistoria; maisema

Teiskon kunnallishallinto alkoi 29.10.1865. Sosiaalista toimintaa pyrittiin heti alusta kehittämään, ja jo vuonna 1868 päätettiin ryhtyä kartuttamaan köyhäinhoidon rakennusrahastoa. Vuonna 1907 todettiin, että ”vaivaistalon hankkiminen pitäjänsä alkaa olla olojen pakoittamaa”. Vaivaistalon perustamistoimikunta harkitsi ensin Iso-Taulaniemen ostoa, mutta v. 1912 kunnalliskotia varten hankittiin Polson tila.

Polson tila on esiintynyt maakirjassa vuodesta 1569. Tilan viimeinen omistaja ennen kuntaa oli J. W. Enqvist osakeyhtiö.

Tilan talouskeskus sijaitsee jyrkän töyrään päällä aivan Polsonlahden rannan tuntumassa. Vanhainkodin rakennuspiirustukset teki Heikki Tiitola v. 1913 Polson vanhan pirttirakennuksen yhteyteen. Mansardikattoista pirttiä laajennettiin pihalle päin matalammilla harjakattoisilla siipiosilla. Rakennusmestari J. Järvisen johdolla rakennettu kokonaisuus valmistui v. 1914. Ikkunoihin tuli jugendvaikutteinen ruutujaako. (Arajärvi 1979)

Teiskon kunnan virastot sijoitettiin vanhaan yksikerroksiseen päärakennukseen vuoteen 1960 saakka, jolloin ne siirrettiin Kämmeriniemeen. Päärakennusta on muutettu aikojen kuluessa niin, että sen vanha olemus on lähes tunnistamaton. Rakennus ja viereinen pakari on päällystetty Teiskon kirkon entisillä kattopaanuilla, jotka tilan isäntä Juuse Polso sai haltuunsa v. 1906. (Helin 1988)

Pakari on kaunislinjainen rakennus kahdeksanruutuisine ikkunoineen, joiden päällä on koristelovetut kehyslistat. Pihapiirissä on lisäksi punatiilestä muurattu suuri navetta vuodelta 1922 sekä kaksikerroksinen hirsipintainen otsa-aita. Kauemmaksi on sijoitettu

Päärakennuksen länsiosia. EK 2007

punatiilestä muurattu pyramidikattoinen makasiini, joka tyylistä päätellen on tehty navetan kanssa samanaikaisesti.

Teiskon kunnalliskodin toiminta lopetettiin v. 1976 ja rakennukset siirtyivät Maisansalon vapaa-aikakeskuksen käyttöön. Rakennusten perinteistä ilmettä on sittemmin muutettu.

Polson vanhaa pirttiä. EK 2007

Paanupintainen pakari. EK 2007

Tiilinavetta. EK 2007

MURIKKA

1161

Kuterintie 226-229, Polso-8013-6

Metallityöväen Liitto r.y.

Pekka Helin ja Tuomo Siitonen 1976

RKM III: rakennustaide, kulttuurihistoria, maisema

Metallityöväen Liitto osti v. 1975 Polson tilan maista 63 ha:n maa-alueen Taipaleenniemen päästä. Alueeseen kuului Näsijärven rantaviivaa kolme kilometriä. Alueelle rakennettiin kurssikeskus, jonka yleisen suunnittelukilpailun olivat jo edellisenä vuonna voittaneet arkkitehdit Pekka Helin ja Tuomo Siitonen. Murikka-nimi syntyi kilpailuehdotuksen nimimerkistä: murikka tarkoittaa työstämätöntä metallikappaletta. (Antila-Pippuri)

Kurssikeskuksen rakennukset sijoitettiin kauniille paikalle niemen kärkeen, missä ne sulautuvat hyvin ympäröivään luontoon. Kokonaisuuteen kuuluvat päärakennus, majoitus-tilat, urheiluhalli-kokoustila, huoltorakennus, henkilökunnan asuintalot ja rantasauna. Varsinainen kurssikeskus käsittää suojaisen sisäpihan ympärillä matalat, kuparikasettipintaiset rakennukset, joissa on käytetty myös kantavina rakenteina terästä. Suuret lasipinnat tuovat ympäröivän luonnon lähelle. 1-3 -kerroksiset rakennukset ovat tasakattoisia. Majoitusosa on mitoitettu sadalle yöpyjälle. Rakennukset valmistuivat syksyllä 1977 Asuntokeskunta Tampereen Hakan urakoimina. (Arkkitehti 1977)

Samanaikaisesti rakennettiin myös huoltorakennus sekä henkilökunnan rivitalot, joihin tuli seitsemän asuntoa. Vähän myöhemmin valmistui suuri rantasauna, joka on koottu hirsistä ja tervattu aidolla kantotervalla. Saunassa on turvekatto.

Maisema-arkkitehti Leena Iisakki-la laati kurssikeskuksen alueelle puutarhasuunnitelman. Alueen pääpolut päällystettiin Kotkasta ostetuilla nupukivillä. (Helin2)

Vuodesta 1980 lähtien tiloissa on toiminut Metallityöväen Murikka-opisto –niminen kansanopisto.

Päärakennuksen sisäänkäynti. KN 2007

Päärakennuksen ilmava aula. Auli Hannula 2008

Rivitalon piha. KN 2007

Opetussolu. KN 2007

KIVIRANTA

1162

Kuoranta 243-245, Kuoranta-1-107, 108, 109
yksityisomistuksessa
RM II: rakennusperintö, maisema

Kuorannan kylässä, joka on saanut nimensä Kuorannan eli Kivirannan tilan mukaan, oli v. 1540 vain yksi tila. Se jaettiin isonvihan jälkeen, mutta yhdistettiin jälleen v. 1884. (SKS 1945)

Tilan pihapiiri on metsäisellä mäellä, jolta avautuu kaunis näkymä länteen Näsijärvelle. Aikoinaan Vähä-Kivirannan osaan kuulunut tilan nykyinen päärakennus on rakennettu 1800-luvun alussa. Katto on muutettu satulakatoksi v. 1916 ja samalla on tehty katonharjaa korkeampi taitekattoinen ristipäätykerros. Myöhemmin rakennukseen lisättyjä ovat myös viisisivuiset telttakattoiset umpikuistit ja takasivun avokuisti. Alakerran ikkunat ovat T-jakoiset, yläkerran jugendin henkeen pienempijakoiset. Kehyslietoissa on runsaasti puukaiverruksia.

Pihapiirin toiselta laidalta sulkeva yksikerroksinen pakari on Iso-Kivirannan vanha päärakennus, joka on perimätiedon mukaan rakennettu 1780-luvulla. Sen vuorauksessa on säilynyt empirekaudelle ominaisia piirteitä. Sitä vastapäätä on kaksikerroksinen luhtiaitta vuodelta 1903. Hirsipintaisen rakennuksen päässä on korkea suippokattoinen vellikelloteline.

Pihapiirin lähellä on myös kaksi hirsipintaista otsa-aittaa. Kauempana on pieni hirsinen asuinrakennus ”Martin tupa”.

Iso-Kivirannan pihapiirissä ollut vieraspytingiksi kutsuttu rakennus on siirretty 1970-luvulla Teiskon museoalueelle. Talon hirsinen viljamakasiini on myös nykyisin museoalueella. Kivirannan pihapiiriä ympäröi aikoinaan geometrinen puustikko.

Päärakennuksen umpikuisti. EK 2007

Päärakennuksen länsisivu. EK 2007

Pakarin pääty. EK 2007

Luhtiaitta. EK 2007

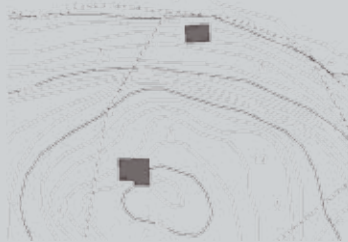

Otsa-aitta. EK 2007

VIRONMÄKI

1163

Pätöntie 46, Saarlahti-1-3
Kemianliitto
Wivi Lönn 1902
R II: rakennustaide

Aleksanterin koulun opettaja Maria Wuolle osti v. 1902 huvilatontin Terälahden etelärannalta. (Kivinen 1982)

Hän pyysi koulumaailmassa tunnettua Wivi Lönniä suunnittelemaan tontille huvilan. Lönn sijoitti jugendtyylisen hirsihuvilan tontin korkeimmalle kohdalle, josta rinne laskee jyrkästi rantaa kohti. Rannan puolelta aumakattoinen rakennus on yksinkertainen, mutta sisäänkäyntisivulle on sijoitettu suuri avokuisti sekä oleskelutilan erikeri ja sen yläpuolelle katon poikkipäätyyn liittyvä parveke. Molemmissa päädyissä on vielä pienet parvekkeet. Rakennus kääntää selkensä pohjoisen puoleiselle järvelle ja avautuu eteläpihalle.

Keltamullan värinen hirsipinta nousee perustukselta, jonka kivipilareiden välit on muurattu punatiilestä. Valkoiset listat ja parvekkeiden kaiteet, poikkipäädyn maalattu aurinkokoriste sekä pitkät räystäät antavat rakennukselle persoonallisen ilmeen.

Huvila tuli 1970-luvulla Tekstiililaitosmiesten liiton omistukseen, mutta on siirtynyt liittojen yhdistymisen kautta nykyisin Kemianliitolle. Rakennusta on hoidettu hyvin eikä siihen ole tehty sen rakennustaiteellista arvoa heikentäviä muutoksia.

Huvilan sisäänkäyntisivu. EK 2007

Huvilan itäpääty. EK 2007

Länsipääty alarinteestä katsottuna. EK 2007

HEIKKILÄ

Kuorannantie 160, Saarlahti-1-50

yksityisomistuksessa

RK III: rakennushistoria, kulttuurihistoria

1164

Heikkilä on vuoden 1540 kantatila. Se on ollut välillä Rantalalan puustellina.

Pihapiiri sijaitsee peltoalueen keskellä koivukujan päässä. Hirsipintainen päärakennus on peräisin 1800-luvulta. Korkean katon alla olevaan ullakkoon antavat valoa laudoitettujen päätyjen pieniruutuiset ikkunat, joista poikkipäädyn ikkuna on puolipyöreä ja suurissa päädyissä olevat ikkunat kolmijakoiset uusgotiikan tyyliin. Lautavuoratut sisäänkäyntikuistit on katettu eri tavalla: poikkipäädyn kohdalla on ollut tilaa korkealle telttakatolle, kun taas itäisempi kuisti on saanut matalamman, klassisistisella päädyllä varustetun katon. Rakennus on korjattu v. 1951 Oskari Helmisen suunnitelmien mukaan. (Jalkanen)

Heikkilä on aikoinaan vuorotellut kestikievarina Rantalalan kanssa. Sii-tä ajasta kertoo kestikievaripäiväkirja vuosilta 1919-1920. Talossa toimi myös Terälahden koulu vuosina 1928-1950.

Päärakennuksen länsikuisti. JV 1999

Liiterin päädyssäkin on koristeellinen ikkuna. EK 2007

Päärakennuksen itäpääty. EK 2007

RANTALA (JA ROTHIN PIRTTI)

1165

Kuorannantie 133, Saarlahti-20-10

yksityisomistuksessa

RK III: rakennushistoria, historia, kulttuurihistoria

Rantala on vanha kersantin sotilasvir-katalo, joka vuosina 1810-1839 kuului maineikkaalle Suomensodassa kun-nostautuneelle sissipäällikölle Jaakko Rothille. Sodan jälkeen v. 1812 Roth ylennettiin luutnantiksi ja samalla hän-nelle myönnettiin kultainen urhoollis-uusmitali. Luutnantti Roth viljeli Ran-talan maita ja harrasti joutoaikanaan kalastusta. Viimeisen leposijansa hän sai v. 1839 Teiskon kirkkomaalta.

Pihapiiri on metsäisen mäen alla. Rantalan nykyinen sopusuhtainen pää-rakennus on rakennettu v. 1911. Hir-sirunko on vuorattu peiterimoitettulla pystylaudoituksella 1950-luvun puo-livälissä. Ikkunat ja kuistien ovet on vaihdettu vuoden 1989 korjauksessa.

Pihapiirissä on hirsipintainen si-vurakennus piian asunto, jonka pienet ikkunat ovat yläosastaan teräväkärki-set. Sen jatkeeksi on tehty lautaraken-teinen vaja. Päärakennusta vastapäätä on vanha punatiilinavetta. (Sorri)

Rantala toimi kestäkievarina 1930-luvun alkuun asti. Alkuperäinen Rot-hin pirtti, joka sijaitsi pellolla talosta 100 m lahdelle päin, toimi vielä 1950-luvulla olkilatona, mutta on sittemmin purettu ja käytetty urkuharmoonien puutavaraksi. (Mäenpää2)

Rantalan pihalla v. 1914. (Jussi Mäenpää)

Päärakennuksen takasivu. EK 2007

Rothin muistoristi kirkkomaalla. JR 2008

Tiilinavetta lisäosineen. EK 2007

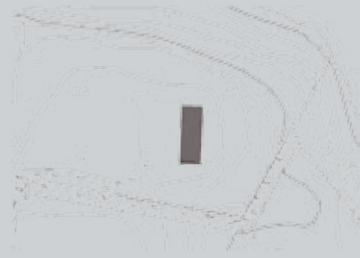

Piian asunto. EK 2007

TERÄLAHDEN VANHA KOULU

1166

Huuttavansalmentie 30, Saarlahti-20-7
Tampereen kaupunki
Rakennustoimisto Heikki Siikonen 1949
KM III: kulttuurihistoria, maisema

Terälähdän oman koulun tarve tuli esille jo v. 1919, mutta vasta Jutilan koulutalon rakentaminen toi asiaan uutta puhtia. Jopa Vironmäen huvila oli yhtenä kouluehdokkaana, kunnes vuokratilat löytyivät Heikkilän talosta. Koulu toimi siellä vuosina 1928-1950. Varsinaisen koulurakennuksen tontti saatiin entisen valtion omistaman Rantalalan sotilasvirkatalon mailta Terälähdän rantaniemekkeeltä.

Rakennustoimisto Heikki Siikonen suunnitteli paikalle kolmikerroksisen koulurakennuksen, jonka Reino Ahtela Oy rakensi kevytbetonitiilistä. Roiskerappauksella pinnoitetun rakennuksen tyyli oli yksinkertaisuudessaan aikakaudelle tyypillinen. Alakerrassa oli mm. juhla- ja voimistelusalit sekä keittola, keskikerroksessa luokkahuoneet ja ylimmässä kerroksessa opettajien asunnot. Talo vihittiin käyttöön 29.9.1950 Teiskon kansakoululaitoksen 80-vuotisjuhlien yhteydessä. (Pirilä 1951)

Kun Terälähdän uuden koulun laajennus valmistui v. 2002, koulunkäynti päättyi vanhassa koulussa. (Hiltunen) Tilat vuokrattiin Hämeen partiolaisille.

Koulu pihan puolelta. KN 2007

Kehystetty päätyikkuna. KN 2007

Koulun itäisivua. KN 2007

TERÄLÄ / TERÄLAHDEN KOULU

1167

Niemikyläntie 14, Kiimajoki-3-212
Tampereen kaupunki
mm. Timo Penttilä 1962, Mikko Uotila 2001
RK III: rakennushistoria, kulttuurihistoria

Teiskon suojeluskunta rakensi 1930-luvun alussa toimitalon Terälähdén keskusta Terälähdén tilasta v. 1925 lohkotulle tilalle. Paikka oli Kiimajokeen laskevan rinteen päällä. Kaksikerroksinen puurakennus siirrettiin suojeluskuntien lakkauttamisen jälkeen osakeyhtiö Terälän Seuratalon omistukseen. Rakennuksessa toimi mm. Meijerin kauppa ja sen jälkeen Tuotanto.

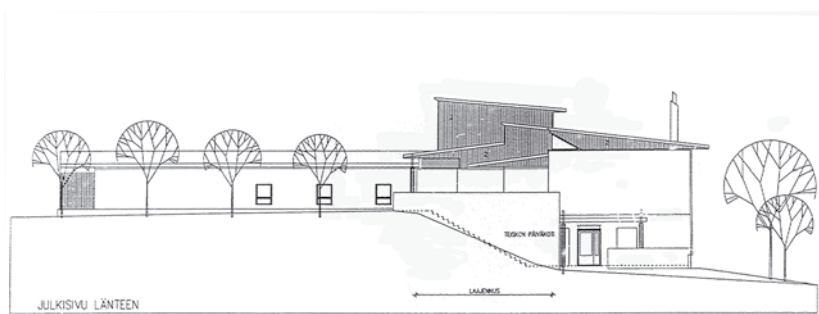
Teiskolaiset saivat v. 1961 luvan perustaa kuntaan yhteiskoulun. Se aloitti toimintansa Terälässä, mutta oman koulurakennuksen suunnittelu aloitettiin saman tien. Timo Penttilän piirustukset valmistuivat v. 1962, ja koulutyö alkoi uudessa talossa syksyllä 1963. (Arajärvi 1979)

Terälän viereen rakennettu koulu oli osittain kaksikerroksinen ”rationaalinen maalaiskoulu”. Se muuttui koulu-uudistuksen yhteydessä yläasteeksi.

Kun koululaisten määrät vähenivät Teiskossa, koulujen yhdistäminen johti siihen, että Terälähdén yläastetta laajennettiin ja muita kouluja lakkautettiin. Mikko Uotila sai tehtäväkseen peruskorjauksen ja laajennuksen suunnittelun v. 2001. Terälään sijoittui päiväkotia ja kirjasto, entiseen yläasteen kouluosaan 1.-6. luokat ja luontokoulu.

Koulupiha Terälän edustalta katsottuna. KN 2007

Mikko Uotilan laajennuspiirustus v. 2001.

Vanhaa yhteiskouluosaa. KN 2007

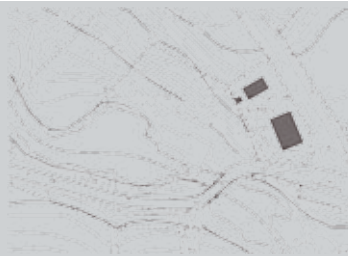

Terälä nykykuosissaan. KN 2007

TEISKON KAUPPA OY

1168

Kapeentie 3, Kiimajoki-3-43
yksityisomistuksessa
KM III: kulttuurihistoria, maisema

Teiskon Kauppa Oy:n puuhamichinä olivat kirkkoherra Heininen ja opettaja Taulaniemi, ja uuden yhtiön yhtiöjärjestys hyväksyttiin 1.1.1923. Yhtiön kauppojen lukumäärä kasvoi nopeasti, ja niinpä tuli välttämättömäksi rakentaa yhtiölle oma toimitalo. (Aräjärvi 1979)

Kaksikerroksinen rapattu tiilirakennus valmistui Kiimajoen töyräälle kesällä 1930. Aumakattoisen liiketalon julkisivut olivat funkismaisesti pelkistettyä klassisismia. Sen alakerrassa oli useita liikehuoneistoja ja yläkerrassa toimistotiloja. Rakennuksessa ovat toimineet mm. Teiskon Telefooni Oy:n puhelinkeskus, postikonttori, pankki ja kauppa. Teiskon Kauppa Oy:n oma toimisto oli siellä 1950-luvun alkuun, jolloin se muutti keskusvaraston yhteyteen Aunessillan kupeeseen. Kun pitäjän väkiluku jatkuvasti väheni, yhtiö joutui lopettamaan toimintansa 1960-luvun puolivälissä. Rakennus myytiin yksityisille.

Keskeisesti sijaitseva liikerakennus on toiminut sittemmin mm. kirjastona ja asuintiloina. (Sillman)

Toimitalon vihkiäiset 22.8.1930. TKA

Vanha nimi kuultaa päädystä. EK 2007

Rakennus etelästä. EK 2007

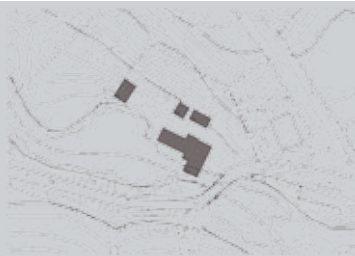
TERÄLAHDEN MYLLY JA SAHA

1169

Kuorannantie 22, Kiimajoki-3-196

yksityisomistuksessa

KMT III: kulttuurihistoria, maisema, teollisuushistoria

Rakenmus mäeltä. EK 2007

Kiimajoen Teräkosken myllypaikka on kuulunut alun perin Iso-Mattilan tilalle, jolla on ollut pato ja mylly vähän nykyistä alempana.

Vuonna 1832 talolliset Matti Mattila ja Heikki Heikkilä sekä Teiskolan ratsutilan omistaja Johan Tammelan-der anoivat maaherran lupaa sahamyllyn perustamiseen ja saivat myönteisen päätöksen seuraavana vuonna. Sahamyllly hävisi jo vuoden 1847 tienoilla. Vuonna 1859 Henrik Iso-Mattila luovutti ratsutilalliselle Esaías Schulzille 50 vuoden ajaksi oikeuden Kiimajoen koskeen sekä luvan perustaa ”tullijauhomylllyn, jossa on kaksi kiviparia ja erillinen kivipari ryynnintekoa varten, tai jonkin muun vesilaitoksen”. Schulz siirsi oikeutensa kaupunginkirurgi Molinille ja tämä edelleen Sorilan kylästä olleelle talolliselle Matti Kulkkaalle.

Vuonna 1896 Iso-Mattilan isäntä Erland Hörtsänä vuokrasi myllyn ja sahan kauppias J. K. Hildénille. Eräiden välivaiheiden jälkeen oikeudet siirtyivät v. 1925 monitaitoisille ja yritteliäille Ikosen veljeksille. Heillä oli koskessa saha, mylly, sähkölaitos ja verstaas. V. 1925 oli sähkölaitoksessa yli 10 kVA:n generaattori. Koko Terälahden keskusta valaistiin yli 20 vuoden ajan omalla sähköllä. Toivo Ikonen harrasti yrityksen hoidon ohessa kanteleiden, viulujen, kellojen ja valokuvauskoneiden valmistusta. Myllyn toiminta lop-

pui 1940-luvulla ja sahan v. 1969. Sen jälkeen tiloissa on valmistettu ovia ja ikkunoita, korjattu urkuja ja muutettu osa tiloista asunnoiksi. (Ikonen)

Myllyn vanhin osa lienee rakennettu Esaías Schulzin aikaan 1860-luvun tienoilla. Sen alakerta on osittain kivistä ja ylemmät osat lautavuorattua hirttä. Mylllyn johti tiesillan alta vesiputki, joka lahonneena purettiin v. 2005. Uusi tuloputki on rakenteilla. Sahaosa on kivipilareiden varaan rakennettu lauterakennus. Sen sisälle on

johtanut rullavaunurata, josta on vielä osa jäljellä. (Kolehmainen2)

Sahaus käynnissä n. 1954. (Maija Ikonen)

Saha uutena. (Maija Ikonen)

Tukinuittoa sahalla. (Maija Ikonen)

KALMAKURJEN MYLLY JA MYLLYTUPA

1170

Niemikyläntie 104, Kiimajoki-878-3

Teisko-Seura

KMT II: kulttuurihistoria, maisema, teollisuushistoria

Kalmakurjen koski on yksi Kiimajoen viidestä koskesta ja myllyn paikkana niistä paras. Ikimuistoisista ajoista lähtien Kalmakurjessa on ollut mylly, jopa kaksikin. 1800-luvun lopulla koskessa oli ”Lahhoon” mylly ja Laurénin mylly. Molemmat olivat veden pohjoisrannalla ja ns. ylävesiratasmyllyjä. Kosken etelärannalle rakennettiin 1924-25 uusi turbiinikäyttöinen mylly, ns. Niemen mylly, joka paloi v. 1980. (Ikonen)

Kosken putous on kuusi metriä, ja se on pieniä poikkeuksia lukuun ottamatta pystynyt jauhamaan ympäristön asukkaille leipäviljaa läpi vuoden.

Vuonna 1875 vanha mylly vaihtui jalkamyllystä vesiratasmyllyksi. Jutilan ollessa v. 1906 myllyn vuokraajana sen puinen rattaisto uusittiin samaksi, joka myllyssä on vielä tänäkin päivänä nähtävänä. Myllyn käyttö loppui jo v. 1936. (Naappila 1973)

Vuonna 1957 ”lahko”, jonka muodostivat lähiseudun asukkaat ja Kalmakurjen uusi mylly, lahjoitti silloin jo käyttämättömän hirsipintaisen

myllyn Teisko-Seuralle museotarkoituksiin käytettäväksi. Myllyn vesiputki on purettu.

Pieni kaksihuoneinen myllytupa on toiminut myllärin asuntona 1800-luvun lopulta 1950-luvulle. Pirtti ostettiin museoksi v. 1963.

Kosken kuulujen mylläreiden jou-

kosta erottuvat Kalle Helin vanhempi, Kalle Laurén vanhempi sekä ”vanha Kivinen” ja Kalle Niemi. Myllyn rakentajista muistetaan orivesiläinen Päilahden Mattila, Mooses Toivonen Viitapohjasta ja seppä Kalle Jokinen Velaatasta.

Museomylly ilman vesiputkea. ALJ 1999

Myllytupa mäellä oikealla. EK 2007

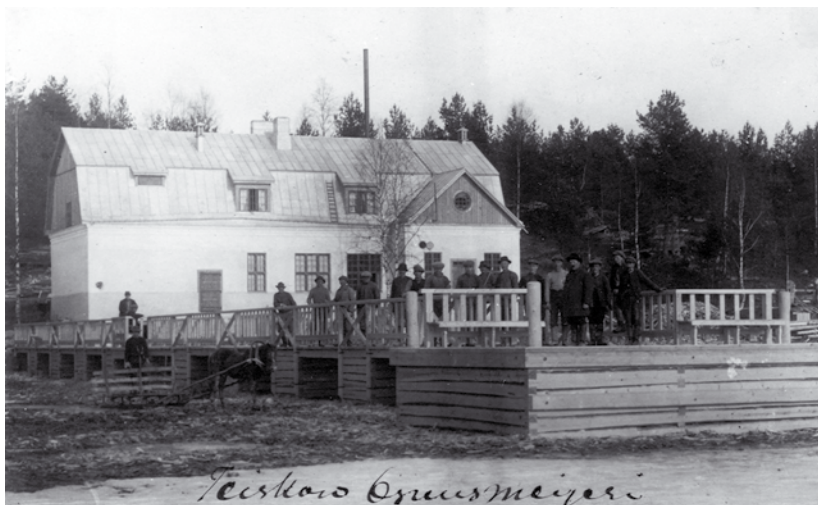
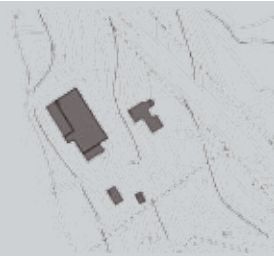
Niemen mylly valmiina. Toivo Ikonen 1925. Mylly paloi v. 1980.

TEISKON MEIJERI

1171

Kapeentie 83, Kiimajoki-3-30
yksityisomistuksessa
KMT IIIv: kulttuurihistoria, maisema, teollisuushistoria

Meijeri uutena ja laiturin rakentajat. Toivo Ikonen 1925 (Maija Ikonen)

Teiskon Osuusmeijeri perustettiin v. 1924. Terälahden rannalta hankittiin Mattilan maista tila meijerirakennusta varten.

Puolitoistakerroksinen meijeri valmistui seuraavana vuonna tasaiselle paikalle hyvin lähelle rantaa, ja se otettiin käyttöön 3.3.1925. Mansardikattoisen rakennuksen alakerta on slammattua betonia ja yläkerta lautaverhottu. Rantaan tehtiin laivakuljetuksia varten

kymmenarkkuinen laituri. Maitoa tuotiin meijeriin myös veneillä ja maantietä hevospeleillä. (Arajärvi 1979) Rannan puolelle on tehty myöhemmin yksikerroksinen kellarin laajennus, joka on ensimmäisen kerroksen terassina. Luoteispäätyyn on avattu lisää ikkunoita, ja toisen kerroksen asuntoon on rakennettu pieni parveke.

Ylemmänä rinteellä on sementtitiivistä muurattu pannuhuone ja sen vie-

Pihakatos. ALJ 1999

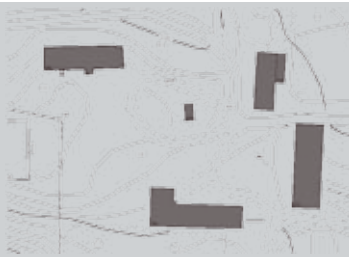
ressä punatiilinen pyöreä savupiippu.

Sotien jälkeen meijerin maitomäärät vähenivät. Vuonna 1956 meijeri siirtyi Valion omistukseen ja sen toiminta tyrehtyi. Rakennusta käytettiin sen jälkeen kesäkotina ja välillä myös asuntolina ja varastotiloina. Se on ollut pitkään tyhjillään, jona aikana rakennus on päässyt huonoon kuntoon.

MATTILA

1172

Tikkamännnyntie 33, Kiimajoen kylä
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, maisema

Kiimajoen kylässä oli v. 1540 Kiimajoen ja Nallin tilat, jotka molemmat jakaantuivat 1700-luvulla. Kiimajoen tila jakaantui Vähä-Kiimajoeksi ja Iso-Kiimajoeksi, joista jälkimmäisen nimenä oli myös Iso-Mattila. Iso-Mattila jaettiin v. 1925 edelleen Mattilan, Vähä-

Mattilan ja Uusi-Mattilan tiloiksi.

Mattilan vanha talouskeskus on komealla paikalla Terälahden ja Mattilanlammin välisellä kannaksella. Tilan nykyinen päärakennus on vuodelta 1908, ja se on uusittu v. 1965. (Taulaniemi) Ikkunoiden malli säilyi samana,

mutta katto- ja harjakoristeet poistettiin, samoin vellikello.

Mattilan paksuseinäinen kiilakivinavetta oli Teiskon ensimmäisiä, sillä se rakennettiin jo vuonna 1888. (SMK 1964) Talolla oli vielä 1800-luvun alussa oma mylly Kiimajoen koskessa.

SAARLAHTI

1173

Kapeentie 421, Saarlahti-2-87

yksityisomistuksessa

Viljo Mäkkylä 1902

RKM III: rakennushistoria, kulttuurihistoria, maisema

Saarlahti on vuoden 1540 kantatila. Se on saanut vanhan käytöstä poistetun nimensä Pöllölä tilaa vuosina 1540-1552 hallinneesta Olavi Pöllöstä, joka oli alueen asuttamisen aikoihin tullut Vesilahdelta. Nykyinen suku on hallinnut tilaa vuodesta 1910.

Saarlahden talouskeskuksessa ja varsinkin sen päärakennuksessa ilmenivät selvästi teiskolaisten mahtitalojen ja vanhojen omistajasukujen pitkät ja arvokkaat perinteet. Pihapiiri sijoittuu lounaaseen, Pöllölänselkää kohti laskevaan rinteeseen. Suuri osittain kaksikerroksinen hirsirakenteinen päärakennus on agronomi Viljo Mäkkylän piirtämä ja valmistui v. 1902. Uusrenessanssia ja nikkarityyliä omaavan rakennuksen keskellä on poikkipäädyt. Pääsisäänkäynnissä ja eteläpäädyssä on avokuistit, joiden pilarit ja kaarevat yläosat on koristeltu puuleikkauksin. Alakerran ikkunat ovat leveitä, yhdeksänlaisia. Rakennus on peruskorjattu v. 1960.

Päärakennuksessa toimi Jutilan-Terälahden kansakoulu vuosina 1919-1929 sekä Kurun ja Teiskon kihlakunnan käräjät v. 1929-1939. Komeassa salissa mittaa vieläkin aikaa Jac. Könönin valmistama kaappikello.

Päärakennuksen pihapiirissä on lautarakenteinen kellopuoti ja pitkä hirsipintainen vaateaitta. Sen takana on kiilakivistä koottu makasiini. Tilan navetta on myös alaosaltaan kiilakivistä ja yläosaltaan lautapintainen; se valmistui v. 1901. Muut talousrakennukset ovat hirs- tai lautapintaisia. (Karimaa2)

Päärakennus pihan puolelta. Risto Karimaa 2006

Päärakennuksen länsisivun poikkipääty. EK 2007

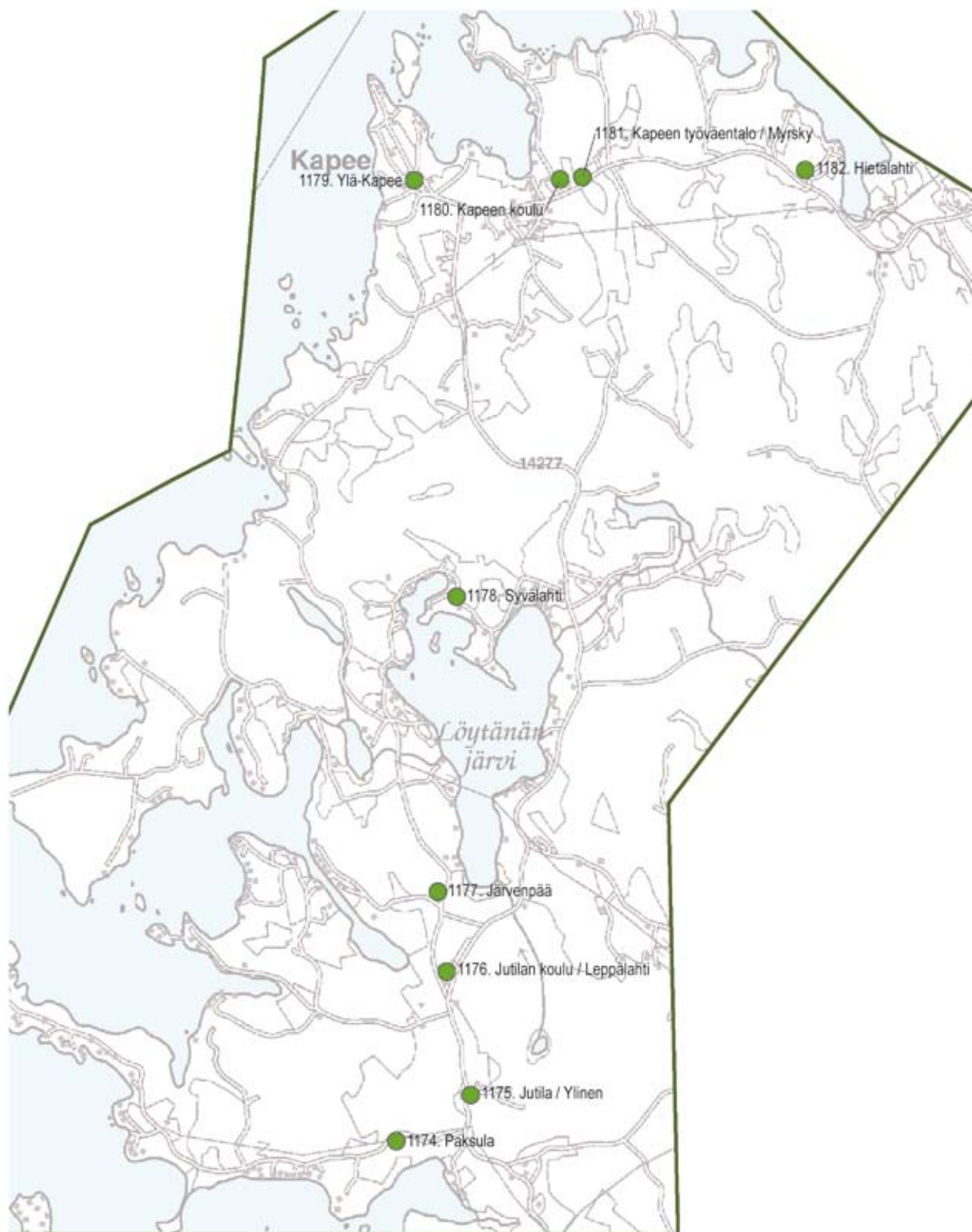

Vaateaitta. Risto Karimaa 2006

Kiviaitta. EK 2007

Jutila-Löytänä-Kapee

PAKSULA

Myrrysniementie 45, Saarlahti-3-99
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, maisema

1174

Paksula on vuoden 1540 kantatila. Nimi juontuu vuosina 1541-84 hallinneesta isännästä Pertti Paksusta. Vuodesta 1688 tila on ollut nykyisellä omistajasuvulla.

Talon pihapiiri sijaitsee Näsijärven lahteen viettävällä pienellä kumpareella viljelysmaiden keskellä. Neliömäisen pihan eteläreunalla oleva päärakennus on rakennettu v. 1881. Yksikerroksinen hirsirakennus on vuorattu pysty-laudoituksella. Nurkkia on korostettu leveällä vuorilistalla ja myös kuusi-ruutuisten ikkunoiden listoitukseen on sovitettu koristeelliset, ulkonevat yläosat. Ullakkokerroksen ikkuna on koottu hyvin pienistä vinoruudutetuista lasista. Rakennus on uusittu ulkoa kokonaan 1990-luvun lopulla, ja siinä yhteydessä viisisivuiset, telttakattoiset kuistit on rakennettu uudelleen. (Lähteenmäki)

Vieressä oleva vieraspytinki lienee rakennettu jo 1800-luvun puolivälissä. Aumakattoisen hirsirakennuksen pinta on rapattu kanaverkon päälle. Rakennuksen tyyliä on vaikutteita rovestinpappiloiden ja sotilasvirkatilojen tyyppipiirustuksista. Se on ollut käyttämättömänä pitkään ja päässyt heikkoon kuntoon.

Pihapiirissä ovat vielä pitkä puurakenteinen karjarakennus, jonka rakennusvuosi on 1919, sekä pääosin hirsipintainen riviäitä.

Ylh. Päärakennus sisääntulotieltä. Juhani Lähteenmäki 2008

Kesk. Rapattu vieraspytinki. Juhani Lähteenmäki 2008

Alh. vas. Riviäitan pihasivu. Juhani Lähteenmäki 2008

Alh. oik. Pitkä karjasuoja. EK 2007

JUTILA / YLINEN

1175

Kapeentie 595, Jutila-4-77

yksityisomistuksessa

mm. Jaakko Oskari Kriikku 1938

RKM III: rakennusperintö, kulttuurihistoria, maisema

Päärakennus pihan puolelta. EK 2007

Pitkä riviaitta tieltä. EK 2007

Vilja-aitat. EK 2007

Ylinen on vuoden 1540 kantatila. Kylännimen pohjalta Jutilana se tunnettiin pitkään, mutta nykyinen omistaja on ottanut käyttöön vanhan perinteisen nimen. Nykyinen omistajasuku on asunut tilaa vuodesta 1920.

Tilan talouskeskus on Kapeentien molemmilla puolilla; asuinpiha jää länteen laskevan rinteeseen päälle. Talon paikkaa on perimätiedon mukaan muutettu kahdesti, ja edellinen pihapiiri oli lähempänä Taivallahtea tien itäpuolella.

Suuri hirsinen päärakennus näkyy maisemassa kauas; se lienee rakennettu vuonna 1783. Sitä on myöhemmin uusittu useamman kerran. Vuosina 1938-39 tehdyn korotuksen suunnittelijana oli Jaakko Oskari Kriikku, ja silloin talon talonpoikaiseen ilmeeseen tuli nikkarityyliin ja jugendin piirteitä. Niitä ovat mm. katon jyrkkyys, katon kaikkien päätyjen säleikkömäiset verhoukset, voimakaspiirteiset ikkunalistat sekä kuistin kulmien sisäänvedot ja poikkiharjainen pulpettikatto. Ulkopinnat on uusittu viimeksi v. 1992. (Kriikku)

Tien itäpuolella ovat hirsipintaiset vilja-aitat ja pitkä riviaitta sekä tiili- ja lautapintainen navetta.

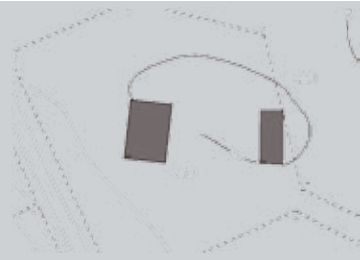
Jutila sai talvikievarioikeudet vuonna 1884, sillä talo oli sopivasti Tamperelta Muroleeseen vieneen talvitien

varrella. (Arajärvi 1979) Tilalla asunut Juho Lehtinen kirjoitti vanhan Jutilan kolmesta veljeksestä kertovan kirjan ”Tositapauksia isonvihan ajoilta”, joka ilmestyi v. 1911.

Päärakennuksen eteläpääty. EK 2007

Kapeentie 689, Leppälahti-2-63
yksityisomistuksessa
A. Männistö 1928
K III: kulttuurihistoria

Jutila erotettiin omaksi koulupiiriksi v. 1919, ja koulu toimi vuoteen 1928 vuokratiloissa Pöllölässä. Oman talon rakentamista varten hankittiin v. 1923 maa-alue Järvenpäältä Löytänään ja Kapeeseen vievien teiden risteysen tuntumasta, Jutilan kankaalta.

Rakennusmestari A. Männistö piirsi tasaiselle kankaalle kellarin kanssa kolmikerroksisen koulurakennuksen. Rapattavaan tiilikouluun tuli klassismin mukaisia piirteitä: pääoven yläpuolta koristi pilareiden kannattama päätykolmio. Aumatulla katolla oli myös puolipyöreitä ullakonikkunoita. Rakennusmestari Erkki Lehtinen urakoi rakennustyön, ja koulu oli valmiina 30.8.1929 lukuvuoden alkaessa.

Koulun opettajaksi valittu Elsa Laurila perusti tontille omin varoin puutarhan. Puutarhanhoidosta ja koululle annetun metsäalueen hoidosta tuli myös opetuskohde ainoana Teiskon kouluista. (Pirilä 1951)

Koulutoiminta loppui v. 1967, ja Teiskon kunta myi rakennuksen puusepälle. Puutyöverstasvaiheen aikana pääoven yläpuolinen päätykolmiokatos purettiin, ja sen paikalle tehtiin parveke. Nykyisin rakennus toimii asuntona ja soitinrakennusverstaana. Omistajien tarkoituksena on purkaa parveke ja palauttaa rakennuksen ulkoasu lähemmäksi alkuperäistä. (Salo2)

Koulun länsisivu. Minna Uotinen 2008, (Henry Salo, Minna Uotinen)

Komeat portinpylväät. KN 2007

Ulkorakennus, pihan puoli. Minna Uotinen 2008, (Salo, Uotinen)

JÄRVENPÄÄ

Löytänäntie 85, Leppälahti-2-57
yksityisomistuksessa
RM III: rakennusperintö, maisema

1177

*Pihapiiri Löytänäntien suunnasta.
JR 2008*

Päärakennus etelään. EK 2007

Järvenpään suvun hallussa 1800-luvun puolivälistä lähtien olleen tilan historia ulottuu 1600-luvulle. (SMK 1964)

Pihapiiri sijaitsee Kotovuorelle nousevan rinteiden työssä lähellä Löytänjärven eteläpäässä. Neliömäisen pihan asuinrakennukset rajautuvat peltoaukeaan. Nykyinen päärakennus pihan eteläreunalla lienee rakennettu 1800-luvun alussa. Hirsirakennus on vuorattu pystylaudoituksella; yläkerran valaistusta varten katon keskellä on poikkipääty. Rakennusta on uudistettu v. 1910 ja vuosisadan lopussa.

Toinen asuinrakennus käsittää vanhan savupirttiosan, joten se lienee siltä osin vielä edellistä vanhempi. Pitkä hirsirakennus on yksikerroksinen ja vuorattu pystylaudoituksella. Nurkkien listoitukset on erityisen leveä. Kahdeksanjakoiset ikkunat on koristettu empiretyylisillä kehyksillä. Rakennuksen katto on vuotanut ja sisätilat kärsineet, josta syystä siinä ei enää asuta.

Pihan länsisivulla on v. 1903-1906 rakennettu jyhkeä karjasuoja, jonka alakerta on kiilakivistä ja yläkerta puurakenteinen. Se paloi v. 1925,

jonka jälkeen puinen osa rakennettiin uudestaan ja rakennus sai vaikuttavan säterikaton. Kiviosan ikkunoiden kaareva yläosa on hakattu kiviin; yläkerran ikkunat ovat matalammat ja suorakaiteen muotoiset. (Kohtamäki)

Pihapiirin rajaa ylärinteen puolelta hirsipintainen riviaitta. Kauempana ovat kellari, jonka kiilakiviperustaan on hakattu vuosiluku 1891, sekä toinen riviaitta. Järvenpään rakennuksissa on käytetty harvinaisen paljon kiilakiveä todennäköisesti Kapeen kivilouhimon lyhyen kuljetusmatkan vuoksi.

Vanha asuinrakennus pihan puolelta. EK 2007

Vaikuttavan kiviinavetan kaakkoiskulma. EK 2007

SYVÄLAHTI

Löytänäntie 422, Saarlahti-4-104
yksityisomistuksessa
M III: ympäristö, maisema

1178

Syvälahti lohkottiin Löytänän tilasta ja rekisteröitiin v. 1926. Samalla suvulla se on ollut vuodesta 1933. Löytänä oli vuoden 1540 kantatiloja.

Löytänänjärven pohjoispään niemkkeen korkeimmalla kohdalla oleva pihapiiri avautuu lounaaseen. Tilan pelot ympäröivät sitä joka puolelta. Puolitoistakerroksinen asuinrakennus on järveen laskevan rinteessä päällä. Poikkipäädyllinen hirsirunkoinen rakennus on rakennettu luultavasti v. 1928, josta johtuen ikkunoissa on paljon pieniä ruutuja, etenkin umpikuistissa. Sitä on jatkettu myöhemmin, mutta alkuperäinen tyyli on säilytetty laajennuksissa.

Vieressä oleva hirsirunkoinen luhtiaitta on asuinrakennusta vanhempi, sillä se on siirretty paikalleen 1920-luvulla. Sitäkin on jatkettu rankorakenteisella osalla. Pihapiirin päättää matala karjasuoja, jonka 1920-luvun alkuosa on hirsirunkoinen. (Marjamäki)

Pihapiiri on harmoninen kokonaisuus maisemallisesti merkittävällä paikalla.

*Ylh. Päärakennus pihan puolelta.
KN 2007*

*Kesk. Pihapiiri Löytänäntieltä.
JR 2008*

Alh. Luhtiaitta. JR 2008

YLÄ-KAPEE

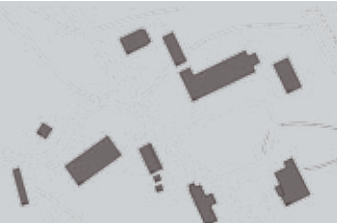
1179

Kapeenniementie 31, Pohjankapee-1-334

yksityisomistuksessa

mm. Paavo Tiitola 1955

RKT III: rakennushistoria, kulttuurihistoria, teollisuushistoria

Meijerirakennus. EK 2007

Kapeen tila on perustettu v. 1571 ja jaettu v. 1765 kahteen osaan, Ylä- ja Ala-Kapeeseen. (SKS 1945) Ylä-Kapee on ollut samalla suvulla perustamisesta asti.

Ylä-Kapeen hyvin hoidettu pihapiiri on metsäisessä maastossa Kapeenniemen korkeimmalla kohdalla. Vielä 1940-luvulla asutopiha sulki taakseen karjapihan, mutta kahden asuinrakennuksen purkamisen jälkeen laajentuneen yhteispihan ympärillä ovat asuin- ja talusrakennukset. Nykyinen päärakennus on rakennettu v. 1955 Paavo Tiitolan suunnitelmilla. Puolitoistakerroksinen rapattu kevytbetonitalo on tyyliältään rakentamisaajan pehmeää funktionalismia, jossa päähuomio on sisäänvedetyn sisään tulon parvekekatoksessa.

Päärakennusta vastapäätä on ns. meijerirakennus, joka lieene rakennettu vuoden 1910 paikkeilla tai aikaisemmin. (SKS 1945) Hirsirunkoisessa matalassa rakennuksessa on ollut myös asuntoja ja Eino Mäkisen kyläkauppa. Nykyään se on varastona. Sen toisessa päässä on vielä vellikelloteline.

Pihapiirin pohjoisosan sulkee mahdava kiilakivinavetta, joka on rakennettu

vuonna 1905 oman tilan kivilouhimon kivistä. Päädyissä on lautaverhous. Yläosaltaan kaarimaiset ikkuna-aukot on hakattu tarkasti muotoonsa. Rakennuksessa oli tulipalo v. 1944, jolloin sammutusvesi aiheutti joidenkin kivirakenteiden vaurioitumisen. Rakennusta käytetään nykyisin entisöityjen autojen tallina.

Navetan vieressä on myös kiilakivistä rakennettu lampola – sikala, joka on muutettu autotalliksi. Kokonaan punatiilestä on tehty v. 1934 kaksikerroksinen saunan, kanalan ja varastotiloja sisältänyt rakennus, joka on nykyisin varastona. Tilalla on myös paljon hirsirakennuksia, ns. mankeliparviaitta, 1740-luvun jalka-aittoja ja paja. (Ylä-Kapee) Ylä-Kapeen talossa toimi kylän koulu vuosina 1915-1920. (Laitinen 1988)

Tilan mailta on louhittu ainakin 1890-luvulta asti harmaata graniittia, jota myydään muualle Suomeen ja myös ulkomaille. Louhitun kiven saatavuus on johtanut siihen, että Teiskossa ja Aitolahdellakin on epätavallisen paljon kiilakivistä valmistettuja talusrakennuksia.

Kalle Viitanen kivenajoon lähdössä. (Jussi Mäenpää)

Nykyinen päärakennus. EK 2007

Mankeliparviaitta. EK 2007

Talon tyylikäs kivinavetta. EK 2007

KAPEEN KOULU

1180

Pohjankapeentie 83, Pohjankapee-1-341
yksityisomistuksessa
K III: kulttuurihistoria

Pohjankapeen kylä kuului vuodet 1867-1953 Kurun kuntaan. Kun Pohjankapee oli kunnan ainoa alue Näsijärven itärannalla, yhteydenpito länsirannalle oli vaivalloista. Koululaisten kannalta oli välttämätöntä, että Pohjankapeessa oli oma koulu. Kyläläiset vaativat sitä jo v. 1909, mutta vasta v. 1915 koulu aloitti toimintansa Ylä-Kapeen talosta vuokratuissa tiloissa. (Laitinen 1988)

Köyhät ja levottomat olot siirsivät oman koulun rakentamista. Kunta osti v. 1919 koululle maata Moisio ja Aution tiloista. 120000 markan lainan turvin koulu oli valmis jo vuonna 1920. (Laitinen 1992)

Tasaiselle kankaalle rakennetussa hirsirunkoisessa koulussa on korkeat ja kapeat ikkunat ja jyrkkä satulakatto, johon opettajan asunnon puoleisessa päädyssä on tehty pulpettikattoinen jatke. Alun perin keskellä ollut poikkipääty on korvattu myöhemmin satulakattoisella umpikuistilla.

Pohjankapeen koulu muuttui supistetuksi kansakouluksi v. 1928. Eino Palomäki, kunnallisvaikuttaja ja työväenyhdistyksen johtohahmo, oli koulun opettajana vuodet 1915-1953. (Laitinen 1992) Teiskoon liittämisen jälkeen koulun oppilasluku väheni niin, että koulu lopetettiin v. 1969. Tampereen kaupunki myi koulun yksityiselle v. 2004, ja tilaa käytetään nykyisin asuntona. (Haume)

Koulun länsisivu. KN 2007

Koulun pääty tien suunnasta. KN 2007

Pohjankapeentie 99, Pohjankapee-1-332
Kapeen maa- ja kotitalousseura
K III: kulttuurihistoria

Myrskyn 20-vuotisjuhla v. 1926. (Timo Peltomäki)

Kaunismuotoinen ikkuna. KN 2007

Pohjankapeen kylään perustettiin työväenyhdistys 15.1.1906. Sen perustajina oli mm. Aution talon väkeä, joten yhdistyksen oma talo rakennettiin Aution tilasta vuokratulle tontille v. 1910. Talo sai nimen ”Tulevaisuuden myrsky”. (Laitinen 1988)

Työväentalo on hirsipintainen ja maalaamaton rakennus, jonka kuusi-ruutuiset ikkunat on kehystetty yksinkertaisen tyylikkäällä yläosalla. Alun perin sisäänkäynnin edessä on ollut satulakattoinen kuisti, ja kattolappeessa on ollut kaksi ikkunallista kaavelia. Ne on myöhemmissä korjauksissa poistettu, ja kuisti on muutettu pulpettikattoiseksi.

Työväentalolla esitettiin 1910-luvulla mm. näytelmät ”Pulassa”, ”Neidon mieli michelään”, ”Kun piit olivat lakossa”, ”Imäellä”, ”Saimaan rannalla” ja ”Pappilan tuvassa”. Opettaja Eino Palomäen puheenjohtajakaudella 1920-luvulla ja hänen ohjauksessaan esitettiin vaativat kokoillan näytelmät ”Kihlaus”, ”Pohjalaisia” ja ”Tukki-joella”. Yhdistyksen jäsenmäärä oli

kuitenkin vähäinen ja väheni edelleen 1930-luvulla.

Nykyään pelkäksi Myrskyksi kutsutussa rakennuksessa toimii Kapeen maa- ja kotitalousseura, joka on perinyt työväenyhdistyksen kyläläi-

siä kokoavan toiminnan ja toimitilat. Kylätalo Myrsky on suosittu juhla- ja kokoustila, jossa järjestetään kesäisin tanssi-iltoja ja myyjäisiä. (teisko.fi, Peltomäki)

Myrskyn lounaissivu. KN 2007

HIETALAHTI

1182

Rypynlahdentie 7, Pohjankapee-1-261
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, maisema

Hietalahden tila mainitaan asiakirjoissa jo 1600-luvulla. Samalla suvulla se on ollut 1800-luvun puolivälistä asti. (SMK 1964) Vuonna 1900 Pohjankapeen kylässä oli tilat Ylä-Kapee, Ala-Kapee ja Hietalahti, joista Hietalahdella oli kolme torppaa. (Laitinen 1988)

Tilan talouskeskus on lähellä Rypynlahtea olevalla selänteellä, Ruoveden kunnanrajan tuntumassa. Laajan pihapiirin pohjoisreunalla on vanhempi asuinrakennus, v. 1953 vanhan päärakennuksen paikalle rakennettu rankorakenteinen talo. Puolitoistakeroksisen rakennuksen sisäänkäyntien edessä on laaja kahden umpikuistin ja avokuistin yhdistelmä. Satulakattoon on tehty vuoden 1981 peruskorjauksessa lapeikkunat.

Uusi asuinrakennus rakennettiin v. 2001 perinteisen satulakattoisen talonpoikaistalon tyyliin sulkemaan pihapiirin idän puolelta. Sen vieressä on perimätiedon mukaan v. 1903 rakennettu hirsipintainen navetta, jonka pihan puoleisella sivulla on kärrykatos. Samanikäinen lampola on myös hirsipintainen. Asuinrakennusten väliin jäävä hirsipintainen riviaitta on todennäköisesti navetan ja lampolan ikäinen. Kaikki ovat punamullalla maalattuja, riviaitan yläosa on keltamullan värinen.

Pihapiirin pohjoispuolella on kahden ehkä 1700-luvulta peräisin olevan hirsiaitan ryhmä. Länsipuolinen uusi navetta rakennettiin v. 1963 punatiilestä. (Hietalahti)

Päärakennus pihan puolelta. KN 2007

Riviaitta. KN 2007

Pitkäposkinen aitta. KN 2007

Navetan kärrykatos. KN 2007

Velaatta

YLÄ-YRJÖLÄ

Seppälänvuorentie 11, Jutila-2-38
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, maisema

1183

Yrjölä oli vuoden 1540 kantatila. Yrjölänkylän päätalot Ylä-Yrjölä ja Ala-Yrjölä ovat syntyneet Yrjölän jaossa v. 1740. (Arajärvi 1954)

Ylä-Yrjölän pihapiiri sijaitsee nimensä mukaisesti ympäristöä ylempänä olevalla harjanteella. Ylimpänä, kaakkoon kohti Velaatanjärven lahtea laskevan rinteen päällä on hirsirunkoinen päärakennus, joka lienee rakennettu 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Se on täysin peruskorjattu 1900-luvun lopulla, jolloin yläkertaan on tehty mm. sisäänvedetty päätyparveke. Puolitoistakerroksisessa rakennuksessa on kaksi umpikuistia ja kattokaaveli niiden välissä; ikkunoissa on monimuotoisia lasijakoja, vaikka perusikkunamalli on kolmijakoinen.

Päärakennusta vastapäätä on suuri kirkkoinen navetta, joka lienee rakennettu 1900-luvun vaihteessa. Kiviharjoista ja hirrestä tehdyn alaosan päällä on rankorakenteinen yläkerta. Pihapiirin päättää lounaisreunalla hirsirakenteinen ja osin vuoraamaton riviaitta, jonka edessä on pitkä avokuisti.

Kauempana pihapiiristä on kiviharjoista tehty pyramidikattoinen makasiini. Sen kivityö on laadukasta, ja rakennuksen mittasuhteet ovat tyylikkäät.

Ylh. Päärakennus koillisesta. KN 2007

Kesk. vas. Riviaittaa. KN 2007

Kesk. oik. Kivimakasiini. KN 2007

Alh. Kivirakenteinen navetanpääty. KN 2007

KAUPPILA

1184

Kauppilantie 56, Jutila-3-66
yksityisomistuksessa
RM III: rakennusperintö, maisema

Päärakenus pihan puolelta. EK 2007

Punaisen tuvan luoteissivu. EK 2007

Kauppila on vuoden 1540 kantatila, joka mainitaan asiakirjoissa jo 1500-luvun alussa. Talon toinen poika sai v. 1758 toisen puolen Jutilaa, josta tuli Ala-Kauppila. (Arajärvi 1954) Tilat yhdistyivät myöhemmin 1800-luvun loppupuolella uudeksi Kauppilaksi.

Pihapiiri on koivikkoisella selänteellä peltojen ympäröimänä. Tilan alkuperäinen päärakennus on palanut. Kun Ala-Kauppilan ja Ylä-Kauppilan tilat yhdistyivät, nykyinen päärakennus siirrettiin Ala-Kauppilasta. Rakennus lienee alun perin 1700-luvulta, mutta sitä on myöhemmin muutettu. Yksikerroksisen rakennuksen hirsirunko on vuorattu vaakalaudoituksella; ullakon päädyt ovat sahanurkkaista pystylautaa. Ikkunat ovat kuusi- tai yhdeksänruutuisia, ja niitä kehystää empirehenkinen listoitus. Ullakon ikkunassa on ympyräaiheinen ruudutus. Ulkoven edessä on avokuisti. (Ahonen)

Pienempi asuinrakennus, ns. punainen tupa, lienee saman ikäinen ja on säilyttänyt hyvin vanhat ominaispiirteensä. Sekin on yksikerroksinen, vuorattu hirsirakennus, jonka kuusi-ruutuiset ikkunat on kauniisti kehystetty.

Pihapiirin lounaisreunaa rajaa kivinauetan pääty, jonka harjalle on pystytetty vellikello. Vuonna 1896 rakennetun karjasuojan alaosa on kiilakivestä, sen yläpuolella kolme hirsikertaa ja laudoitus. (SMK 1964) Sitä käytetään nykyään konesuojana. Kauppilantien kaakkoispuolella pihapiiriin kuuluu vielä kaksi osittain hirsipintaista riviaittaa.

Vas. Kivinauetta ja vellikello. EK 2007

Oik. Riviaittaa. EK 2007

Tolppalantie 3, Ahoi-1-41

Velaatan Työväen Yhdistys r.y. / Teiskon työväenyhdistys

KM III: kulttuurihistoria, maisema

Teiskon työväenyhdistys perustettiin Padustaipaleen koululla kesällä 1893. Toiminnan painopiste keskittyi Jutilaan, sillä Jutilan talolta vuokrattiin tontti omaa taloa varten. Ala-Jutilan vanha päärakennus ostettiin, siirrettiin talkoovoimin uudelle paikalle ja kunnostettiin. Vuonna 1899 se oli valmis käyttöön. Talon vuoksi yhdistys muutti nimensä vuonna 1909 Jutilan työväenyhdistykseksi.

Sisällissodan jälkeen yhdistys aloitti uudelleen toimintansa keväällä 1919, mutta rapistunut talo tarvitsi korjausta. Uutta taloa jo suunniteltiin, mutta rahat eivät riittäneet rakentamiseen. Viimein v. 1927 yhdistys sai hankituksi oman tontin Velaatasta, ja vanha rakennus siirrettiin taas kerran sinne. Vihkiäisjuhlaa vietettiin 19.8.1929. Vielä muutettiin kolmannen kerran yhdistyksen nimikin Velaatan työväenyhdistykseksi.

Vanhan rakennuksen siirron yhteydessä huomattiin, että sen kunto oli paikoitellen heikko. Läheisyydestä saatiin v. 1932 ostettua Törmä-niminen rakennus, jonka hirsistä käytettiin työväentalon kunnostamiseen. (Arajärvi 1979)

Aumakattoinen hirsirakennus on vuorattu vaakalaudoituksella. Pääoven yläpuolella kolmiomainen kattokaaveli korostaa sisäänkäyntisyvennyksen paikkaa. Lounaissivulla on avokuisti vahtimestarin asuntoon. Ikkunat ovat kolmijakoiset. Seinät on maalattu punamullalla ja listat valkoisella. Sisätiloissa hirsipinta on näkyvässä, ja yleisvaikutelma on säilynyt alkuperäisenä. Vanha työväenhenki elää vielä näyttämön yläpuolisessa iskulausenuhassa. Salin kääntyvät puutuolit ovat peräisin Tampereen Työväenteatterista. Rakennus on yhä suosittu perhejuhlapaikka.

Rakennuksen omistavan yhdistyksen nimi on muutettu nyt neljännen kerran, kun se on palautettu alkuperäiseen muotoonsa. Rakennuksen nimi on ennallaan. (Malmi)

Työväentalon paraatisivu. KN 2007

Eteläinen sisäänkäynti. KN 2007

Näyttämöseinän teesit. Timo Malmi 2008

Puutuolit ja uuni. ALJ 1999

Mieskuoro esiintymässä. Timo Malmi 2008

KURJENLAHTI

1186

Etelä-Arolan tie 188, Ahoi-3-60

yksityisomistuksessa

mm. Kalle Virtanen 1902

RKM III: rakennushistoria, kulttuurihistoria, maisema

Päärakennus etelästä päin. ALJ 1999

Vanha asuinrakennus ja vellikello. JV 1999

Riviaitta rinteessä. JV 1999

Kurjenlahti on kantatila vuodelta 1566. (Arajärvi 1954) Sukuviirin mukaan tila on perustettu v. 1560. (Kurjenlahti)

Tilan pihapiiri on luonnonkauniilla paikalla Velaatanjärven Kurjenlahden länsirannan selänteellä, josta rinne laskee jyrkästi järveen. Vuonna 1902 rakennettu hirsirunkoinen päärakennus on vuorattu pystylaudoituksella. Satulakattoon liittyy pääoven yläpuolella ovea korostava kaaveli, joka on rakennettu sisäänkäynnin katokseksi. Samanlainen kaaveli on seinälinjassa myös takasivulla. Ikkunoiden ruutujako ja listoitus henkii nikkarityylistä uusrenessanssia. Talon suunnittelijana pidetään Kalle Virtasta, joka oli sen rakentajana. (Kurjenlahti)

Vieressä on vanhempi asuinrakennus, joka on perimätiedon mukaan 1800-luvulta. Matalan vuoratun hirsirakennuksen toisessa päässä on vellikelloteline. Rakennusta käytetään nykyisin varastona.

Tien lounaispuolella pihapiirin sulkee v. 1890 rakennettu kavinavetta. (SMK 1964) Sen matala kiilakiviosa on kaksinkertainen; kiven päälle on sovitettu hirsirakenne. Kauempana on poikkeuksellinen, rinteeseen hirsistä useasta osasta tehty riviaitta, joka on pystytetty paikalleen siirretyistä hirsistä n. 1850.

Kurjenlahden pihapiiriä rajasi aikaisemmin luoteispuolelta kolmas, nyt purettu asuinrakennus, joka toimi väliaikaisesti kouluna vv. 1917-1931. Aikoinaan talouskeskus sijaitsi tien länsipuolella. (Kurjenlahti)

Etelä-Arolan tie 172, Ahoi-3-33
yksityisomistuksessa
A. Männistö 1931
K III: kulttuurihistoria

Velaatan ensimmäinen koulu rakennettiin Yrjölän mailla olevalle Santa-harjulle vuosina 1905-1906. Sen mallina oli Padustaipaleen koulu pienin parannuksin. Kymmenen vuotta toimituaan koulu paloi tammikuussa 1917. Sen jälkeen väliaikaisena kouluna toimi Kurjenlahden pihapiirin asuinrakennus vuoteen 1931.

Uusi koulutalo päätettiin rakentaa Kurjenlahden maista erotettavalle peltopalstalle lähemmäksi Velaatan kylän keskustaa. Rakennusmestari A. Männistön suunnittelema koulu tehtiin nyt tiilestä kolmeen tasoon: alakerrassa oli mm. keittola, välikerroksessa luokkahuoneet ja yläkerrassa opettajien asunnot. Rakennusmestari L. Mätäsniemen urakoima koulu oli valmis syksyllä 1931 ja vihittiin tammikuussa 1932. (Pirilä 1951)

Klassisismihenkinen rakennus on rapattu ja aumakattoinen. Molempien oppilassisäänkäyntien yläpuolella on päätykolmiollinen kapea katos. Asuntokerroksen keskellä on pieni tuuletusparveke. Luokkakerroksen ikkunat ovat yleensä korkeita kahdeksanruutuisia, asuntokerroksessa kuusiruutuisia.

Koulun ulkorakennus rakennettiin kahdessa vaiheessa. Sauna, navetta ja ulkokäymälä ovat 1930-luvun alusta, asunto-osa 1950-luvulta. Hirsirakenteinen ja osin hirsipintainen rakennus on vielä käytössä, mutta navetta on varastona.

Koulu muuttui aikaa myöten luontokouluksi, kunnes sekin siirrettiin Terälahteen vuonna 2002. Rakennukset myytiin yksityisille, jotka ovat käyttäneet tiloja asuntona. (Schimberg)

*Oik. Kunnostettu rivikäymälä.
KN 2007*

Vier. Vanha välituntipiha. KN 2007

Koulun länsisivu. KN 2007

Koulu pihan puolelta. KN 2007

VELAATAN PIRTTI

1188

Nuutilanlahdentie 31, Ahoi-3-41
Pohjois-Teiskon Nuorisoseura r.y.
K III: kulttuurihistoria

Teiskon pohjoisosan seurat päättivät rakentaa yhteisen toimitilan, jota var-
ten perustettiin Pohjois-Teiskon Seur-
ojen Pirtti ry. Lahdenpohjan tilasta
saatiin keskeinen, tasainen tontti, ja sil-
le rakennettiin vv. 1937-38 funkistyy-
liin tasakattoinen, osittain kaksikerrok-
sinen hirsirakennus. Lahdenpohjasta
lohkottu Pirttinummi-niminen tila re-
kisteröitiin vuonna 1939.

Pohjois-Teiskon nuorisoseura
perustettiin muistitietojen mukaan
vuonna 1947. Pirtti lahjoitettiin sille
2.8.1948. Talosta tuli koko alueen har-
rastustoiminnan keskus.

Myöhemmissä remonteissa tasa-
katto on muutettu harjakatoksi ja koko
rakennus on korotettu tasakorkeaksi.
Vuosina 1971-72 taloon rakennettiin
yksikerroksinen lisäsiipi, johon saatiin
sosiaalitilat. Vuonna 1988 uusittiin
ikkunat, seiniä eristettiin ja levytettiin
alaosasta karaattilevyllä. Pelikatto uu-
sittiin v. 2003. (Jokinen1)

Pirtillä on merkittävä rooli maa-
seudun elämäntapaa ja paikallisidenti-
teettiä ylläpitävän toiminnan keskuske-
na ja osana ”Velaatan valtakunnaksi”
kutsuttua rakennuskokonaisuutta.

Pirtti nykyasussaan. KN 2007

Tanssit pirtillä. Risto Jokinen 2008

Tanssijuliste. KN 2007

*Pirtin logo: alkuperäinen muoto.
Risto Jokinen 2008*

JOKISEN KAUPPA / KOIVIKKO

1189

Velaatantie 445, Ahoi-3-61
Alpar-Invest Oy
K III: kulttuurihistoria

Juuse Jokinen oli aloittanut kaupanpidon Velaatassa todennäköisesti jo ennen 1950-lukua. Hänen poikansa Antti tuli toiminnan jatkajaksi ja halusi tehdä suuremman liiketalon vanhan lähelle, sillä uusi tieyhteys Teiskosta Ruovedelle toi paljon uusia kulkijoita Velaatan keskustaan. (Arajärvi 1979, Malmi)

Koivikko-niminen tila lohkottiin Lahdenpohjan tilasta Velaatan Pirtin vierestä ja rekisteröitiin v. 1960. Sille rakennettiin v. 1962 kaksikerroksinen puurakennus, jonka alakerrassa oli kauppa, baari, asunto ja varasto; yläkerta oli vielä osittain tyhjiällä. Posti tuli yksikerroksiseen siipirakennukseen vuokralaiseksi hyvin pian, ja Jokinen avasi myös kirjakaupan. Pihalla oli polttoaineen jakelupiste ja puhelinkioski. (Jokinen2, Teiskon Joulu 1967)

Rakennusta laajennettiin 1960-luvun lopulla yläkertaan ja baarin laajennuksella sekä v. 1972 autotalleilla ja asuintiloilla. Velaatan baarista muodostui koko tie-

noon keskipiste. ”Antti oli vanhanajan kauppias. Kaikkea tavaraa oli saatavissa ja mihin aikaan tahansa. Matkaajat muistavat Velaatantien varren suuret kyltit, jotka kertoivat millä kielillä Antti Jokisen kauppakeskuksessa palveltiin” (Teiskon Joulu 1970, Mäenpää 1973, Malmi)

Antti Jokinen lopetti kaupan viimeisten kyläkauppiaiden joukossa 1990-luvun lopussa. Baari toimi senkin jälkeen vielä muutaman vuoden. (Jokinen1) Kun Antti kuoli v. 2005, rakennuksessa ei käyty enää kauppa. Nykyisin yläkerta ja osa alakerrasta on asuinkäytössä.

Kauppa v. 1963. (Taimi Jokinen)

Kauppa nykyasussaan. KN 2007

Antti kaupanteossa. ALJ 1999

”Velaatan valtakunnan” tunnukset.
www.velaatta.com

KUKONHARJA

1190

Velaatantie 613, Jutila-1-54
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, maisema

Kukonharjan torppa on perustettu v. 1801. Se lohkottiin Kauppilasta itsenäiseksi tilaksi ja rekisteröitiin v. 1910.

Paikalla on ollut asutusta jo aikaisemmin, sillä torppa on merkitty isojakokarttaan 1700-luvulla. Vanha torppa oli lähellä nykyistä pihapiiriä. Se on maisemallisesti näkyvällä paikalla korkean mäen selänteellä, jota rajoittavat kolmelta suunnalta pellot. Velaatanjärven puoleiselle reunalle rakennettu päärakennus on matala lautavuorattu hirsirakennus, jonka muoto viittaa 1800-luvun rakennusperinteeseen. Ikkunat on uusittu kaksijakoisiksi, ja myös ulkovuoraus on uusittu. Pihan puolella on satulakattoinen umpikuisi.

Pihapiirin länsireunan navetta on rakennettu alaosaan tiilistä ja yläosaan rankorakenteisena. Pieniruutuiset ikkunat ovat tyypilliset 1900-luvun alun rakennuksille. Navettaa vastapäätä sijaitseva suuri vinkkelinmuotoinen luhtiaitta lienee rakennettu useammassa vaiheessa hirs- ja rankorakenteisena. Kaikkien rakennusten puuosat on maalattu punaisiksi ja listat valkoisiksi.

Päärakennus pihatieltä. KN 2007

Navetan pihasisu. KN 2007

Luhtiaitta pihan puolelta. KN 2007

VALKEENIEMI

1191

Majaniementie 39, Saarlahti-26-2
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, maisema

Valkeeniemi on ollut Paksulan torppa, joka erotettiin ja rekisteröitiin v. 1911. Tilan nimi muuttui myöhemmin Valkeeniemeksi. Sama suku on asunut tilaa vuodesta 1909. (SMK 1964)

1700-luvun isojakokartassa talouskeskus oli jo samalla paikalla. Laajan peltoaukean keskellä sijaitsevassa pihapiirissä on vanha ja uusi asuinrakennus, navetta ja talousrakennus. Vanha asuinrakennus on lautavuorattu hirsirakennus, jonka pieniruutuiset ikkunat ja päädyn harjasäleikkö kertovat 1900-luvun alun rakennusperinteestä. Se on rakennettu v. 1900 ja uusittu v. 1955.

Karjarakennus on rakennettu v. 1953 sementtitiilistä ja osin rankorakenteisena. (SMK 1964)

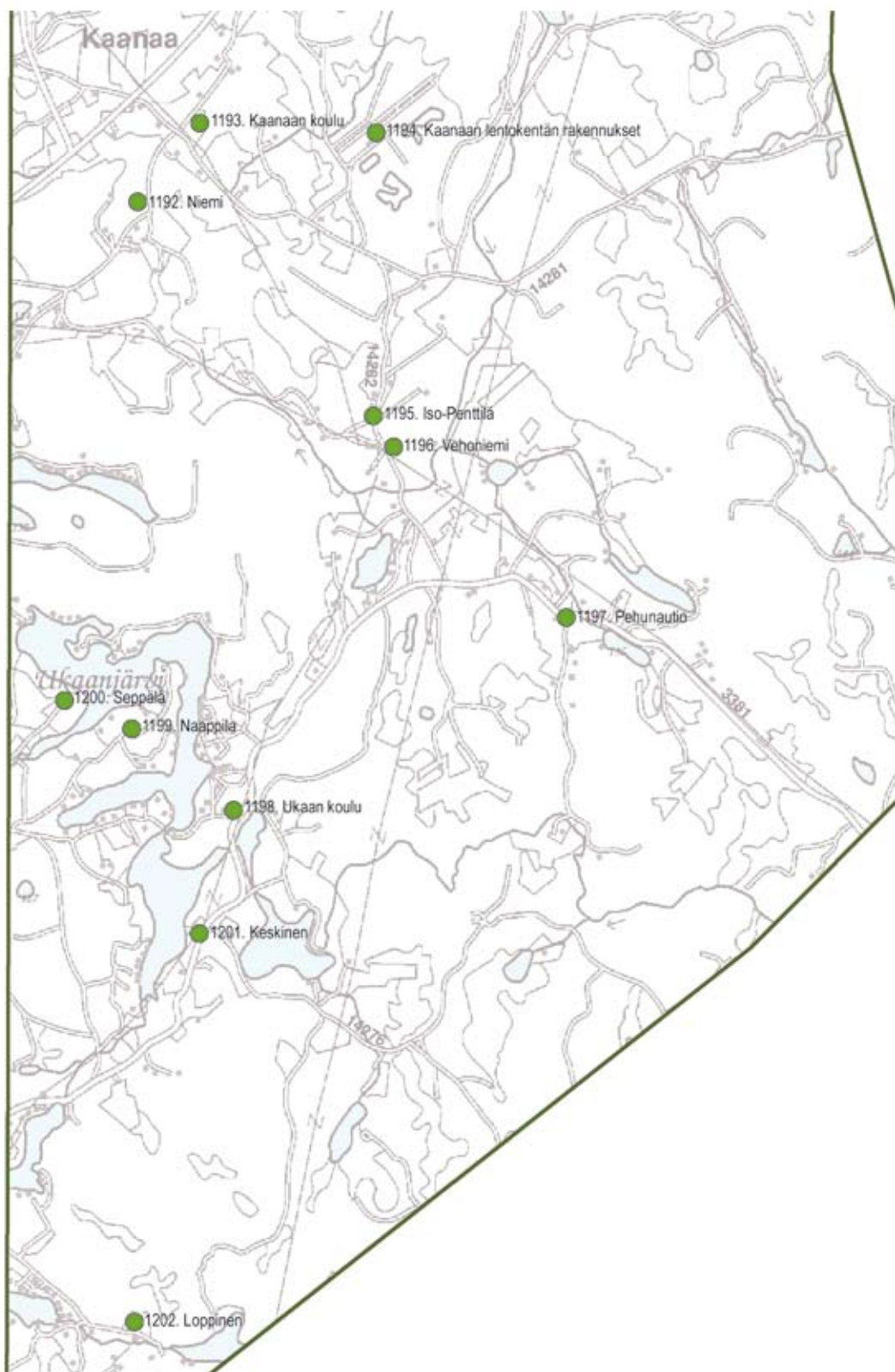

Vanhan asuinrakennuksen länsipääty. KN 2007

Pihanäkymä navetan suuntaan. KN 2007

Kaanaa-Vehokylä-Ukaa

NIEMI

Ilvesperäntie 257, Saarlahti-8-7
yksityisomistuksessa
RM II: rakennusperintö, maisema

1192

Ilvesniemi oli Kymi-yhtiön torppa, joka itsenäistyi v. 1906. (Arajärvi 1979) Se jaettiin Ilvesniemen ja Niemen tiloiksi ja rekisteröitiin v. 1908.

Niemen vanha pihapiiri on peltoaukean keskellä olevan kukkulan reunalla. Asuinrakennus sijoittuu kallion alle ja kolmen aitan tiivis ryhmä kallion päälle. Kaikki ovat vuoraamattomia ja maalaamattomia, pitkänurkkaisia hirsirakennuksia. Niiden iäksi voi arvioida 150-250 vuotta. Asuinrakennus on perustettu nurkkakivien päälle kaltevaan maastoon. Satulakaton alle jäävä eteläpään päätykolmio on lautapintainen. Ikkunoita on osittain vaihdettu v. 1962 Koivulehdon talon vanhoilla ikkunoilla, jotka ovat tiheämpiruutuisia kuin edelliset kolmijakoiset.

Aitat ovat lähellä toisiaan samassa rivissä. Keskimmäinen luhtiaitta, parviluhti, on korkein ja kiinnittää näkyvällä paikallaan eniten huomiota. Hirsikerta on nostettu harjalle saakka.

Pihan puolelle avautuva yläkerran käytävä on suojattu hirsisellä kaiteella, ja avoin osa on vain kolmen hirsikerroksen korkuinen. Sen molemmin puolin on leveämmät otsa-aitat, joista toinen on nurkkakivien lisäksi korotetun hirsikehikon päällä.

Pitkänurkkaisten hirsirakennusten muodostama kokonaisuus on sijaintinsa ja säilyneisyytensä puolesta harvinainen.

Pirtti. Veikko Tuominen 2008

Aitat pihalta. KN 2007

Aitat pohjoisrinteeltä. KN 2007

Pihan tunnelmaa. KN 2007

KAANAAN KOULU

1193

Moottorikeskuksentie 55, Saarlahti-10-4
Tampereen kaupunki
Heikki Tiitola 1924
K III: kulttuurihistoria

Kaanaan lasten koulumatka kasvoi merkittävästi Kuitusen koulun päätyttyä, ja siksi kyläläiset esittivät v. 1919 oman koulun rakentamista Kaanaaseen.

Koulu aloitti syksyllä 1920 vuokrahuoneissa Joensuun talon pakarissa. Kylmät huoneet ja koululaisten runsaus olivat synnä oman talon kiirehtimiseen. Tontti ostettiin joulukuussa 1922 Kankaanpään tilasta. Rakennusmestari Heikki Tiitolan piirtämä koulu valmistui keväällä 1925 Antton Hautamäen ja J. V. Teikarin urakoimana. Elokuussa koulu vihittiin käyttöön. (Pirilä 1951)

Pienelle kummulle sijoitettu vuorattu hirsikoulu on puolitoistakerroksinen ja rakennettu niin, että opettajien asunnot ovat sen siipinä. Koulun klassisismikuosi näkyy nurkkien listoituksissa ja kuusi- tai yhdeksänruutuisissa ikkunoissa sekä erityisesti oppilassisäällännin päätykolmiolliisessa katoksessa. Luokkien ikkunat ovat korkeita. Luokkaosaa on myöhemmin jatkettu 1950-luvun hengen matalammalla jatkeella.

Lukuvuonna 1970-71 koulussa oli 26 oppilasta. (Telemäki 1979) Koulu jäi tyhjilleen v. 1972, kun viimeiset koululaiset sijoitettiin muihin kouluihin. Nykyisin Kaanaan koulu on lähinnä kyläyhdistyksen käytössä kokoontumistilana.

Koulu välituntipihalta. KN 2007

Koulun itäsiivu. KN 2007

Päätykuisti. KN 2007

KAANAAN LENTOKENTÄN RAKENNUKSET

1194

Moottorikeskuksentie 229, Saarlahti-23
Tampereen kaupunki
Matti Suuronen 1969, Antti Katajamäki 1985
R III: rakennustaide

Tampereen Ilmailuyhdistys (alussa Ilmapuolustusyhdistys) perustettiin v. 1927 ilmailuharrastajien yhdistyksi. Se toimi Härmälän lentokentällä kentän perustamisesta asti. Kun matkustajaliikenne siirrettiin v. 1979 Härmälän kentältä Pirkkalaan, Härmälään jäi enää harrastajien käyttämä pienkoneliikenne. Sitä varten rakennettiin Teiskon Kaanaaseen uusi lentokenttä, joka otettiin käyttöön v. 1983.

Kaanaan lentokenttä on lähes tasaisessa maastossa kylän koillispuolella; kiitoradan pituus on 1200 m. Sitä käytetään paljon purjelentokoneiden tukikohtana, minkä vuoksi kentälle tuli rakentaa purjekoneita varten säilytys halli. Viralliselta nimeltään Teiskon ilmailu- ja moottoriurheilukeskuksen ilmailuhalli valmistui v. 1986 Antti Katajamäen suunnitelmien mukaan. Pitkä yksikerroksinen rakennus sisältää neljä hallia ja terminaalin, jonka kohdalla rakennus loivasti taivuttaa. Teräspalkkirunkoisen, teräslevyillä vuoratu hallin pulpettikatto on kannatettu ulkopuolisilla vaijereilla, jotka antavat rakennukselle tyypillisen ilmeen. Hallin väreinä ovat vaalea okra ja harmaa. Rakennus sai vuonna 1987 teräsrakennepalkin-

non innovatiivisesta rakenteestaan. (terasrakenneyhdistys.fi)

Hallin viereen on siirretty vanha elementtirakenteinen huoltoasema, jonka neliömäinen pohja on katettu neljällä toisiinsa liittyvällä kaartuvalla katto-osalla. Tämän Gulfin huoltoaseman tunnetun rakennustyyppin suunnitteli Matti Suuronen v. 1969. Rakennusta on muutettu poistamalla kahden kattoelementin pitkät räystäösosat. Sitä käytetään lentokentän hallinto- ja huoltorakennuksena.

*Lentokenttä ilmasta.
Mika Ganszaug 2001*

Gulfin huoltoasema uusikäytössä. KN 2007

Ilmailuhalli lounaasta. KN 2007

Hallin sisäänkäynti. KN 2007

ISO-PENTTILÄ

1195

Vehokyläntie 124, Asuntila-4-30
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, maisema

Bengtilän / Penttilän tila on rekisteröity v. 1799. Se muodostettiin isonjaon yhteydessä Asuntilan ja Kiimajoen Nallin yhteismaasta kruunun uudisasukasta varten. (Arajärvi 1954) Tila on sittemmin pirstoutunut, ja vanha talouskeskus muodostaa nykyisin yksin Onnela-nimisen tilan. Taloa kutsutaan Iso-Penttiläksi erotukseksi kylän muista Penttilöistä.

Pihapiiri on Vehokylän keskellä olevalla harjanteella peltojen ympäröimänä. Kiviharkkoille perustettu hirsirunkoinen päärakennus on rakennettu peruskiveen hakatun vuosiluvun perusteella v. 1912. Rakennus on tyyliään kuitenkin vanhempi ja voi olla, että se on siirretty paikalle muualta. Ikkunat ovat uusrenessanssin tyyliin kolmi- tai viisijakoisia. Avokuisti ja ulkopinnat on uusittu parikymmentä vuotta sitten. Rakennuksen päädyssä on suuri pirtti, jonne johtava ovi ja huoneen lattialankut ovat selvästi vuotta 1912 vanhempia. (Vallénius)

Pihan lounaisreunalla oleva navetta on rakennettu useassa vaiheessa. Vanhinta, hirsipintaista osaa on jatkettu kahteen suuntaan rankorakenteisilla siivillä. Pohjoisreunalla on hirsipintainen rintaluhtityyppinen riviäitä. Navetan takana on myös hirsipintainen rintaluhtityyppinen aitta, jota on korotettu niin, että päätykolmiot ovat lautta. Kaikki talousrakennukset ovat punamullalla maalattuja valkoisin listoituksin.

Päärakennus tien suunnasta. KN 2007

Navetan hirsiosa. KN 2007

Rintaluhti. KN 2007

VEHONIEMI

Vehokyläntie 151, Kiimajoki-4-14

yksityisomistuksessa

RKM III: rakennushistoria, kulttuurihistoria, maisema

1196

Vehoniemi on erotettu isonjaon yhteydessä Kiimajoen Nallin ja Asuntilan yhteismaasta kruunun uudisasukasta varten. (Arajärvi 1954) Nykyinen omistajasuku on hallinnut sitä 1800-luvun lopusta. (SMK 1964)

Tilan pihapiiri on Vehokylän keskustassa aivan tien varressa. Pääty tielle päin sijaitseva päärakennus erottuu ympäristöstään suuren kokonsa vuoksi. Rakennus on suunniteltu maamieskouluksi, jossa annettaisiin opetusta suonviljelyssä. Kellarillinen, kaksikerroksinen hirsitalo valmistui v. 1915, mutta koulua siihen ei koskaan tullut. Se otettiin asuinkäyttöön tilan päärakennukseksi. Leveän rungon peittävä satulakatto on yläosistaan aumattu. Alun perin seinät oli rapattu, mutta pinnan huonon kunnon vuoksi rappaus vaihdettiin 1960-luvun alussa puuvoraukseksi. Pihan puolella olevat kuistit ja suuret ikkunapinnat muistuttavat rakennuksen koulutaustasta.

Rakennuksen kellarikerroksessa on leivintupa eli pakari. Keskikerroksessa on suuri pirtti ja keittiö sekä ruokasali, josta kuljetaan pienempiin, luokahuoneiksi tarkoitettuihin huoneisiin. Yläkerrassa on sekä asuinhuoneita että juhlasali, jonka näyttämö ja esirippukin ovat jäljellä. Tilassa on järjestetty tansseja, kun seurojentaloa korjattiin.

Rakennuksen tien puoleiseen päätyyn tehtiin 1920-luvulla kauppa, jota varten seinään sijoitettiin ovi. Suuri näyteikkuna on todennäköisesti avattu vasta vuosikymmeniä myöhemmin. Kauppa toimi vielä 1970-luvulle asti. Kauppa jäi lopetusajankohdan asuun, ja sellaisena sitä myös säilytetään. (Yli-Houhala)

Päärakennus pihan puolelta. KN 2007

Entinen kauppa länsipäädyssä. KN 2007

Sisätiloja. KN 2007

Kaunis sisäänkäyntikatos. KN 2007

PEHUNAUTIO

1197

Ukaantie 492, Ahoi-2-119

yksityisomistuksessa

RM III: rakennushistoria, maisema

Ahoinkylälle kuului Pehunaution ulkomaa, jonne ensimmäiseksi uudisasukkaaksi tuli Tuomas Erkinpoika v. 1665. (Arajärvi 1954) Tila oli myöhemmin valtionpuistona, ja sen koko oli yli 500 hehtaaria. 1900-luvulla se jakautui nopeasti pienempiin osiin.

Pehunaution pihapiiri on Väärjärveen päin viettävässä laaksossa, ja sitä rajaavat pellot kolmelta suunnalta. Rakennukset ovat kehässä kaartuvan pihatien tuntumassa. Päärakennus on pienellä kumpareella ja lienee rakennettu 1800-luvun lopulla. Sen ikkunoiden kolmijakoa on lisätty yläosan tiheämmällä ruutujaolla. Kaakkoispäätyyn on tehty jatke, jossa on erillinen, ikkunoiden ympäröimä ulko-ovi. Tilaa on käytetty todennäköisesti palvelutarkoituksiin. Myös umpikuisti on muodoltaan ja ikkunajaoltaan myöhempää tyyliä.

Pihan muiden talousrakennusten takana on pieni hirsipintainen aitta. Tien varressa on talon vanha maitolaituri, joka toimii edelleen ympäristön keskipisteenä postin jakopaikkana ja kirjastoauton pysäkkinä.

Päärakennus tien suunnasta. KN 2007

Pieni hirsiaitta. KN 2007

Maitolaiturilla on edelleen käyttöä. KN 2007

UKAAN KOULU

1198

Sorrintie 16, Kiimajoki-2-56

Tampereen kaupunki

RKM III: rakennushistoria, kulttuurihistoria, maisema

Kuitusen talossa pidettyä koulua oli Ukaasta hankala käydä pitkän matkan vuoksi, joten oma koulu päätettiin rakentaa ukaalaisille Sorrin tilasta erotettavalle kallioiselle Tervakalliolle.

Padustaipaleen koulun piirustuksia käytettiin Ukaassakin, ja ruoveteläinen Janne Kivelä rakensi urakalla koulun, saunan ja talousrakennuksen syksyyn 1906 mennessä. Koulun tuli luokkahuone, veistosali, eteinen ja opettajan huoneisto. Koulu laudoitettiin ja maalattiin v. 1925 ja katettiin tiilillä 13 vuotta myöhemmin. Koulu on kooltaan ja ikkunamalliltaan samanlainen kuin Padustaipaleella, mutta ullakon haukkaikkunat puuttuvat ja oppilaskuisti on yksinkertainen ja satulakattoinen. Ulkokuuraus on myös tehty ilman nurkkien

harkkolistoitusta. (Pirilä 1951)

Koulu oli käynyt ahtaaksi, kun koulussa alkoi v. 1925 myös alakoulun opetus. Kun oppilasmäärät kasvoivat, lisätilan tarvetta varten rakennettiin 1950-luvun lopulla uudisrakennus tontille alemmaksi kentän viereen. Kivitalossa on kellarikerroksen lisäksi varsinainen kerros, jonka ulko-oven eteen

on tehty avokuisti. Sen tukeva katos on kannatettu kolmella pilarilla.

Ukaan koulussa oli lukuvuonna 1970-71 enää 23 oppilasta. (Telemäki 1979) Koulunkäynti loppui vuonna 1984. Rakennuksia on käytetty sen jälkeen leirikouluna ja paikallisen kyläyhdistyksen kokoontumis- ja toimintatiloina.

Puukoulun ikkuna. KN 2007

Kivikoulun tukeva avokuisti. KN 2007

Puukoulun pääty kaakosta. KN 2007

Kivikoulu alarinteen puolelta. KN 2007

NAAPPILA

Naappilantie 117, Tuhria-2-99
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, maisema

1199

Naappila eli Iso-Tuhria oli vuoden 1540 kantatila. Tilasta erotettiin v. 1792 Anttila ja vähän aikaisemmin Seppälä. Nykyisellä omistajasuvulla se on ollut vuodesta 1905. 1930-luvulla nimi muuttui Naappilaksi.

Naappilan talouskeskus sijaitsi isonjaon aikaan etelämpänä Anttilan vieressä, mutta 1800-luvun vaihteessa se siirrettiin nykyiselle paikalle. Ukaanjärven niemessä sijaitseva pihapiiri on mäen rinteessä. Pihan pohjoislaidan vanhempi asuinrakennus on varhaista 1800-luvun tyyliä, ja se on siirretty entiseltä asuinpaikalta tänne. Yksinkertaisen tyylikäs hirsirakennus on vuorattu pystylaudalla. Ikkunat ovat kuusijakoiset. Vanhassa pirtissä on alkuperäinen, 200 vuotta vanha takka. Rakennusta on vasta kunnostettu.

Viereinen uudempi asuinrakennus on myös vuorattu hirsitalo, joka on rakennettu v. 1906. Rakennuksessa on kaksi umpikuistia ja kuusijakoiset ikkunat, mutta kuisteissa on tiheämpi ruutujako. Sen kaakeliuunit on säilytetty.

Pihan pohjoispuolella on pieni parkari, joka on myös siirretty ”vanhasta kylästä” parisataa vuotta sitten. Siinä on siten pääarakennuksen henkeä. Pihapiiriin kuuluvat lisäksi tiilinavetta ja hirsipintainen riviaitta. Sen toista päätä käytettiin liha- ja kalapuotina; suola on syövyttänyt ja valkaissut oveneduslankkuja. Asuinrakennusten takana on kaksi hirsipintaista otsa-aittaa, jotka on siirretty paikalle entisestä talouskeskuksesta. Toista on käytetty maitokamarina ja toista vilja-aittana. Rakennuksia on juuri kunnostettu uusimalla katot ja lahonneet hirret. (Laine)

Pihanäkymä uudemman talon suuntaan. KN 2007

Vanha asuinrakennus, kunnostustyöt aloitettu. KN 2007

Uudempi talo pohjoisesta. KN 2007

Vanhan pirtin takka. Eero Laine 2008

Korkea otsa-aitta. Eero Laine 2008

SEPPÄLÄ

Vetämäkannantie 52, Tuhria-2-101
yksityisomistuksessa
RM III: rakennusperintö, maisema

1200

Seppälä erotettiin Naapila/Tuhriasta vuonna 1790, kun Tuhrian tytär Sofia sai oman tilan. (Arajärvi 1954) Nykyisellä omistajasuvulla se on ollut vuodesta 1906. (SMK 1964)

Tilan pihapiiri on luonnonkauniilla paikalla omassa niemessä Ukaanjärven ja Velaatanjärven välissä. Neliömäisen pihan kaakkoisreunalla on hirsirunkoinen, vuorattu päärakennus, joka on rakennettu v. 1924. Puolitoistakerroksisen talon ikkunat ovat hyvin erityyppisiä kahdeksanjakoisesta kaksijakoiseen. Laajan kaksoiskuistin ikkunat ovat vielä monimuotoisempia. Järven puolella ullakolle on poikkipääty; päätyjä on koristettu pystysäleiköillä.

Vieressä on vanhempi asuinrakennus ja pakari todennäköisesti 1700-luvun loppupuolelta, vaikka sen rakennusajaksi on epäilty myös 1660-lukua. (SMK 1964) Se on paritupa, jonka toisessa päässä on pakari ja toisessa asuinpirtti. Eteiskamaria on käytetty maitohuoneena. Pitkänurkkaisen hirsirakennuksen ikkunat ovat kahdeksanruutuiset, umpikuistissa useampiruutuiset. Sisätiloissa näkyvät katon vuoliaisrakenne ja ylös asti salvotut hirsiseinät.

Pihan luoteislaidalla on suuri karjasuoja, jossa on vanha hirsipintainen siipi, v. 1909 rakennettu kiilakivirakenteinen osa Kapeen kivistä sekä rankorakenteinen uusin osa. Lounaisreunan hirsipintainen riviaitta lienee 1800-luvulta. Se on kaksikerroksinen, ja yläkerrosta on valaistu poikkipäädylly. Sen päädyssä oleva erillinen hirsiaitta ja pihapiirin ulkopuolelle sijoitettu kaksikerroksinen hirsipintainen otsaaitta ovat ehkä 1700-luvulla rakennettuja. (Ukonjärvi)

Päärakennus etelästä. KN 2007

Pihapiiri sisääntulotieltä. KN 2007

Pakari pohjoisesta. KN 2007

Pitkäposkisen otsa-aitan ovi on suojattu lisäkatoksella. KN 2007

KESKINEN

1201

Teiskon kirkkotie 1147, Tuhria-1-37
yksityisomistuksessa
RM III: rakennusperintö, maisema

Keskinen on osa vuoden 1540 kanta-tilaa Frantsia, josta se on erotettu ja rekisteröity v. 1848. (Arajärvi 1954) Nykyisellä omistajasuvulla se on ollut vuodesta 1935. (SMK 1964)

Tilan talouskeskus on luonnonkauniilla paikalla Ukaanjärven rannalla peltojen äärellä. Päärakennus sijoittuu pihapiiriin järven puolelle. Suuri puoli-toistakerroksinen hirsirakennus on rakennettu v. 1770. Sen keskellä on yläosistaan aumattu poikkipääty. Ikkunat ovat neljä- ja viisijakoisia, mutta umpikuisteissa ja poikkipäädyissä ikkunoiden muodot vaihtelevat. Poikkipäätyjen ikkunalistoihin ja räystäsvuoliaisten kannattajiin on tehty nikkarityyliin koristeleikkauksia.

Viereinen pakari on hirsipintainen ja yläosastaan laudoitettu rakennus, joka on varastokäytössä kunnoltaan heikentynyt. Pakarin takana on täysitiilinen, satulakattoinen makasiini. Sitä on käytetty alun perin viljamakasiinina mutta sittemmin pajana. (Järvenpää) Rannan tuntumassa on pieni hirsipintainen liha-aitta. Pihapiirin lounaisreunalla olleen navetan perustuksille on rakennettu uusi puusepänverstas ja korjaamo, jonka harjalla on vanha vellikello.

Päärakennus järveltä päin. EK 2007

*Uusi verstas navetan perustuksilla.
EK 2007*

Pakarin pääty. EK 2007

LOPPINEN

Loppisjärventie 189, Kiimajoki-1-77
yksityisomistuksessa
RM III: rakennushistoria, maisema

1202

Nallista erotettiin Yli-Nalli/Ylä Nalli, jonka torppa Loppinen itsenäistyi ja rekisteröitiin omaksi tilaksi v. 1922.

Loppisen talouskeskus on Loppisjärven ja Lauttajärven välisessä laaksossa, mäenrinteessä. Pohjoispuolella alkaa metsäinen rinne ja eteläpuolella peltoaukea. Pihapiiri on nauhana metsänrajassa. Päärakennus, vuoraamaton ja pitkänurkkainen hirsirakennus lieinee 1800-luvulta tai vanhempi. Se on koottu kahdesta erillisestä hirsikehikosta, joiden yhtymäkohtaan on tehty eteinen ja sisäänkäynnit. Pihan puolella on telttakattoinen umpikuisti, takasivulla pelkkä ovi. Rakennus on pystytetty kaltevaan maastoon nurkkakivien varaan. Ikkunat ovat hyvin erilaisia, kuusiruutuisista kaksijakoiisiin.

Päärakennuksen kahta puolta olivat talousrakennukset ovat myös hirsipintaisia ja pitkänurkkaisia. Otsa-aitta on siirretty pohjoisempaa nykyiselle paikalleen, ja sitä on äsken korjattu ja uusittu. Savusaunan ja riihen kunto on heikompi, mutta niiden korjauksen on suunniteltu alkavan tänä vuonna. (Loppinen2)

Pitkänurkkaisten hirsirakennusten pihapiiri muodostaa näyttävän kokonaisuuden metsän reunassa.

Ylh. Päärakennus kaakosta. KN 2007

Kesk. Pihanäkymä tilan uudelle talolle päin. KN 2007

Alb. vas. Pitkäposkinen otsa-aitta. KN 2007

Alb. oik. Päärakennuksen takaovi saumakohdassa. KN 2007

Taloukeskusten karjasuojat rakennettiin perinteisesti hirrestä lamasalvoksina. Vasta 1800-luvun loppupuolella jatkuvaa huoltoa tarvitseva hirsirakenne korvattiin kokonaan tai osittain luonnonkivestä tai tiilestä rakennetulla seinällä. Täysin huoltovapaata seinää ei olekaan, mutta harmaasta graniitista valmistettu seinä on lähes ikuinen. Ja toisaalta - kivilouhetta kertoo talon vauraudesta.

Teiskon pohjoisosan kallioissa kiviaines on poikkeuksellisen tasalaatuisia. Sen kerrostumat, ”penkereet” ovat vallankin harmaan graniitin alueilla selkeitä, eheitä, useimmiten vaakatasoisia ja paikoin vielä hyvin paksuja. Selkeä pengerrakenne helpottaa huomattavasti kiven louhintaa. Kun Pohjankapeen kylässä kivesiintymät ovat vielä aivan Näsijärven tuntumassa, kiviteollisuus alkoi siellä varhain ja laajeni nopeasti.

Kivilouhinnan sysäsi vauhtiin Tampereen kaupungin rakennuskivi-

Kivilouhimolla. (Jussi Mäenpää)

en tarve. Tampereen katujen ja torien kiveäminen oli alkanut jo 1850-luvun taitteessa, mutta 1800-luvun loppu-

puolella voimakkaasti kasvanut rakennusten rakentaminen ja kiven käyttö niissä lisäsi kysyntää. Vuonna 1898 yksi louhija laivasi kiveä 2744 kuutiota. (Laitinen 1988)

Kun kiveä louhittiin laivattavaksi Tampereelle, sitä voitiin louhia myös paikallisiin tarpeisiin. Suuret talot alkoivat kiinnostua siitä karjasuojien rakennusmateriaalina. Mattilaaan tehtiin jo v. 1888 suuri kivilouhetta, jonka kiviseinät ovat kaksinkertaiset: kivikerrosten välissä on eristeenä sammalta ja turvetta. Kiviharkot ovat suuria, jopa 2,5 m pitkiä, mutta niitä ei ole kovin pitkälle mitallistettu. Siksi saumat ovat leveydeltään vaihtelevia ja ovat paikoin vaatineet täyttekiviä saumalaastin tueksi. Ikkunoiden ja ovien yläpuolisia harkkoja ei ole myöskään muuttoon hakattu, vaan aukkojen yläreunat ovat suorat.

1800-luvun puolella tehtiin kivilouhetat myös mm. Kurjenlahteen, Kauppilaan, Ala-Paavolaan, Ala-Yrjö-

Iso-Kartanon kivilouhetta vuodelta 1900. KN 2007

lään ja Iso-Koveroon. Iso-Kartanon kivilavetta valmistui v. 1900. (SMK 1964) Osa taloista on lähellä Kapeen kylää, osa laivareittien lähellä.

1900-luvun ensimmäinen vuosikymmen oli kivilavettarakentamisen huippuaikaa. Harmaakiviharkkoista valmistui toistakymmentä karjasuojaa ja myös makasiineja. Jugendin aikakaudella kivityöstö tuli viimeistellymmäksi, ja tulos näkyy esim. Ylä-Kapeen kivilavetassa. Vuonna 1905 valmistuneen rakennuksen kivilharkot ovat hyvin mittatarkkoja ja suorakulmaisia. Seinien saumat ovat ohuet, ja seinäpinnat ovat pystysuorat. Ikkuna- ja oviaukkojen kohdalle on hakattu kaarevat yläosat, joten massiivisen kivilavituksen yleisilme on keveämpi.

Ylä-Kapeessa kuten jo Mattilaksakin rakennuksen räystäälle nousuvan kiviladelman päälle on asennettu hirsikehä, jonka päältä kattorakennelma ja laudoitettut päätypinnat alkavat. Joissakin vanhemmissa kivilavetoissa kivilharkko-osa toimii vain korotetun kivilajan omaisesti korkeamman hirsirakenteen alla.

Kivilharkko karjasuojan seinämateriaalina menetti 1910-luvulla nopeasti suosiotaan. Ilveskosken lisäksi kivilavetta valmistui Uskaliin vielä v. 1928. Viitaniemeen tehtiin kivilharkkoista vesisäiliö. Viimeisen kivilavetan valmisti Aution taloa asunut kivityömiestä omaan käyttöön v. 1948. Siinäkin navetan, tallin ja kellarin sisältävä kivilavetta jää kolmelta sivulta puurakenteisten tilojen keskelle.

Kivilavettoja tehtiin myös Aitolahteen. 1903 valmistui Utukan talouskeskukseen suuri harkkokivilavakennus, jota korotettiin 1920-luvulla tiilimuurilla ja rankorakenteisella ullakolla. Keson talolle valmistui v. 1906 komea kivilavetta, jossa on tyylikkäästi hakatut aukkojen kaaret.

Kivilavettakaan ei kestä, jos katto vuotaa. Useita kivilavetta on jäljellä sellaisista navetoista, joiden kattorakenteet ja yläpohjat ovat painuneet lahonneina kasaan. Kun karjaa ei enää monellakaan tilalla ole, navetan säilyminen on kiinni siitä, löytyykö rakennukselle korvaava käyttötarkoitus.

Ylä-Kapeen kivilavetta vuodelta 1905. EK 2007

Saarladden kiviaitta. EK 2007

*Kun katto pettää, muurit jäävät.
KN 2007*

*Aution kivinavetta vuodelta 1948.
KN 2007*

*Kivinen jääkellari Kulkkaan pihassa.
SK 1998*

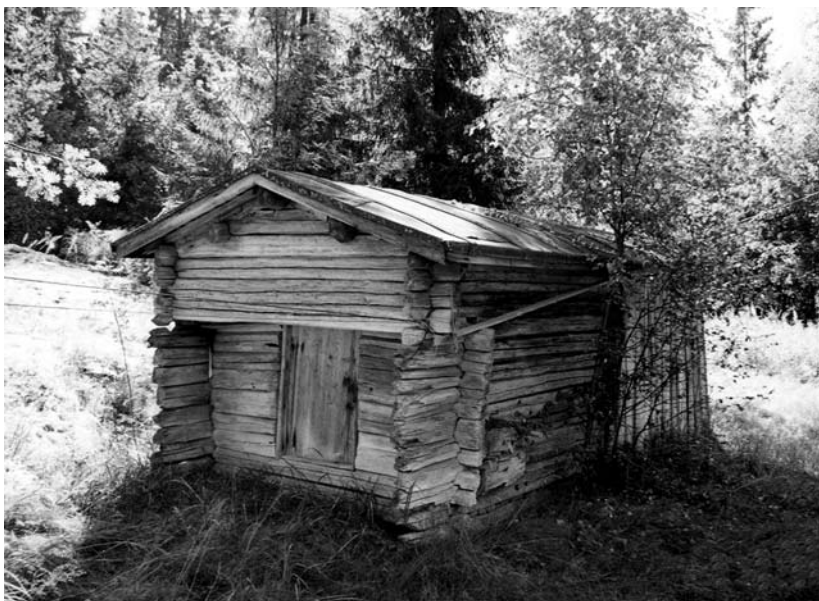

*Järvenpään navetan hienoa kivityötä.
JV 1999*

Aitta on todennäköisesti talousrakennuksista vanhin. Veden, pellon ja metsän anti ovat tarvinneet sekä pelloilta että varkailta turvatun suojan. Tämän rakennustyyppin iästä antaa vihjeen myös kielentutkijoiden käsitys siitä, että sana aitta on saatu suomen kieleen kantasuomalaiseen aikaan balttilaiselta taholta. Aitolahden ja Teiskon alueella aitan nimenä on ”puoli”, vaikka nykyisin käytetään myös muotoja puoti, puodi ja puori.

Alkuperäisenä aitta on tulisijaton ja ikkunaton rakennus, jonka muita asuinrakennuksesta erottavia ominaisuuksia ovat ilmava alusrakenne sekä täytepermannon ja laipion puuttuminen. Maasto ja muiden ulkorakennusten sijainti ovat vaikuttaneet aittojen sijoitteluun samoin kuin niiden tehtäväkin. Aitat on yleisesti sijoitettu pihapiiriin siten, että päivittäin tarvitut ja käytöltään puhtaat ruoka- ja vaateaitat ovat asuinrakennuksen lähellä. Muut aitat ovat joko karjasuojien vieressä tai tulenvaaran takia pihapiirin ulkopuolella. Pelkät varastoaitat voivat olla kauempana peltoteiden varrella. Paikan on kuitenkin tullut olla kuiva ja hyvin tuuletettava.

Pääosa aitoista on hirsistä lamasalvostekniikalla valmistettuja satulakattoisia rakennuksia, joissa on Pirkanmaalla yksi tai kaksi kerrosta. Alusrakenne on tärkeä aitan osa. Koska elintarvikkeiden säilyminen oli turvattava seuraavaan satokauteen asti, aitta oli eristettävä kosteudelta ja tuhoeläimiltä ja tuuletus järjestettävä. Se onnistui jalkarakenteen avulla. Ruoka-aitan olennainen osa on halkaistusta pyöröhirrestä tehty jalkojen ja seinien välissä oleva noususte nimeltään hiirilauta. Aitta saattaa myös levätä hirsikehikon eli salvosjalan varassa. (Kolehmainen 1983)

Raiskion pieni otsa-aita. SK 1998

Keskisen liha-aita, tyyppiä pitkäposkinen otsa-aita. EK 2007

Yksinäisaitta on yleisin aittatyyppi Aitolahdella ja Teiskossa. Koko vaihtelee käyttötarkoituksen mukaan: pienimpiä ovat liha- ja riista-aitat. Seinät voivat kallistua vähän ulospäin, mikä estää sadeveden valumista seinää pitkin. Päädyssä olevan oven yläpuolelta seinä on usein vedetty varsinaista päätyseinää ulommaksi ”otsaksi”. Se suojaa oven edustaa sadetta vastaan ja muodostaa aittaan oven yläpuolelle säilytysshylyn. Jos pitkänurkan hirret on ovisivulla jätetty pitkiksi, seinämäiset ”posket” suojaavat myös tuulelta. Sadesuoja on voitu tehdä myös oven päällä olevana pulpettikattoisena lippana.

Kaksikerrokset yksinäisaitat ovat harvinaisempia. Ne ovat usein vilja-aittoja, joissa porras on aitan sisällä. Niemen aittarivissä on vaate- eli makuuaitta, jonka yläkerrokseen nouseaan oven vierestä ulkoportaita päätyparvelle. Aittatyyppi on nimeltään parviluhti. (Kolehmainen 1983)

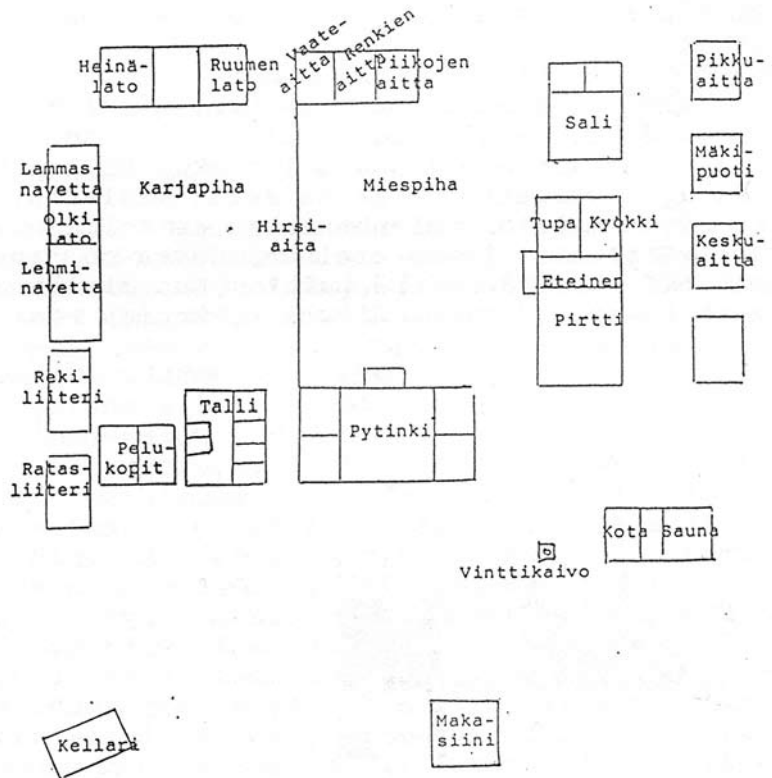
Niemen harvinainen parviluhti. KN 2007

Järvenpään rivi-aitta. JV 1999

Hiirilauta Ruokosen aittassa. SK 1998

Ruokosen pihapiiri 1800-luvun lopussa. Pertti Ruokonen 1995 (Ruokonen2)

Riviaitta on yleensä asuinpihassa päärakennuksen vieressä. Se säästää tilaa ja antaa pihapiirille yhtenäisemmän ilmeen. Riviaittaan on myös helppo voitu tehdä toinen kerros, jonne nouseaan ulkopuolisia portaita luhdin kautta. Luhdin kaide on joko kevyt puuristikko tai hirsistä seinämäisesti rakennettu suoja, joka voi jatkua vielä räystäään alla. Alakerran tilat olivat niissä talon säilytysaittoja ja yläkerran tilat talonväen kesäisiä makuupaikkoja ja henkilökohtaisia säilytystiloja.

Aittojen katot ovat aikoinaan olleet malka-, lauta- tai pärekattoja. Nykyisin ne on lähes tyystin muutettu huopakatoiksi tai erilaisiksi peltipinoitteiksi.

Aitolahden ja Teiskon alueella aitat ovat pääsääntöisesti vanhimpia säilyneitä rakennuksia. Niitä on ollut helppo siirtää paikasta toiseen, joten tytärten miehelään menon yhteydessä nimikkoaitta on otettu mukaan ja pysytetty uuden kodin alueelle. Samalla niitä on tarvittaessa korjattu ja lahoja kohtia uusittu. Näin ne ovat säilyneet pitkään. Yhtenäisiä aittarivistöjä on kuitenkin enää hyvin harvojen talojen pihapiireissä. Siksi ne ovat arvokkaita kulttuuriperinteensä muistomerkkejä ja ansaitsevat arvonantoa ja huolenpitoa.

Lampun lubtiaitta. SK 1998

Laalahden komea vilja-aitta. SK 1998

Maisansalon kaksikerroksinen otsa-aitta. JV 1999

Karjanpito on ollut maalaistalon perustoimintoja. Aikoinaan maito on jalostettu itse suoraan tilalla. 1920-luvulla tuli Teiskoon mejereitä, jotka keskitetysti keräsivät maidon ympäristön tiloilta jalostettavaksi.

Meijerit olivat vesistöjen varsilla, joten suuri osa maidosta kuljetettiin veneillä ja laivoilla, osa myös hevoskyydillä teitä pitkin. Kun tiestö parani, maidon kuljetukseen voitiin käyttää kuorma-autoja, jotka keräsivät maitonkat tiloilta. Keskitetyn kuljetuksen nopeuttamiseksi tonkat vietiin lähimmän suuren tien varteen, josta auto poimi ne kyytiinsä. Ensin tonkat olivat vähän tienpinnasta korotetulla lavalla, mutta sateen tai liiallisen auringonpaisteen suojaksi niille rakennettiin vähitellen katoksia. Maitolaituri oli keksitty.

Maitolaituri on pieni rakennelma, joka seisoo teiden risteyksessä. Sen jalustana on komeimmillaan kivihaarikoista tai betonista valmistettu jalka, useimmiten kuitenkin puutolpat tai pieni hirsikehikko. Jalustan päällä on varsinainen lava, jonne johtavat kapeat portaat tai vain yksi askelma. Maitolaiturin katos on lavan takaosassa, jotta etuosassa on tilaa lastaukselle. Katos on yleensä suljettu kolmelta sivultaan ja katettu satula- tai pulpettikatolla, jonka räystääs on usein etupuolella lastaustilan kohdalla pitempi. Katoksen etuseinä on joko täysin avoin tai suljettu ovimaista aukkoa lukuun ottamatta. Seinät on vuorattu laudalla. Kateaineena on perinteisen päreän lisäksi käytetty huopaa, tiiltä tai peltiä.

Teiskon maitolaiturimuseo sijaitsee Lahdenmäen tilalla Velaatantien varrella. Maitolaituri on rakennettu v. 1960. Kun TVH rakensi uuden tien Teisko-Ruovesi, se lähetti myös piirustuksen maitolaituria varten. Piirustus

Tytöt laiturilla ja sininen lehmä. Timo Malmi 2008

oli Valion rakennusosaston ohjepiirustus 1950-luvulta. Lavalle tuotiin Lahdenmäen maito vuosina 1960-1967, jonka jälkeen se jäi käytöstä ja muutettiin korjauksen jälkeen museoksi v. 1993. Laiturin lava on korkeiden betonipylväiden päällä. Limilaudalla vuorattu katos levenee vähän ylöspäin ja päättyy tiilillä verhottuun satulakattoon. Etuseinän aukossa on lautaovi. Laituri on maalattu punamullalla; räystääslistat ovat valkoiset. (Malmi)

Poikkeuksellinen maitolaituri oli Iso-Koverolla, sillä se oli yhdistetty navettarakennukseen. Vanhan navetan nurkalla oli avonainen kuistimainen tila. Se suojattiin toiselta sivulta lauseinällä ja maitolaituri oli valmis.

Teiskossa perustettiin v. 1998 maitolaituriyhdistys, jonka tarkoituksena oli kunnostaa maitolaitureita ja järjestää tapahtumia Teiskon kyläläisille. Asian saaman julkisuuden voimalla ja

Tampereen kulttuuritoimen aloitteesta monet kyläläiset laittoivat talkoilla keskeiset maitolaiturit entistä ehompaan kuntoon. Myös aivan uusia maitolaitureita on tehty esim. Vähä-Koveron tienhaaraan ja Teiskon ulkomuseoalueelle. (Kaurla 2002)

Maitolaituri on aina ollut myös kohtaamispaikka, useasti kyläkunnan keskipiste. Sinne on jaettu ja noudettu posti, sen luona pysähtyivät myymäläautot ja kirjastoautot. Vieläkin ne tarjoavat sateensuojan linja-auton odottajille. Kesäisin laiturit ovat näyttelytiloina ja piristävät kulkijoiden taitvalta. Lahdenmäen museomaitolaiturilla järjestetään nykyisin Teiskon kesän avaus. Mutta maitoa niille ei enää ole kuljetettu tankkiautojen tulemisen ja koko karjanpidon vähenemisen jälkeen. Niiden varsinainen käyttöikä jäi muutamaa kymmeneen vuoteen.

Lahdenmäen maitolaiturimuseo maisemassaan. KN 2007

Museo-ohjeet. KN 2007

Velaatan pirtin maitolaituri. KN 2007

*Pehun matala, korokkeeton maitolaituri.
KN 2007*

*Vehoniemen leveä maitolaituri.
KN 2007*

Maantieteellisen sijaintinsa vuoksi Aitolahdella ja Teiskolla on hyvät liikenneyhteydet vesireittejä pitkin. Ne olivat kesäisin edullisia kulkuväyliä. Sisäiset liikenneyhteydet ovat sen sijaan olleet vaikeammat. Varsinkin Teiskon rikkonainen ja hajallinen maasto on vaatinut kallista siltoja yhteyksien aikaansaamiseksi.

Tärkein alueiden kautta kulkeva kantatie vei 1800-luvulla Tampereelta Ruovedelle. Se kulki Aitolahdella Sorilanjoen yli. Vanha puusilta uusittiin v. 1915 kivisillaksi. (Kanerva 1967) Teiskossa Kaitaveden ylittävä Aunesilta sai nykyisen asunsa v. 1899. Sen itäpuolelle rakennettiin tienoikaisun yhteydessä uusi betonisilta v. 1983.

Teiskolanlahden ylittävä Teiskolan silta oli ennen vuotta 1877 puu- ja kivirakenteinen. Se uusittiin arkkitehti Georg Schreckin suunnitelmilla kivisillaksi v. 1894. Urakoitsijana oli rakennusmestari Kustaa Lindgren Messukylästä.

Kiimajoen ylittävä Terälahden silta oli v. 1872 puurakenteinen ja niin vinossa, että maaherra määräsi sen tarkastuksessaan oikaistavaksi. Sitä korjattiinkin, kun kevättulvat taas kerran sen rikkoivat. Vasta vuonna 1897 päätettiin uuden kivisillan rakentamisesta, ja rakentaja Juuse Nieminen Velaatasta sai sillan valmiiksi jo kesällä 1898.

Vuonna 1898 Teiskon kuntakokous kirjasi seuraavat puusillat Itä-Teiskossa: Kosken silta, Mustikkokorven silta, Nüttysilta, Rantalan silta, Ruutanan silta, Polson silta, Kytän silta ja Kuusojan silta. Näiden lisäksi oli kyläteillä ojien yli kylälaisten huolehdittavia pikkusilloja. (Arajärvi 1979)

Kun autoliikenne kasvoi ja vaati parempia tieyhteyksiä, teitä oioitiin ja parannettiin. Niinpä siltojakin on tullut 1900-luvulla lisää, ja lähes kaikki

Sorilanjoen silta. (TKM)

ovat betonirakenteisia.

Näsijärven höyrylaivaliikenne alkoi v. 1859. Parhaimmillaan liikenteessä oli 1920- ja 1930-luvuilla 11 höyrylaivaa, jotka kulkivat Paarlahteen saakka. Viimeinen matkustajaliiken-

teen laiva ajoi vuoteen 1963. Sen jälkeen liikenne on ollut huviliikenteen ja matkailijoiden varassa.

Näsijärven ja sen lahtien rannoilla on vielä jäljellä monia hyväkuntoisia ja enemmän tai vähemmän käytön puut-

Enqvist-yhtiön tukkimiehiä Teräkosken sillalla. Lauri Ikonen 1927 (Maija Ikonen)

teessa rapistuneita laitureita, jotka ovat näytelleet merkittävää osaa seudun asukkaiden elämässä. Niihin kuuluvat Kapee, Pöllölä / Saarlahti, Kiviranta, Polso, Teiskola, Taulaniemi, Aunessilta, Kulkila, Vertuu, Isohaka, Uskali jne. Laitureilta on lastattu Tampereelle puutavaraa, karjaa, viljaa, maitoa ja juureksia. Aitolahden Pirttiniemessä olleesta leipomosta Tervalahti-laiva ehätti viemään lämpimän leivän Hjort-hin talon Pahlmanin siirtomaatavara-kauppaan aamuisin jo ennen kymmentä.

Matkustajaliikenteen käyttäjiä olivat asiamatkoillaan liikkuvat maalaiset, huvila-asukkaat vieraineen sekä huvilan ja kaupungin välillä kulkevat virkamiehet. Autoistuminen siirsi kulkemisen vähitellen maanteille.

Teräkosken silta nykyisin. EK 2007

Aunessillan kaari. JV 1999

Teiskolan silta levennetyssä. JR 2008

Saarentaustan laituri auringon laskissa. ALJ 1999

Intti saapumassa Liirin laituriin 1950-luvulla. V.O.Kanninen (TKM)

Aunessillan laituri. Aune Linko 1935 (TKM)

Käyttämätön laituri tiensä päässä. EK 2007

1. Aitolahden sankarivainajien muistomerkki

Aitolahden hautausmaalle pystytettiin vuosien 1939-1944 sodissa kaatuneille 23 sankarivainajalle taiteilija Yrjö Ekblomin suunnittelema muistomerkki v. 1947. Sen valmisti Suomen Graniitti.

Aitolahden sankarivainajat.
Leena Karttunen 1984

2. Karjalaan jääneiden vainajien muistomerkki Aitolahden hautausmaalla

Pystytettiin Aitolahden karjalaisten toimesta v. 1960. (Syvänen 1998)

Karjalaan jääneet, Aitolahdi. JR 2008

3. Vapaussodan kaatuneiden muistomerkki Teiskon hautausmaalla

Vapaussodan kaatuneet. Jussi Mäenpää

4. Vakaumuksensa puolesta 1918 kaatuneiden muistomerkki Teiskon hautausmaalla

1918 kaatuneet. Jussi Mäenpää

5. Vuosien 1939-44 sodissa kaatuneiden muistomerkki Teiskon hautausmaalla

Vuosien 1939-44 sodissa kaatuneille 145 sankarivainajalle v. 1951 pystytetty muistomerkki suunnitteli arkkitehti Bertel Strömmer. Se on Kurun mustaa graniittia ja siihen on kirjoitettu sanat "Isänmaan rakkaus, Kaipaus, Uhri, Kiitollisuus".

1939-1944 kaatuneet. Jussi Mäenpää

6. Karjalaan jääneiden vainajien muistomerkki Teiskon hautausmaalla

Muistomerkki pystytettiin v. 1956 Karjalaan haudattujen muistoksi.

Karjalaan jääneet. Jussi Mäenpää

7. Edesmenneiden sukupolvien muistomerkki

Pystytettiin v. 1965. (Helin1 1988)

8. Teiskon ensimmäisen ja toisen kirkon muistokivi

Pystytetty v. 1924 Myllyniemeen lähelle Teiskolan kartanoa seurakunnallisen toiminnan aloittamisen 300-vuotismuistoksi. Tekstit: ”Teiskon kirkon paikka 1621, 1669-1787. Jumalan nimi on vahva linna” sekä ”Hic stetit templum primum Teiskoensa salus a Deo nostro est sedente in throne et agno”. (Muistolaattoja)

Teiskon kirkot. JR 2008

9. Kirvessaaren sissitaistelun muistokivi

Paikkakuntalaiset pystyttivät v. 1958 Suomensodan aikaisen sissitaistelun 150-vuotisjuhlassa taistelun muistoksi kiven Unnekivensalmessa olevaan Kirvessaareen. Porin prikaati juhlisti tilaisuutta lähettämällä mukaan sotilaita Suomensodan aikaisissa varusteissa.

Heinäkuun 21. päivänä 1808 olivat Porin Rykmentin I pataljoonan lippumiehet Roth ja Spoof vallanneet venäläisiltä muonitusjoukoilta Tampereelta Ruovedelle jauhoja kuljettaneen viljajaalan, jonka omisti Hatanpään kartano.

Roth joukkoineen aiheutti venäläisille paljon harmia ja viivytystä kahakoidessaan Näsijärven rantamilla. Hänet ylennettiin vänrikiksi 20.9.1808 ja vuonna 1812 luutnantiksi. Vuonna 1826 hän muutti Teiskoon Saarlahden Rantalaan kersantin virkataloon. Sotahistoriallinen tutkimus arvostaa Rothia yhtenä maamme mainioimmista sissipäälliköistä.

Kirvessaari. Jussi Mäenpää 1958

10. Lentomestari Aarre Siltavuoren muistokivi

Ilmavoimien varikko ja Valtion Lentokonetehtas pystyttivät v. 1964 muistokiven ja siihen kiinnitetyn laatan Haukaniemeen lentomestari Aarre Siltavuoren viimeisen lennon muistoksi. Hänen ohjaamansa MY-3 eli Myrsky syöksyi koelennolla 19.11.1943 maahan Ala-Paavolan maille. (vapriikki)

11. Talvi- ja jatkosotiin lähtijöiden muistokivi

Teiskon miehet kokoontuivat Värmlän v. 1974 puretun koulun alueelle lähtiessään puolustamaan maataan talvi- ja jatkosodissa. Näiden tapahtumien muistoksi sotien veteraanit luovuttivat juhannusaattona 1981 Teisko-Seuralle lähtöpaikalle pystyttämänsä muistokiven.

Sotiin lähtijät. Jussi Mäenpää

12. Murikan höyryvasara

Höyryvasara siirrettiin Tampellan pajasta Murikan alueelle v. 1977 tamperelaisen metalliteollisuuden muistomerkiksi. Siihen on kiinnitetty muistolaatta. (vapriikki)

Höyryvasara. JR 2008

13. Piirileikki

Kämmenniemen päiväkodin katolle pystytettiin v. 1981 Antti Maasalon suunnittelema mobile. (vapriikki)

Piirileikki. JR 2008

14. Aunessillan muistolaatta

Aunessillan kaidepilariin kiinnitettiin v. 1984 muistolaatta, joka kertoo sillan rakentamisajan 1898-1899, muutosvuoden 1967 ja entisöintivuoden 1984. Silta itsessään on museoituna muisto-merkki.

15. Kämmenniemen kivikautisen asuinpaikan muistokivi

Museovirasto ja Teisko-Seura pystyttivät v. 1987 Aunessillan viereen muistokiven, jonka laattaan on kirjoitettu ”Teiskon Kämmenniemen kivikautinen asuinpaikka. Asuinpaikalta on löytöjä Suomensjärven kulttuurin (7500-4200 eKr) ajalta ja Nuorakeraamisen kulttuurin (2200-2000 eKr) ajalta. Museovirasto, Teisko-Seura”

Kämmenniemi. EK 2007

16. Murikan konevasara

Massey-konevasara siirrettiin Rauman konepajasta Murikan alueelle v. 1995. (vapriikki)

17. Taivaan katsoja

Kämmenniemen koulun uudisosan pihalle rakennettiin v. 2001 Aarne Jämsän suunnittelema teos, joka kuvaa jättiläismäisiä maasta nousevia kasvoja. Teos on tarkoitettu kestävästi lasten kiipeilyä ja oleilua. (vapriikki)

18. Helmitaulu

Sorilan koulun piha-alueelle pystytettiin v. 2002 Petri Kiviniemen suunnittelema kiipeilytelineenäkin toimiva teos. (vapriikki)

19. Hajuaistit aakkosjärjestyksessä

Terälähdän koulun ulkoseinään kiinnitettiin v. 2003 Hanna Vihriälän suunnittelema teos, joka kuvaa luonnollisessa koossa 29 eläimen kuonoa, kärsää, nenää ja nokkaa. Sisäpuolella on tauluilla kuvattu kukin oppilaiden valitsemista eläimistä. (vapriikki)

Konevasara. JR 2008

Helmitaulu. JR 2008

Edesmenneet sukupolvet. JR 2008

Hajuaisti. JR 2008

Taivaan katsoja. JR 2008

LAIVALIIKENNE JA TALVITIET

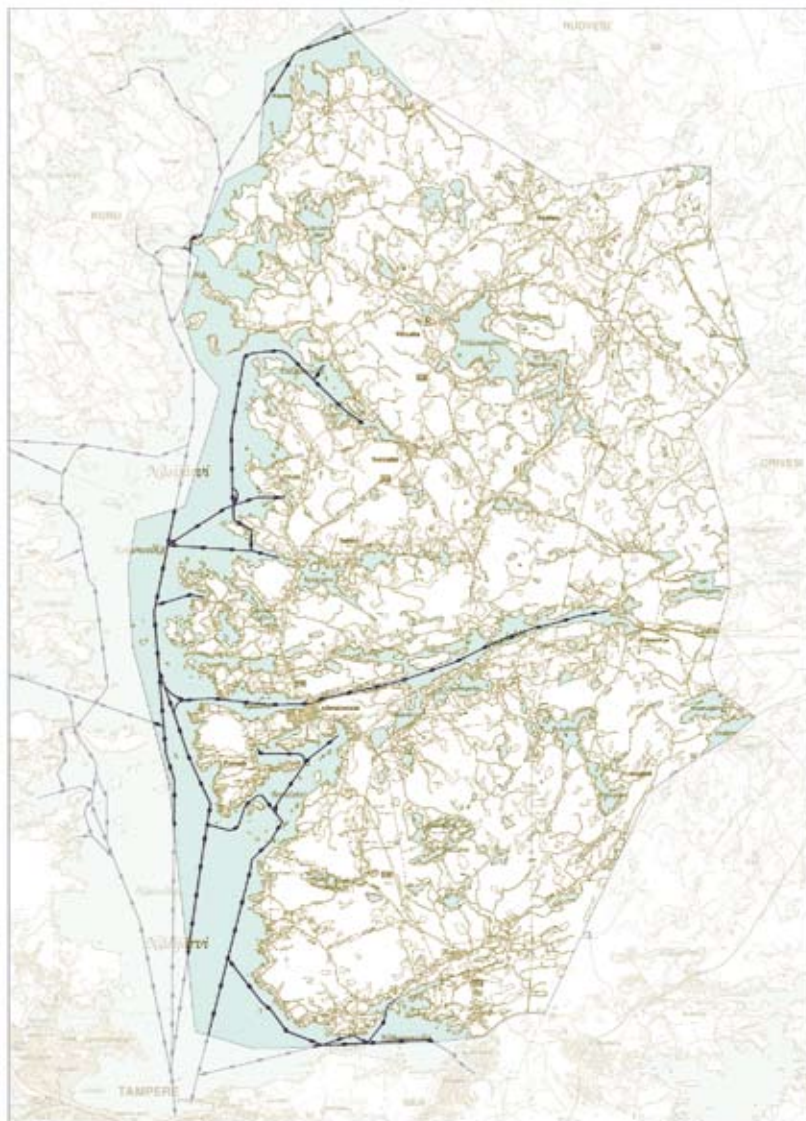
Ruotsin vallan aikana ja pitkälle 1800-luvun loppupuolelle asti vesiliikennereitit olivat Aitolahden ja Teiskon alueiden pääkulkuväylinä. Talvisin olivat käytössä samansuuntaiset talvitiet.

Muinaiset pirkkalaiset käyttivät jo Näsijärveä kauppatienään. Vesistön pohjoisosien asukkaat kulkivat 1500-luvulta lähtien monihankaveneillään järviä pitkin ja Tammerkosken kauppapaikalle asti. Kasvanut kaupunki kulutti 1800-luvun jälkipuoliskolla suuret määrät halkoja, joiden kuljettamista varten rakennettiin purjeilla varustettuja jaaloja. Niitä oli liikenteessä 1860-luvulla parhaimmillaan lähes 20 laivaa.

Uuden aikakauden vesiliikenteeseen toi höyrylaiva, jonka tuloa Näsijärvelle edistivät perkaustyöt vesistön pohjoispäässä mm. Muroleessa ja Kautussa. Kesällä 1859 valmistui liikenteeseen puinen Ahti-niminen siipiraslaiva, jonka ruukinpatruuna G. A. Wasastjerna rakennutti Pellavatehtaan konepajan telakalla. Se liikennöi Tampereelta Ruoveden Ruhlalaan, mutta kymmenen vuoden kuluttua se oli romutettava.

Vuosina 1864–66 Näsijärvellä liikennöi Ahdin lisäksi Storfursten Wladimir. Vuonna 1869 liikemiehet Antti Toikkonen ja G. A. Sumelius perustivat Näsijärven Höyrylaivaosakeyhtiön, joka toi järvelle ensin Laineen ja sitten Tampereen.

Pelkästään Muroleen kanavan alapuolisilla vesillä matkustajaliikennettä välittänyt laiva oli siipiraslaiva Elias Lönnrot, jonka päätyö oli kuitenkin tukkilauttojen hinaus. Vuonna 1890 perustettiin Oy Teisko, joka kolmella laivalaan Teisko, Aune ja Intti ylläpiti liikennettä Aitolahdelle, Teiskoon, Kuruun ja Ylöjärvelle. Kun sitten uusia maalaisyhtiöitä perustettiin sekä Aitolahdelle että Ylöjärvelle ja Teiskon liikenne vilkastui, Teisko-yhtiölle jäivät Viitapohjan ja Te-

Laivareitit

rälahden reitit. Paarlahden liikenteen aloitti Teisko. (Mäenpää 1972)

Näsijärven matkustajaliikenteessä oli 1920–1930-luvuilla matkustajalaivoja parhaimmillaan 11 laivaa. Tänä tavaraliikenteen kukoistusaikana saattoi Tampereen satamissa olla samanaikaisesti jopa 30 proomua. Näsijärven osaksi tietömlle, pitkänomaisten lahtien rikkomille ran-

noille ei autoliikenne vielä 1930-luvulla ulottunut. Sotien jälkeen laivaliikenne oli vielä vilkasta, mutta 1950-luvulla yksityisautot alkoivat todella kilpailla jörviliikenteen kanssa. Viimeiseksi jäänyt Tervalhti lopetti vuonna 1963.

Aitolahden ja Teiskon kaltaisissa vesistöpitäjissä olivat talvitiet hevosliikenteen aikakaudella erityisen tärkeit.

Talvisin kuljettiin Tampereelta Teiskoon siis toisin reitein kuin kesällä. Tie lähti Mustastalahdesta Aitoniemen kautta Ristiniemeen ja Teiskon rajalla olevaan Tervaniemeen. Sieltä mentiin Kotkaniemen poikki Uskalinlahden yli Paavolanniemen kautta Käälahden ylitse Aitainsuolle sekä Ripolahden, Ilammin ja Toijalanjärven yli Toijalaan. Täältä matka jatkui Kirkkojärvelle, kirkon ja Teiskolan välitse Koiviston suon yli Polsonlahteen. Seuraava oikeasevä vesi oli Kuterinlahti, jonka jälkeen tultiin Kivirantaan, Pöllölään / Saarlahteen ja Jutilaan. Sieltä päästiin vielä Löytänjärven kautta Ylä-Kapeeseen. (Arajärvi 1979)

Edellä kuvattu oli päätie, jossa jäämatkat viitoitettiin ja maamatkat aurattiin. Hyvillä jääkeleillä saatettiin ajaa pitkin avoselkää, vallankin raskaammilla kuormilla. (Mäenpää 1965)

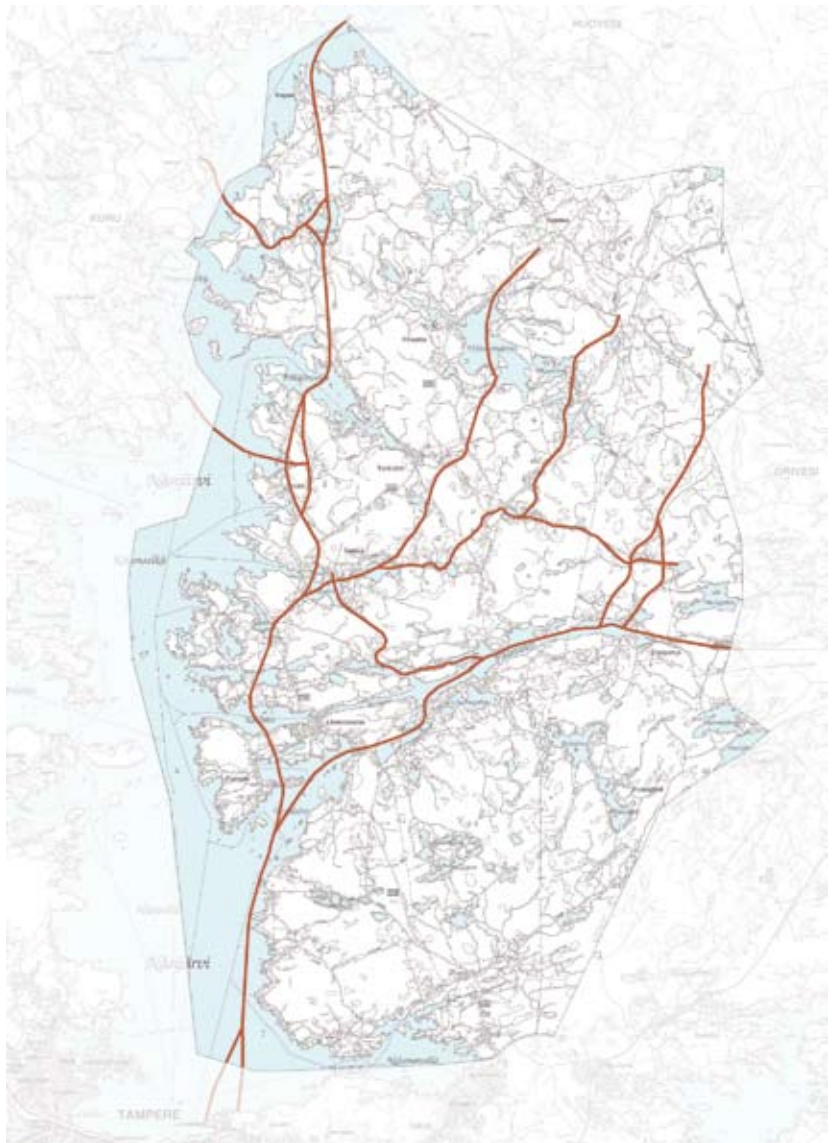
Kaanaan salomailta Oravanevalta alkoi itäisempi talvitie, joka kulki Särkän, Velaatan, Kuitusen, Siltalan, Petäjäjärven, Ruokosuon ja Kalettoman kautta Kirkkojärvelle, missä se yhtyi päätiehen.

Ukaasta alkoi talvitie Ukaanjärven ja Vetämäkannaksen yli Velaatanjärveä pitkin Kuituselle, missä liittyttiin Kaanaan tiehen. Toinen Ukaan talvitie lähti Uasjärveltä ja kulki Pirttijärven ja Lautajärven poikki päätyen Kulkkilaan, joka puolestaan oli Paarlahden talvitiellä. Täältä tie jatkui Matchisen, Valkeejärven ja Vähä-Kartanon kautta Tervalahden Tervakivelle ja Tampereelle. Paarlahden talvitielle pääsi myös toista reittiä Pehunkulmalta Hirvilammin ja Kaakkosuon kautta Markkulaan, Siltasavoon ja Veitoo-Paavolan kautta Paarlahteen.

Näsin selällä kulku oli selkeää, mutta ei vaaratonta. Railot saattoivat nostaa jäitä, mikä vaikeutti eteenpäin menoa. Näsijärven talvitie kuitenkin oikaisi niin paljon matkaa Tampereelle, että sitä käytettiin mikäli mahdollista. Autojen ja teiden lisääntyminen vähensi pitkien Näsijärven reittien kulkemista. (Arajärvi 1979) - Nyky-Suomen talvissa talvitie ei ole aina enää edes mahdollinen, mutta ei myöskään tarpeellinen.

Automobiilit ja hevoset myllymatkalla. (Pertti Ikonen)

Talvitiet

LÄHDEVIITTEET KOHDETEKSTEISSÄ

Ahonen

Haastattelu Mauno Ahonen
11.8.1999

Aitolahden kulttuuriymp. 2007

Aitolahden kulttuuriympäristöinventointi, Tampere 2007

Alajoki 1994

Jaana Alajoki: Aitolahti – matkalla kaupunkiin, Tampere 1994

Ala-Paavola

Haastattelu Martti Ala-Paavola
6.7.1999

Ala-Pärri

Haastattelu Raino Ala-Pärri 5.9.2007

Antila-Pippuri

Haastattelu Ritva Antila-Pippuri
12.5.2008

Arajärvi1954

Kirsti Arajärvi: Messukylän – Teiskon – Aitolahden – historia, Tampere 1954

Arajärvi1979

Kirsti Arajärvi: Teiskon satavuotinen kunnallishistoria 1865-1971, Vammala 1979

Arkkitehti 1977

Metallityöväen Liiton kurssikeskus Murikka, Arkkitehti 1977-8

Aspegren

Haastattelu Raija Aspegren 19.8.1998

Drotar

Haastattelut Liisa Drotar 22.8.2007 ja 23.4.2008

Einola+

Haastattelut Marja Einola ja Ville Tiikko 27.8.1998 ja 8.5.2008

Ensilä 1998

Teuvo Romppainen, Pekka Kuivalahti: Ensilä, Tampereen Kisatoverien kesä-koti 50 vuotta, Tampere 1998

Haavisto

Haastattelut Anja Haavisto 5.11.1999 ja Riitta Haavisto-Vihavainen 2.5.2008

Hanhilahti

Haastattelu Timo Hanhilahti
7.7.1999

Haume

Haastattelu Pia Haume 28.4.2008

Hedberg

Haastattelut Annariitta Hedberg 29.9.1998 ja Roald Hedberg 5.10.1999

Heino

Haastattelut Heikki Heino 7.7.1999 ja Jukka Heino 28.4.2008

Heiskanen

Haastattelut Keijo Heiskanen 11.10.1999 ja 7.5.2008

Helin 1988

Teiskon kirkon juhla-kirja, toim. Martti Helin, Tampere 1988

Helin2

Haastattelu Pekka Helin 27.11.2007

Hemming

Haastattelut Marja ja Aarre Hemming 14.6.1999 ja Eero Hemming 7.5.2008

Hemminki+

Haastattelut Aila ja Toivo Hemminki, Anna Palkola 21.9.1998 ja 29.4.2008

Hietalahti

Haastattelu Satu Hietalahti 20.9.2007

Hiltunen

Haastattelu Sisko Hiltunen 7.2.2008

Hoivala

Haastattelut Heinäsessä syksyllä 2007 ja Marja Hoivala 12.5.2008

Honkanen+

Haastattelu Kirsti Honkanen ja Heimo Lempinen 1.9.1998

Hällilä

Haastattelut Leila ja Kauko Hällilä 9.9.1998 ja 7.5.2008

Ikonen

Haastattelut Maija ja Pertti Ikonen 23.11.1999 ja Ulla Ikonen 12.5.2008

Ilvesjousi 1982

Ilmari Ilvesjousi (toim.): Tampereen Kirjatyöntekijäin yhdistys 90 vuotta, Tampere 1982

Isotalo+

Haastattelu Jyrki Isotalo ja Pekka Salonen 20.8.1998

Jalkanen

Haastattelu Riitta Jalkanen 9.8.1999

Jokinen1

Sähköpostit Risto Jokinen 24.2. ja 27.2.2008

Jokinen2

Haastattelu Aarne Jokinen 29.5.2008

Jokipii 1953

Mauno Jokipii (toim.): Suomen hopeaveroluettelot 1571, IV Satakunta, Turku 1953

Junkkari

Haastattelu Marko Junkkari 23.9.1998, Köllin lyhyt historia, käsikirjoitus s.a.

Järvenpää Haastattelu Mika Järvenpää 19.8.1999	Kolehmainen2 Haastattelu Jukka Kolehmainen 30.5.2008	Loppinen1 Haastattelu Reijo ja Juha Loppinen 21.8.1998
Kanerva 1967 Unto Kanerva: Messukylän historia II, Tampere 1967	Koskinen Haastattelut Kari Koskinen 14.10.1998 ja 6.5.2008	Loppinen2 Haastattelu Risto Loppinen 13.5.2008
Kantell Haastattelut Antti Kantell 23.9.1998 ja 24.4.2008	Kotiranta+ Haastattelu Pentti Kotiranta ja Jori Härkönen 23.6.1998	Luukko 1973 Helena Luukko: Teiskolan kartanon vaiheita, Tammerkoski 1973-11/12
Karimaa1 Haastattelut Kaisa ja Juha Karimaa heinäkuu 1999 ja 12.5.2008	Kriikku Haastattelu Leena ja Matti Kriikku elokuu 1999	Lähteenmäki Haastattelu Juhani Lähteenmäki elokuu 1999
Karimaa2 Haastattelut Atro ja Eeva Karimaa 16.8.1999 ja Risto Karimaa 26.5.2008	Kuisma Haastattelu Sipilänmoisiossa 5.9.2007	Malmi Timo Malmin kotisivut www.uta.fi ja haastattelu 14.5.2008
Kaurla 2002 Tarinoita maitolaiturilta, toim. Maarit Kaurla, Vammala 2002	Kulkas Haastattelu Ulla, Kalle ja Matti Kulkas 13.7.1998	Manninen Haastattelu Juhani ja Leena Manninen 29.6.1999 ja 5.5.2008
Kivekäs Haastattelu Aarno Kivekäs 14.7.1998 ja 8.5.2008	Kurjenlahti Haastattelut Erkki Kurjenlahti heinäkuussa 1999 ja Marko Kurjenlahti 23.4.2008	Marjamäki Haastattelu Syvälahdessa syksyllä 2007
Kivikuru Haastattelu Ullamaija Kivikuru 20.7.1998	Laine Haastattelu Eero Laine 5.5.2008	Miesmäki Haastattelu Kai Miesmäki 14.9.1998 ja 15.5.2008
Kivinen 1982 Paula Kivinen: Tampereen jugend, arkkitehtuuri – taideteollisuus, Keuruu 1982	Laitinen 1988 Erkki Laitinen: Vanhan Ruoveden historia III:5.1; Kurun historia 1867-1918, Jyväskylä 1988	Mikola Haastattelut Tervo Mikola 2.8.1999 ja Kerttu Mikola 23.4.2008
Kivioja+ Haastattelu Olli ja Raija Kivioja sekä Pentti Koskinen 14.10.1998,	Laitinen 1992 Erkki Laitinen: Vanhan Ruoveden historia III:5.2; Kurun historia 1919-1985, Jyväskylä 1992	Muistolaattoja Muistolaattoja ja –kiviä Tampereella, moniste (Tampereen museot) s.a.
Kohtamäki Haastattelu Heikki Kohtamäki 3.6.1999	Lehto Haastattelu Eeva Lehto 22.4.2008	Mäenpää1 Haastattelu Rauno Mäenpää 5.10.1998
Koiranen Haastattelu Aili Koiranen 15.7.1998	Leinonen+ Haastattelu Anneli Leinonen ja Marja-Liisa Leiniö 20.8.1998	Mäenpää2 Haastattelu Jussi Mäenpää 17.10.1997
Koivula Haastattelut Arvo Koivula kesäkuu 1999 ja Timo Koivula 2.5.2008	Leppihalme Haastattelu Paula Leppihalme 13.10.1998	Mäenpää 1965 J. M. (Jussi Mäenpää): Pakkasta ja myteriä, Teiskon Joulukalenteri 1965
Kolehmainen 1983 Alfred Kolehmainen et al: Suomalainen aitta, Keuruu 1983	Liuttu Haastattelut Irja Liuttu 23.6.1999 ja syksy 2007 ja Henna Laurikainen 13.5.2008	Mäenpää 1972 Jussi Mäenpää: Laivaliikenteen aika-kausi Teiskossa, Teiskon Joulukalenteri 1972

Mäenpää 1973

Jussi Mäenpää: Kauppiaita ja kauppa-
liikkeitä, Teiskon Joulu 1973

Mäkelä1+

Haastattelut Elina Mäkelä ja Veikko
Stålhammar syksy 2007 ja 24.4.2008

Mäkelä2

Haastattelu Timo Mäkelä 14.10.1998

Mäkkylä

Haastattelut Timo Mäkkylä 6.7.1998
ja 24.4.2008

Naappila 1973

Heikki Naappila: Kalmakurjen van-
han myllyn tarinaa, Tammerkoski
1973-7/8

Niemi

Haastattelut Niklas ja Heikki Niemi
7.8.1998, 7.5.2008

Nurmi+

Haastattelu Toivo Nurmi ja Erkki
Lännenpää 4.8.1998

Nyblom

Haastattelut Raimo Nyblom
14.10.1998 ja 8.5.2008

Olli

Haastattelut Eija Olli 22.5.2008 ja
28.5.2008

Ol. Voima 1950

Osuusliike Voima i.l. ja sen edeltäjät,
Tampere 1950

Patajoki

Haastattelu Merja Patajoki 30.6.1999

Peltomäki

Haastattelu Maire Peltomäki
6.5.2008

Pettay

Haastattelut Matti Pettay 22.8.2007
ja Olli Pettay 5.5.2008

Piha

Haastattelut Leena-Maija Piha
24.9.1998 ja 8.5.2008

Pihkala

Haastattelut Markku Pihkala
17.8.1998 ja 6.5.2008

Pirilä 1951

Iire Pirilä: Teiskon kansakoulujen
historia vuosilta 1870 – 1950, Tam-
pere 1951

Punnonen+

Haastattelu Tarja Punnonen ja Matti
Komulainen 7.10.1998

Pursiainen

Haastattelu Pertti Pursiainen maalis-
kuu 1999

Rajala

Haastattelut Liisa Rajala 6.7.1998 ja
8.5.2008

Rantala+

Haastattelu Hilikka Rantala ja Rauno
Toorikka 24.7.1998

Riihelä

Haastattelu Jarmo Riihelä 31.8.1998

Rikala1+

Haastattelu Salme Rikala ja Heikki
Niemi 11.8.1998

Rikala2

Haastattelu Juhani ja Leila Rikala
29.6.1998

Rikala3+

Haastattelu Maija Rikala ja Liisa Nat-
tari 29.6.1998

Ruokonen 1993

Pertti Ruokonen: Aitolahden talot ja
niiden omistajasuvut vuosina 1540-
1920, käsikirjoitus 1993

Ruokonen2

Pertti Ruokonen: Ruokosen raken-
nusryhmä 1930-luvulla, käsikirjoitus
1995
Haastattelu Timo Ruokonen
25.8.1998

Ruuskanen 1948

Vappu Ruuskanen: Tervakiven histo-
riaa, moniste 1948

Saarela 1960

A. K. Saarela: Teiskon seurakunnan
vaihteita, Tampere 1960

Salo1

Haastattelu Anneli Salo 6.7.1998

Salo2

Haastattelut Henry Salo 24.10.2007
ja 12.5.2008

Salonen

Haastattelu Hilikka Salonen 19.8.1998

Savolainen

Haastattelu Martti Savolainen
29.4.2008

Schimberg

Haastattelut Velaatassa 21.9.2007 ja
Karita Schimberg 22.5.2008

Sillman

Haastattelu Reijo Sillman 21.7.1999

Siuko

Haastattelu Marjatta Siuko 12.7.1999

SKS 1945

Suomen kartanot ja suurtilat III, Hel-
sinki 1945

SMK 1964

Suuri maatilakirja, Lantgårdar i Fin-
land, V Hämeen lääni, Helsinki 1964

Sorri

Haastattelu Timo Sorri 27.7.1999

Syvänen 1998

Inkeri Syvänen: Aitolahden kirkon
ja seurakunnan vaihteista poimittua,
1998

Tammela

Haastattelut Karl ja Kaija Tamme-
lander 29.10.1999, syksy 2007 ja
7.5.2008

Tamminen

Haastattelu Antti Tamminen 18.5.2008

Taskinen

Haastattelut Erkki Taskinen
20.10.2007 ja 6.5.2008

Taulaniemi

Haastattelut Irma ja Erkki Taulaniemi 11.3.1999 ja Erkki Taulaniemi 14.5.2008

teisko.fi

www.teisko.fi/kapee

Teiskon Joulu 1967, 1970

Antti Jokisen ilmoitukset Teiskon Joulussa 1967 ja 1970

Telemäki 1979

Matti Telemäki: Tampereen kansakoulun historia 1872-1976, Tampere 1979

terasrakenneyhdistys.fi

www.terasrakenneyhdistys.fi/terasrakennepalkinto

Timonen

Haastattelu Paula Timonen 21.8.1998

Toijala

Lomaketietoja Heikki Toijala 30.8.1999

Toivonen

Haastattelu Männistössä 19.9.2007

Tuomola+

Haastattelu Kirsti Tuomola ja Liisa Nygård 21.8.1998

Ukkonen

haastattelu Pentti Ukkonen 23.4.2008

Ukonjärvi

Haastattelu Raili Ukonjärvi 4.10.2007

Uotila

Haastattelu Veittoo-Paavolassa 19.9.2007

Vallenius

Haastattelu Iso-Penttilässä 25.10.2007

vapriikki

www.tampere.fi/ekstrat/vapriikki/
muistomerkit ja patsaat

Viisi kirkkoa 2001

Viisi kirkkoa, Jyväskylä 2001

Winberg

Haastattelu Irma Winberg 13.8.1998

Virkkula

Kirje Heljä Virkkula 23.10.1998

Virtanen

Haastattelu Rauha Virtanen 20.8.1998

Yli-Houhala

Haastattelut Anita ja Vesa Yli-Houhala 26.10.2007 ja 22.5.2008

Yli-Pärri

Haastattelu Markku Yli-Pärri 4.8.1999

Ylä-Kapee

Haastattelu Risto Ylä-Kapee 12.8.1999

Östring

Haastattelu Lasse Östring 16.6.1999

JULKAISUSSA MAINITTUJEN KOHTEIDEN SUUNNITTELIJOITA

Pienten rakennusten ulkovaippaa laajentamattomien muutostöiden ja sisätilojen suunnittelijoita ei ole tässä mainittu.

<i>Arkkitehdit ja rakennusarkkitehdit</i>	<i>Sonck Lars, nro 1113</i>	<i>Männistö Aug., nro 1103, 1176, 1187</i>
<i>Federley Birger, nro 1007, 1009(?), 1021, 1025, 1101, 1102, 1103, 1152</i>	<i>Strandell Frithiof, nro 1008</i>	<i>Peltonen Jalmari, nro 1039</i>
<i>Heimovala Eeva, nro 1031</i>	<i>Strömmer Bertel, nro 1004, 1154</i>	<i>Rosenberg A., nro 1116</i>
<i>Helin Pekka, nro 1161</i>	<i>Suuronen Matti, nro 1194</i>	<i>Siikonen Heikki, nro 1166</i>
<i>Ilveskoski Pekka, nro 1009</i>	<i>Sysimetsä Heikki, nro 1035</i>	<i>Tiitola Heikki, nro 1106, 1136, 1160, 1193</i>
<i>Ilveskoski Olli, nro 1009</i>	<i>Terävä Pekka, nro 1035</i>	
<i>Karvala Erkki, nro 1021</i>	<i>Tiitola Paavo, nro 1179</i>	<i>Muut</i>
<i>Katajamäki Antti, nro 1194</i>	<i>Turunen Pentti, nro 1025</i>	<i>Kriikku Jaakko Oskari, nro 1175</i>
<i>Keskinen Jarmo, nro 1039</i>	<i>Uotila Mikko, nro 1167</i>	<i>Kuusniemi Elli, nro 1144</i>
<i>Kestilä Olli, nro 1035</i>	<i>Rakennusinsinöörit</i>	<i>Mäkkylä Viljo agronomi, nro 1173</i>
<i>Lönn Wivi, nro 1018(?), 1022(?), 1042(?), 1125, 1145, 1163</i>	<i>Lindholm Stig, nro 1010</i>	<i>Sacklén J. G. maanmittari, nro 1152</i>
<i>Malmio Veikko, nro 1113</i>	<i>Palmqvist Juhani, nro 1021</i>	<i>Schreck Inez, nro 1012(?)</i>
<i>Penttilä Timo, nro 1167</i>	<i>Rakennusmestarit</i>	<i>Tirkkonen Nikolai, nro 1115</i>
<i>Schreck Georg, nro 1118</i>	<i>Heikkilä Vihtori, nro 1109</i>	<i>Virtanen Kalle, nro 1186</i>
<i>Siitonen Tuomo, nro 1161</i>	<i>Helminen Oskari, nro 1033, 1034, 1137</i>	<i>Åkerblom Matti kirkonrakentaja, nro 1156</i>

VALOKUVIEN KUVAAJAT JA OMISTAJAT

Valokuvaan viittaavissa teksteissä on mainittu myös valokuvan ottaja ja kuvausvuosi, jos ne ovat olleet tiedossa. Kun osa kuvista on saatu lainaksi ja kopioitu jo edesmenneiltä yksityisiltä ihmisiltä, kuvaajaa ei ole aina saatu varmistettua. Silloin tekstin lopussa on kuvan lainaajan nimi. Sulkeissa on voitu mainita myös erikseen kuvan omistaja. Sama koskee piirustuksia ja muuta kuvamateriaalia.

Seuraavia lyhenteitä on käytetty:

ALJ	Arja-Liisa Järvineva
EK	Erkki Kuusela
JR	Jyrki Ristilä
JV	Jouni Vesterinen
KN	Kirsi Niukko
SK	Sami Kumpulainen

Yllä olevat kuvaajat ovat olleet projektin työssä mukana, ja heidän valokuvansa ovat nykyisin Tampereen kaupunginarkiston (TKA) omistuksessa. Kaupunginarkistossa ovat myös vuosien 1982-1984 vastaavaan työhön otetut valokuvat. Muita kaupungin valokuvia on saatu Tampereen museoiden (TKM) kuvakoelmista.

KORJAUKSET JA TARKENNUKSET JULKAISUUN ”TAMPEREEN KANTAKAUPUNGIN RAKENNUSKULTTUURI 1998”

”Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998” valmistui syksyllä 1998. Julkaisun lukijat täsmensivät tekstiä seuraavasti:

Kohde 31, Keskustori

- torin aatekilpailun työryhmässä olivat myös Juha Ryösä ja Reijo Lehtinen.

Kohde 85, Olánintalo

- omistajat ovat Heikki Björkbom sekä Anne ja Pekka Vanhanen.

Kohde 90, Synnytyslaitos/Marjatan sairaala

- toimi synnytysseirastalana vielä v. 1962.

Kohde 92, Pyynikintori

- kartan kadunnimet F. E. Sillanpään katu, Pyynikintori, numerointi on epäselvä.

Kohde 98, Viikinsaaren ravintola

- tekstissä mainittua kesäteatteria ei ole purettu.

Kohde 99, Särkänniemen alue

- Pekka Ilveskoski oli rakennusten pääsuunnittelija; Asko Rasinperä osallistui toimiston suunnittelutyöhön v. 1971-1978.

Kohde 102, Naistenlahden satamatoimisto

- toimisto on auki ympäri vuoden.

Kohde 145, Ratinan stadion

- toteutumattoman asemakaavan on allekirjoittanut Kaarlo K. Waaramäki vuonna 1917.

Kohteet 232, Pispalan kirkko, ja 246, Gaddin kappeli

- Pispalan kirkon tekstin toisen kappaleen alkuosa kuuluu Gaddin kappelin tekstin kolmanneksi kappaleeksi; aluksi mainitun kappaleen loppuosa (Kirkon paikalle...) kuuluu kohteen viimeiseksi kappaleeksi.

Kohde 313, Pirkankontu ja Hiilloksentalo

- Arvomerkitöjen tulee olla järjestyksessä RKM I, RM III.

Kohde 373, Rajaportin sauna ja Ompelijan talo

- Kadun varren puurakennus on rakennettu 1800-luvun lopussa, vuosien 1895 ja 1898 välisenä aikana; sitä on myöhemmin kovaotteisesti muutettu.

Kohde 374, Ollin talo

- Rakennuksen rakennuttaja oli opettaja Olli Halme, joten kohteen nimenkin tulisi olla Halmeentalo.

